

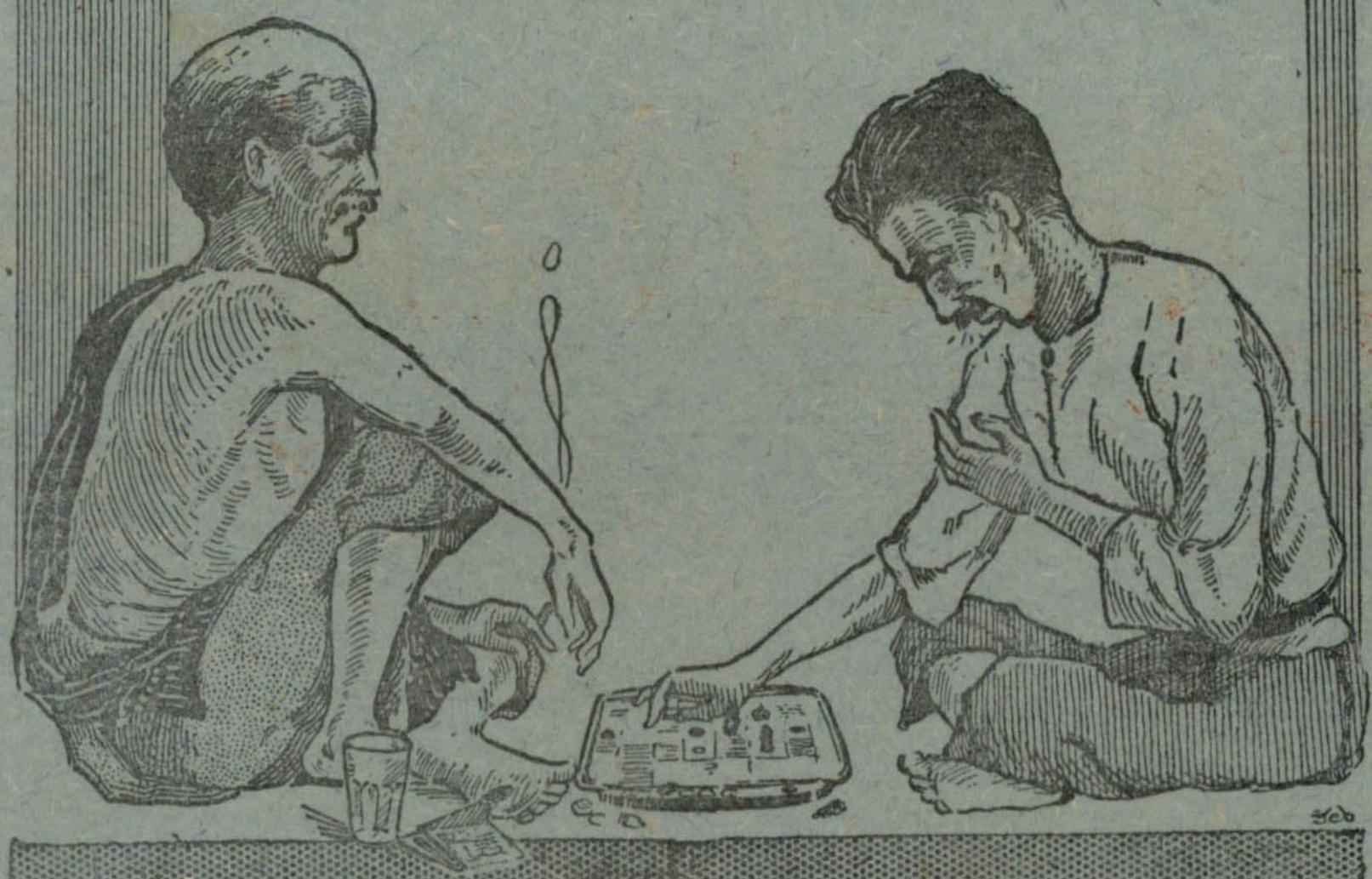
รายงาน

ประจำปี ๒๕๑๗

ธันวาคม ๒๔๗๖

พอดื่มเสียสองอึกเท่านั้น
หมากฝ้ายฉันเห็นทางที่เปนต่อ

สุคนธโอสถ ตราม้า!
บำรุงใจให้ปลอดโปร่ง

ทานที่หมกมุ่นในการใช้ความคิดทุกอย่างควรมียานี้ประจำตัว ละลายน้ำดื่มเพียงครั้งเดียว จะหายจากเพลียระเหี่ยรู้สึกชื่นบานแจ่มใส ทันที □□

บริษัทเวสท์ ... กรุงเทพฯ

บัญชีเรื่อง

(ปีที่ ๑๐ เล่ม ๘ วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ. ศ. ๒๔๗๖)

เฉลิมรัฐธรรมนูญ . . . . . หน้าพิเศษ

ถวายพระพรชัยมงคล . . . . . „ „

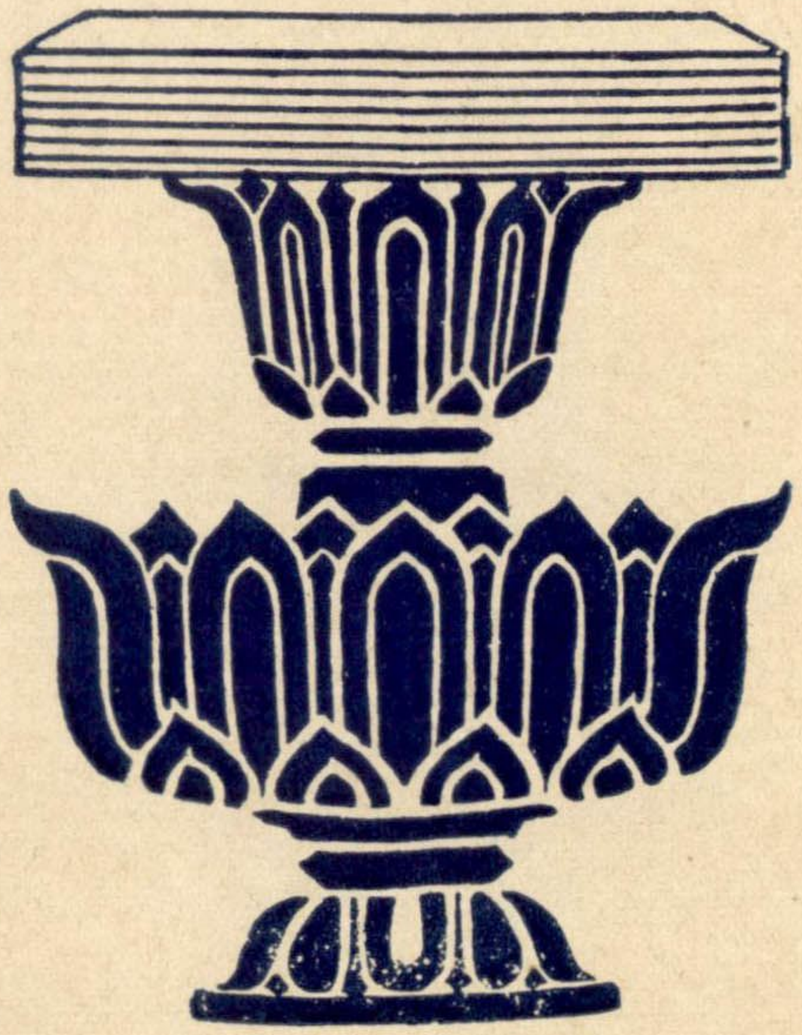
เปย์เต็มที่ . . . . . ศศิรังศี . . . . . „ ๕๑๑

พระยาโศก . . . . . มรกต . . . . . „ ๕๒๑

พระรามชาดก . . . . . หลวงศรีอมรญาณ . . . „ ๕๔๕

แม่ดารา . . . . . สาคร . . . . . „ ๕๖๕

พจนานุกรม บาลี–ไทย (ต่อ) . หลวงเทพดรุณานุศิษฎ์ หน้าพิเศษ ๓๓–๔๐

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

จงสถิตสถาพรคู่ชาติ ศาสน์ กษัตริย์

เป็นบ่อเกิดความผาสุกสันติคุณ

แก่อาณาประชาชนตลอด

จำเนียรกาล

เทอญ

ถวายพระพรชัยมงคล

ด้วยณวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ นี้ เป็นมหาอภิลักขิตสมัย ตามนัยสุริยคติกาลกำหนด คล้ายวันพระราชสมภพแห่งสมเด็จพระนางเจ้า รำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้เวียนมาบรรจบครบรอบอีกวารหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้า คณะไทยเขษม รู้สึกมีความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง ในโอกาสที่ได้แสดงความกตัญญูกตเวทิตาคุณถวายพระพรชัยมงคล

ขออาราธนามหานภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย จงเพิ่มพูนพระบารมีอภินิหาร ทรงเจริญพระสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลดำรงมั่นในอิสสรภาพ และสันติสุข ขอจงสำเร็จสรรพศุภผลดั่งพระกมลปณิธานจงทุกประการ ขอให้มีพระชนมายุยืนนาน พระฉวีวรรณวิลาส เสวยสวัสดิบรมสุข ทั้งพระพละและพระอำนาจสถาพรทุกทิวาราตรี อย่ารู้มีภัยวิบัติอุบัททวันตรายมาพ้องพานพระยุคลบาท เทอญ

“เปย์เต็มที”

“ศศิรังศี”

“ฮัลโหล พ่อแดง! อ้อ, ท่านยงค์ด้วย—”

“เอ๊ะ! นิตย์ริ้นั่น?” ข้าพเจ้าทักตอบ “แกไปหมอยู่ที่ไหนนะ จึงไม่ได้พบกัน?”

“กันกับยงค์ไปหาที่บ้านเมื่อบ่าย ๓ โมง ไม่พบมนุษย์สักคน” คุณแดงเสริม

“ยี๊ะ! จะพบกะผีที่ไหนล่ะ เจ้าจ๋องเขาไปดึงมาเสียตั้งแต่บ่าย ๒ โมง ไปเยี่ยมขุนวัณยุกติฯ กันก่อน แล้วจึงเลยมานี่ เพิ่งมาทันเมื่อสต๊ารุทเที่ยวหลัง ๒ เที่ยวนี่แหละ” คุณนิตย์อธิบาย

“เอ๊ะ! ขุนวัณยุกติฯ เป็นอะไรไป?” ข้าพเจ้าถามเร็ว

“เป็นบิดไป ๒ วันแล้ว แกไม่รู้หรอกหรือ?”

“ก็ไม่มีใครบอก จะตรัสรู้ได้อย่างไรเล่าพ่อคุณ! มิน่าเล่าถึงหายไปหลายวัน” ข้าพเจ้าว่า

“เสารหน้าคงมาได้หรอกน่ะ” คุณแดงสอด “ว่าแต่นี่พ่อจ๋องไปจ๋องอยู่ทางไหนเสียเล่า ถึงไม่มาด้วยกัน?”

“หลงกันเสียเมื่อไหร่ไม่ยักรู้”

“ยี๊ะ! มาด้วยกันนิปล่อยให้หลงกันได้—” ข้าพเจ้าพูด

“ตอนที่กันเที่ยวเดินตามหาแกยังไงล่ะ คิดว่าคงมาแน่ เดินหาอยู่จนรอบสนามก็ไม่ยักพบ พอกลับมาที่เดิมซิ พ่อจ๋องอันตรธานไปเสียชิบ”

“พัดท่อ!” คุณแดงลากเสียง “กันกับยงค์นั่งอยู่ที่อัฑฒจันท์ แกผ่าไปตามหาริมสนาม แล้วมันจะพบกันได้อย่างไรเล่าพ่อคุณ!”

เราทั้ง ๓ ร่วมวงเดินคุยคลอกันมาจนกะทั่งออกถนนสนามม้า ข้าพเจ้าจึงดึงคุณนิตย์ให้หยุด แล้วกะซิบว่า

“แดงเขาอู้นี่วันนี้ แกล่ะเป็นยังไง?”

“งั้นเหรอ!” คุณนิตย์ตาลุก “กันเองซวยอย่างร้ายเชียวโว้ย โดน ‘เลดิลัดดา’ เตะเสียแทบโครงรวน”

“พับผ่าเถอะ! อกเดียวกัน” ข้าพเจ้าว่า “แกก็โดนเหมือนกันริ?” คุณนิตย์จ้องหน้า

"ยิ่งกว่าเสียอีก จริง ๆ นะนิตย์ ร้อย ทั้งร้อยเทียว ไม่มีใครคาดถึงหรอกว่า 'มิสสยาม' จะฟลุกอย่างระยำเช่นนั้น"

"ตกลงว่า แดงเท่านั้นที่โชคดีที่สุดในหมู่เรา"

"กันยอกก็ไม่ปรารถนาเช่นนั้นนะ" คุณแดงพูดบ้าง "ถ้าแกตามกันยา! คงเปย์กันสนุกมือเชียว พะผ่าเถอะนิตย์ เที่ยวนั้น 'แกลลอยั้ง แลด' เปย์ให้กันตั้ง ๑๓๒ แน่ะ—เต็มที่!"

"กันขอแสดงความยินดีด้วย" คุณนิตย์ว่าพลางตบบ่าคุณแดง และหัวเราะร่วนอยู่ไปมา

"กันก็ยินดีด้วย" ข้าพเจ้าเสริม

"แล้วกันล่ะ?" คุณแดงพูด "อ้อ, เสียใจกับแกทั้งสองมาก"

"เย็นอันใช้ได้" คุณนิตย์ตัดบท ในพวกเรา ๓ คน คุณแดงดูมีหน้าตาอันอิ่มเอิบมากกว่าเพื่อน เพราะรวยกลับมา ส่วนข้าพเจ้ากับคุณนิตย์นั้น มีอาการตรงกันข้ามแทบทุกอย่าง ใบหน้าหมดเลือดฝาดไปตามกัน ความจริง, ข้าพเจ้าก็นับว่าเย็นนักเลงม้าคร่ำหวอดมาคนหนึ่งเหมือนกัน อย่างเหลวที่สุดก็เคยแต่เพียงเสมอตัวเท่านั้น ที่จะถึงกับเทกะเป๋าเช่นนี้ไม่เคยเลย เพิ่งจะโดนคราวนี้เอง เย็นครั้งแรก แต่ก็จะโทษใครได้เล่า นอกจากว่าโชคลาภของเรามันเข้าตาซวย จึงให้มีอันจะเย็นไปโดยอาการฟลุกอย่างวายร้ายเช่นนี้

"เออ, วันนี้นับว่าเย็นวันของกันแล้วละ" คุณแดงว่า "เราไปฉลองชัยกันหน่อยเถอะนะกันเปย์เต็มที่เชียว ผ่าวะ!"

ข้าพเจ้าเอง ไม่เคยปรากฏแม้สักครั้งว่าได้บอกปฏิเสธใคร ๆ ในการเชื้อเชิญพรรค์นี้ และเพื่อที่จะคงรักษากฎเกณฑ์อันนี้ไว้ จึงรีบตอบตกลงทันที

"ยินดีทีเดียวเพื่อน แต่—ง่า—ที่ไหนล่ะเหมาะ?"

"ที่ไหนก็ได้ ดูให้มันหรู ๆ หน่อยก็แล้วกัน" คุณแดงตอบ

"งั้นก็ห้อยเทียนเหลาซี หรือเลียงก๋ากี่นิตย์?" ข้าพเจ้าหารือ

"ฮ้าย! ห้อยเทียนเหลาซีน่ะ จริงไหมแดง?" คุณนิตย์ว่า

"เอ้า, ตกลง!"

เมื่อเย็นที่ตกลงกัน คุณนิตย์ก็เรียกแท็กซี่มาคันหนึ่ง เพื่อเย็นยานพาหนะนำเราทั้งสามไปยังจุดหมายทันที ถึงแม้คุณนิตย์กับข้าพเจ้าจะโดนพาซี่เตะเอาอย่างเต็มรัก เมื่อสักครู่มานี้

ก็ดี มายัดนี้เราต่างลืมความขัดยอกเสียอย่างสนิท พลอยหน้าชื่นตายานไปกับคุณแดงด้วย เพราะเราเคยเห็นน้ำใจของคุณแดงมาแล้วเย็นอย่างดีว่า คราวไหนก็คราวนั้น พี่แกเย็นคนว่องไวในการเปย์เสมอ ข้าพเจ้าและเพื่อนฝูงอื่น ๆ อีกหลายคนรวมทั้งคุณนิตย์ด้วย ออกจะบูชาในคุณสมบัติของแกอันนี้มาก ๆ พูดกันถึงเรื่องเปย์ ๆ ข้าพเจ้าเอง—ทุก ๆ คราว—มัวแต่คลำกะเป๋าโน้นกะเป๋านี้วุ่นไปแต่พอยังเอิญไปพบกะเป๋าสตางค์เข้า ที่ไหนได้ล่ะ คุณแดงจัดการเปย์ไปเสียเรียบร้อยแล้ว ก็—วันนี้คุณแดงรวยม้า ข้อวิตกกังวลในการควักกะเป๋าจึงเย็นอันปราศนาการไปสิ้นอย่างหมดข้อสงสัย

รถมาจอดกึกหน้าห้อยเทียนเหลา พอดีกับได้ยินเสียงนาฬิกาตีบอกเวลา ๑๗ นาฬิกา ซึ่งเย็นเวลาที่ความหิวแล่นมาถึงขีดสุดทีเดียว เมื่อคุณแดงได้จัดการกับค่าแท็กซี่เรียบร้อยแล้ว เราทั้งสามก็พากันขึ้นไปชั้นบน เลือกหาโต๊ะรับประทานเหมาะ ๆ ได้แห่งหนึ่ง คุณแดงเริ่มประกาศว่า

"เอ้า, พวกเรา! ล่อให้เต็มที่เทียวนี้ ไม่ต้องเกรงใจว่า ท. ทะ ร. ก. หรอกนะ ใครรักอย่างไหนก็สั่งตามชอบใจ กันเปย์เต็มที่"

"อย่ากลัวไปหน่อยเลยน่ะ ยิ่งกำลังหิวจัดยังงี้ด้วยละก้อ—ไหนหยิบเมนูมานี่ซิ!"

แล้วข้าพเจ้าก็เริ่มสั่งอาหารตามความชุใจ แต่ว่า—ความชุใจของเรามันมีไปคนละอย่างสองอย่าง ดังนั้นในชั่วครู่เดียว บนโต๊ะก็กลาดเกลื่อนไปด้วยจานอาหาร ดูราว ๆ กับว่าจัดไว้สำหรับคนตั้ง ๑๐ คนกะนั้น ข้าพเจ้าเองกำลังหิวจัด ถึงคนอื่นก็เหมือนกัน เราทั้งสามจึงต่างก้มหน้าก้มตาพุ้ยอาหารไปโดยปราศจากการสนทนาชั่วขณะหนึ่ง คงได้ยินแต่เสียงซ่อมและช้อน เสียงตะเกียบงากะทบกัน ในที่สุดคุณนิตย์เอ่ยทำลายความเงียบขึ้นก่อนว่า

"เอ้า, พวกเรา! นี่จะลืมเสียแล้วหรือว่าวันนี้เย็นวันที่แดงประสพลาภ? ต้องดื่มให้เขาเสียหน่อยซิน่ะ"

"โอ๋! กันก็ลืมสนิทเชียว อ้าว—" ข้าพเจ้าพูดพลางรินน้ำแดงเติมลงในแก้วเท่า ๆ กันทั้ง ๓ ใบ "เพื่อความมีลาภของแดง ดื่ม!"

พอสิ้นเสียง เราทั้งสามก็ยกแก้วขึ้นกะทบและดื่มพร้อมกัน!

"ด้วยน้ำใจจริง ขอให้ประสพในคราวหน้าอีก!" คุณนิตย์เสริม

และ—เราก็ยกแก้วชิ้นกะทบ และดื่มเย็น วาระที่ ๒ !

"ขอบใจเพื่อน ! ขอผลแห่งความมีใจดี ของแก จงนำให้แกประสพโชคลาภคุจกันในคราวนี้ด้วย" คุณแดงพูดบ้าง

เราก็ดื่มอีกเย็นครั้งที่ ๓ ! ซึ่งพอดีน้ำสีแดง ๆ ในแก้วได้อันตรธานไปเกลี้ยง เมื่อพิจิดมตอนนี้ได้ลงเอยแล้ว เราทั้งสามต่างก็สงบปากอีกครั้งหนึ่ง ใครดื่มได้ดื่มเอา กินได้กินเอา ตามใจสมัคร พร้อมกับคุยกันในเรื่องสำมะเลเทเมาไปพลาง ต่างรู้สึกว่าทั้งอาหารและการคุยกันในครั้งนี้ ดูออกรสมากมาย คุณแดงกับคุณนิตย์ออกจะหนักมือในการเพิ่มกิกริสักหน่อย แต่เชื่อว่า—อย่างไรก็ดี คงไม่มีผลร้ายแรงเกิดขึ้นเย็นแน่ทั้งวันนี้กเย็นวันของเราด้วย จึงปล่อยให้ว่ากันอย่างเต็มที่

"พับผ่าเถอะว้า กันไม่นึกเลยว่า 'แกลอยัง แลด' จะมาได้" ผลที่สุดคุณนิตย์ได้เหหัวเรือไปเรื่องม้าอีก "แต่มันก็มาได้อยู่ดี"

"จริง ๆ นะ คิดดูซี ! " ข้าพเจ้าเสริม "อย่าว่าแต่เราเลย ถึงคนอื่นก็เถอะ ตั้งหลายสิบเปอร์เซ็นต์เทียวที่เก็งเอาว่า 'เลดี ลัดดา' จะมาอย่างเด็ด ๆ แกเชื่อไหมล่ะแดง ? ผีเท้าก็เย็นเฟเวอริต ทั้งสต๊ารุทก็ได้เปรียบเย็นกอง แต่เย็นยังไงนะ ถึงมาฟลุกหน้ามือเย็นหลังมือยังงี้ ! "

"ตาแกมันยังต่ำนัก พ่อยงค์เอ๊ย ! " คุณแดงอ้อแอ้อย่างไว้ภูมิ "ดูแต่เมื่อเทียว ๗ ซี ใคร ๆ ก็ว่า 'เยลโลคิง' กันทั้งนั้นจะมาวินแกเองก็คนหนึ่งละ เทียวนั้น 'ดำปลอด' เปย์ให้กันถึง ๗๒ บาท"

"เฮ่ย ! มันเย็นเพราะฟลุกหรือมิเลศนัยอย่างหนึ่งอย่างใดหรอกน่ะ ของพรรค์นี้ใครจะอวดดีไม่ได้ดอก มันแล้วแต่โชคชาตาของคนเท่านั้น แกเองก็เถอะน่า เดี๋ยวนี้แกถือว่าแกอู๋ แต่แกจะกล้าพยากรณ์ได้เต็มปากเทียวหรือว่า ไม่ชั่วโมงใดหรือวันหน้า 'ความอู๋' ของแกอาจจะเปลี่ยนมือไปก็ได้—"

"หนอยแน่ ! แกพูดของแกยังกับว่าไฟกำลังไหม้ห้อยเทียนเหลาอยู่ทีเดียว" คุณแดงพูดพลางหัวเราะอย่างขบขันเสียเต็มที

"ไม่ถึงเช่นนั้นหรอกแกเอ๊ย ! แต่อนิจจ์มันไม่เที่ยงนาแกนา"

"อ้าว ! ไก่สามอย่างเข็งไปแล้ว อีกตัวเถอะวะ" คุณนิตย์ทะลุกลางปล้อง "รสชาติของมันวิเศษจริง ผ่า ! หรือว่าไงแดง ?"

"จริงเหมือนแกว่า ไม่เลวเลย" คุณแดงชม "ทั้งสะเต็กนี่ก็ไม่ใช่เล่น"

"กันรู้สึกว่าจะเต็มที่เสียแล้วละ ขอออกตัวว่าหวานก่อน" ข้าพเจ้าพูดพลางสั่งย่อยให้เสิฟโอวัลตินเย็น ๑ แก้ว

"เอ๊ะ! ทำเย็นใจน้อยไปได้น่ะ กำลังเพลิน ๆ เชียว มายอมแพ้เสียได้ง่าย ๆ หรือเกรงใจ? ท. ไม่มี จ. ก. หรอกเพื่อน อย่าวิตกไปหน่อยเลย"

"พูดตามจริง หลาแล้ว เกินท้องเกินพุงไปนัก เดี๋ยวจะลำบาก"

"ตามใจ! กันเองต้องว่ากันอีกหน่อยแกอย่าเพิ่งหนีนะนิตย์ เท่าไหร่เท่ากันซีน่ะ ถึงรอบของเราแล้วนี่ สู้กันจนต้องคลานเชียว!"

คุณแดงพูดพลางใช้มือตบกะเบ้าอันหนักด้วยความเบิกบานใจ

"จุ๊!" ข้าพเจ้าห้าม "ดูอะไรแน่ะนิตย์" 'อะไร' ที่ข้าพเจ้าพูดถึงนี้ คือ สาวน้อยรูปงามสองนาง ซึ่งกำลังเดินตรงมายังโต๊ะรับประทานของเรา ข้าพเจ้าพิศดูหล่อนทั้งสองด้วย ความ ตก ตะลึง พรึงเพริด ใน ความงาม พลางคิดสะระตะในใจว่า ๒ ต่อ ๓ มันผิดตำราเสียแล้ว แต่ช่างเถอะ ใครดีใครก็ได้___ ดวงตาทั้งคู่ของข้าพเจ้า มิได้ละไปจากภาพที่นิ่มนวลชวนดูนั้นเลย แม้คุณนิตย์เองก็มีภาวะเช่นข้าพเจ้าเหมือนกัน เว้นแต่คุณแดงของเราคนเดียว ซึ่งกำลังทำหน้าที่เพลินอยู่กับไก่ทอดกรอบเท่านั้น

ข้าพเจ้าอยากจะให้คุณแดงได้มีส่วนเฉลี่ยในสิ่งที่เจริญตาเจริญใจนี้บ้าง จึงเอื้อมมือไปล่อหนับเข้าให้ที่ขาอ่อน พร้อมกับทำเสียง 'จุ๊' และหรี่ตาเป็นนัย คุณแดงก็ศิษย์มีครูเหมือนกัน แกเหลียวขวับ พอตาต่อตาของคุณแดงและของเจ้าหล่อนคนหนึ่งเจอะกันเท่านั้น หล่อนก็ย่อตัวลงยกมือไหว้__?

ข้าพเจ้าเริ่มรู้สึกประหลาดใจขึ้นมาทันที พลางมองหน้าคุณแดงและคุณนิตย์อย่างสงสัย แต่คุณแดงหรือคุณนิตย์ก็คงตกอยู่ในอาการตกตะลึงเช่นเดียวกัน หล่อนยิ้มแฉ่งอย่างน่าเอ็นดู พลางสาวเท้าเข้ามาใกล้ พูดด้วยเสียงใสแจ๋วน่าฟังว่า

"เอ๊ะ คุณแดง! สบายดีหรือคะ?"

คุณแดงถึงกับตะลึงงัน ทำท่าเลิกลักอย่างไม่ชอบกล ปากขมุบขมิบเหมือนจะพูด แต่พูดไม่ล่วงลำคอออกมา มองหน้าคนโน้นคนนี้อย่างขอความเห็น

"คุณกลับมาจากบ้านนอกเมื่อไหร่คะ?

ดิฉันไม่รู้เลย !” หล่อนถามอีก

คุณแดงดูเหมือนใจคอค่อยดีขึ้นข้าง ความงวยงงละลายไป แต่ก็ไม่วายเสียงแผ่วเบาและตะกุกตะกัก พูดอย่างคนติดอ่างว่า

“_ง่า_ขอโทษ ! คุณ_ฉันเกรงว่าจะทักผิดตัวเสียแล้ว !”

ข้าพเจ้าเองนิ่งนึกด้วยความฉงนใจ เออ, นี่มันยังไงกัน เจ้าหล่อนจะเดินอีแต้มไหนกับพระเอกของเราหนอ ?

“วุ้ย ดูแน่ะ ! ดิฉันไม่เคยตาถั่วถึงกับทักคนผิดหรอกค่ะ คุณเองซิ ! ไปอยู่บ้านนอกไม่ทันไรก็ลืมคนเสียชิบ ถามจริง ๆ เถอะค่ะ คุณทำสุกใจไม่ได้หรือคะ ?” หล่อนชะโงกหน้ามาถาม

“ฉันไม่ทราบ และไม่_เคย_ง่า_” คุณแดงประหม่าหนักขึ้น

“หมั่นไส้จริง !” หล่อนกะแทกเสียงน้อย ๆ อย่างแสนงอน พลางหันไปทางหญิงอีกคนหนึ่ง “ดูซิ น้องจิตต์ ! คุณแดงทำเป็นลืมพี่เสียแล้วละ” แล้วหล่อนก็ทำเสียงอ่อย ๆ “โธ่ ! เมื่อจะจากไปน่ะ อย่างงั้นอย่างงี้ ไม่ลืมละ ไม่อะไรละ แรก ๆ ก็ส่งข่าวถึงกันบ้าง แต่_ไม่ทันถึงเดือนก็เลยเงียบเข้ากลีบเมฆไป ทีนี้มีใจก็เงียบไม่ตอบ ซ้ำกลับมาพบกันเข้า ก็เลยทำเย็นชืดไม่รู้จัก”

“ฉันสาบานได้เชียวว่า__ง่า__ บางทีจะไม่เคยรู้จักมาก่อน” คุณแดงพูดพึมพัม “และส่วนตัวฉันเอง ก็ไม่เคยย่างกรายไปบ้านนอกหรือไปไหนเลย”

“แหม !” หล่อนผัน พลางกะทืบเท้าเบา ๆ “ไม่นึกเลยว่าคุณจะเย็นคนใจไม้ไส้ระกำถึงเพียงนี้ น้อยใจขึ้นมาแล้วละนะคะ” ตอนนี้หล่อนทำเสียงน่าสงสาร

โอ_พ่อแดง ! ดูไหวพริบไม่ใคร่มีเสียเลยเชียวนะ สวมรอยซิพ่อคุณ มันจะมีขาปมีกรรมอะไร ข้าพเจ้าเองนึกหมั่นไส้แทนคุณแดง นี่ถ้าข้าพเจ้าเป็นคุณแดงละก้อ_อื้ม ! ก็การรับสมอ้างในการพรรค์นี้มันจะเสียหายอะไรนะ ผิดนักก็เสมอตัว ถ้าสนิทก็กำไรละ โธ่ ! หมูมาล่ออยู่แค่ริมผีปากแล้วไม่ฮุบ จะไปฮุบกันเมื่อไหร่เล่า ?

“แดง !” คุณนิตย์เตือนสติ “แกออกจะแก่ดักริไปหน่อยกะมัง ? นึกดูให้ดีซิน่ะ” เพื่อจะส่งเสริมให้คุณแดงเกิดความรู้สึกตัว ข้าพเจ้าจึงเอื้อมมือไปกดหนังเข้าให้ที่ขาอ่อนอีกที ๑ เป็นนัยว่า จงดำเนินทยาทกับเจ้าหล่อนเถอะ !

คุณแดงหันมาดูหน้าข้าพเจ้า แล้วไปดูหน้า

คุณนิตต์ ดูหน้าตาค่อยหายเจื่อนลงบ้าง ทีนี้ท่าจะซึมละซิว่าเราทั้งสองต่างก็กระหายที่จะดูละครโรงน้อย ๆ อยู่ด้วยกัน คุณแดงจึงเริ่มวิธียุทธใหม่ว่า

"ขอโทษเถอะ! บางทีฉันจะดื่มมากไปสักหน่อย—วันนี้ อย่างกับนิตย์เขาว่าก็ได้ ฉันจึงออกจะเลว——"

"อย่าถือโกรธเขาเลยจ้ะ" คุณนิตย์ช่วยขอโทษ "เขาคงตาพร่าไปน่ะเอง"

"ขอบคุณค่ะ!" หล่อนพูดค่อยหายความยั่งชาลง "ความที่สัตย์นะคะ คุณแดง! ตั้งแต่คุณจากไปแล้ว ดิฉันและคุณน้ำคิดถึงคุณอยู่เสมอไม่เว้นวัน พยายามจะทำการติดต่อด้วยจดหมาย แต่ดิฉันได้รับตอบจากคุณ สองฉะบับเท่านั้น แล้วคุณก็เงียบหายไปเสียเฉย ๆ จึงรู้สึกขนใจอย่างที่สุด แม้เดี๋ยวนี้คุณน้ำก็ยังย่นคิดคุณอยู่เลย คุณมาทั้งที ต้องไปเยี่ยมให้ได้นะคะ!"

คุณแดงนั่งนิ่งฟัง คล้ายกับฟังเทศน์ภาษาบาลี แต่พยายามตอบอย่างไม่เต็มเสียงว่า

"จ้ะ! ขอบใจ แล้วฉันจะหาโอกาสไปเยี่ยมในวันหลัง แต่—เอ้อ—ฉันคิดว่าฉันลืมที่พักเสียแล้วละ!"

"อุ๊ยตาย! ลืมหมดทุกสิ่งทุกอย่าง บ้านเลขที่ ๖๖ ม. ในตรอกติ๊กแตงไงล่ะคะ" หล่อนน่าเอ็นดูตามเคย "แม้ว่าคุณน้ำจะไม่อยู่ดิฉันเย็นอยู่เสมอเชียวค่ะ"

"อ้อ—จ้ะ! จ้ะ! ฉันยินดีมาก และ—อ้อ, นี่เพื่อนของฉัน ๆ ขอแนะนำให้รู้จักกันไว้ด้วย นี่คุณนิตย์ และนี่คุณบรรยงค์!"

หล่อนยกมือไหว้เราทั้งสองด้วยกิริยาอ่อนน้อม ยิ้มพร้อมกับพูดว่า

"ยินดีมากค่ะ ที่ได้รู้จักคุณทั้งสอง ซึ่งเป็นเพื่อนของคุณแดง และดิฉัน—ง่า—สุดใจค่ะ หวังว่าคุณทั้งสองคงไม่รังเกียจ!"

"โอ! เปล่าจ้ะ ยินดีเสียอีก" ข้าพเจ้ากับคุณนิตย์พูดพร้อมกัน อย่างกับซ้อมไว้

"และนี่คือสุดจิตต์ น้องดิฉันเองค่ะ" หล่อนแนะนำต่อไป

ผู้ที่ถูกแนะนำ ย่อตัวยกมือไหว้เราทั้งสองโดยละม่อม ตามความคิดของข้าพเจ้า ๆ ว่าเจ้าหล่อนทั้งสองนี่สะสวยพอใช้ทีเดียว นี่จะนับว่าเป็นการฟลุกหรือเพอิญของคุณแดงอีกอย่างหนึ่งก็ได้ เออ! ดู ๆ คุณแดงนี่ช่างมีซาตาดีจริง ๆ วันนี้ ข้าพเจ้าทำไมไม่โดนเข้าอย่างนี้บ้าง

"คุณแดงคะ! —อ้อ, ขอโทษเถอะคุณทั้งสอง ดิฉันอยากจะพูดอะไรโดยฉะเพาะ

กับคุณแดงสักอย่างหนึ่ง”

หล่อนพูดพลางดึงข้อมือคุณแดงให้ลุกขึ้น คุณแดงก็ว่าง่ายเสียเต็มที เดินตามเข้าหล่อนไป ยังหลังตู้กะจก ห่างไปทางด้านหนึ่งทันที ข้าพเจ้ากับคุณนิตย์ต่างมองดูตากัน แล้วยิ้มอย่างจืดชืด ซึ่งจะเป็นการยิ้มในทำนองยินดีหรือยินร้ายก็ยอกยาก

“นี่มันยังไงกันนี่หว่า!” ข้าพเจ้ากะซิบ

“ในโลกนี้จะมีคนสองคนเหมือนกัน และเพื่อญชื่อก็เหมือนกันได้เทียวหรือ? ดี ๆ ร้าย ๆ คงเกิดซัมซิงรองขึ้นเป็นแน่” คุณนิตย์ว่า

“ปล่อยเขาก่อน คอยดูซิว่าเขาจะไปกันแค่ไหน อย่างไรก็ดี ภายหลังหล่อนจะมาคู่ว่าเป็นความผิดของเราไม่ได้เป็นอันขาด”

“กันยิ่งนึก ยิ่งรู้สึกว่าไม่ใคร่จะชอบมาพากลยังไงไม่รู้แฮะ” คุณนิตย์ปรารภ

“กลัวว่าจะเป็นไม้มุขของอิพวกต้มมนุษย์นั่นน่ะหรือ?” ข้าพเจ้าถาม

“ก็ไม่เชิง! รูปร่างหน้าตาออกสะสวยอย่างนั้น”

พอดี คุณแดงเดินยิ้มแฉ่งกลับมา หน้าตาอิ่มเอิบไปด้วยเลือดฝาดแห่งความร่าเริงยินดี ส่วนเจ้าหล่อนทั้งสองนั้น เดินลงบันไดกลับไปแล้ว

“ว่าไง แดง?” คุณนิตย์เริ่มซัก

“กันจะว่ายังไง อยากจะหาริอแกน่ะ ว่าจะว่ายังไง?”

“เอ๊ะ! จะว่ายังไง? ก็เรื่องของแกนี่”

“แล้วกัน! แกไม่ยินดีด้วยกันหรือ? อย่างน้อยที่สุด แกต้องให้ความเห็นว่ากันควรจะทำอย่างไร?”

“ก็หล่อนว่ายังไงล่ะ? เล่าให้กันฟังบ้างซิ” คุณนิตย์เร้า

“หล่อนนัดให้กันไปหาที่บ้านพรุ่งนี้บ่าย บอกว่าคุณป้าเข้าไปในวัง กว่าจะกลับก็เกือบค่ำ”

“เออ! นี่แกรู้จักหล่อนจริง ๆ หรือ?” ข้าพเจ้าถาม

“ไม่เคยแฮะ!” คุณแดงตอบ “แต่จะประหลาดอะไร! หรือแกเห็นว่าแปลกด้วย? ลองให้ความเห็นบ้างซิ!”

“ไม่รู้! แต่_ง่า_ของคำเนินยทไปให้ตลอดนะ”

“ความจริง หล่อนสวยดีมาก” คุณนิตย์ชม

“นี่ซิ! ทำให้กันแน่ใจว่า อย่างไรเสียก็ดีจะต้องแสดงให้ถึงฉากสุดท้ายเชียว แกคอย

ดูความสามารถของกันซิ !”

“เออ, ขอให้สำเร็จเถอะ อนุโมทนาด้วย”

“ผ่าเถอะ ! ถ้าสำเร็จอย่างปากแกว่า ละก้อ กันจะเลี้ยงให้ถึงขนาดเชียว วันนี้น่ะ อย่างน้อย ๆ กันจะต้องฝันดีตลอดคืน”

“มีแย่ะเจียบ้างหรือเปล่า ?” ข้าพเจ้าสัพยอก

“ฮะ ! ใครบ้างจะปล่อยให้โอกาสผ่านไปโดยปราศจากผลประโยชน์”

“อย่างนั้นซิน่ะ มันก็ลูกครูเหมือนกันโวย ดูแกกู๊ดลัคทั้งขื่นทั้งล่องเชียว” คุณนิตย์ว่า

“เถอะ, แล้วค่อยคุยกันใหม่ ว่าแต่นี่เรากลับกันดีกะมัง ?”

“ก็ดีเหมือนกัน” ข้าพเจ้าพูด

“เฮ้ย ! ทั้งหมดเท่าไหร่ บ๋อย ?”

คุณนิตย์จัดการคิดค่าอาหารกับบ๋อย คุณแดงขัดแข้งล้วงกะเป๋าสตางค์—กะเป๋าที่แกตบอยู่เมื่อตะกี้เพื่อเฉ่ง ข้าพเจ้าขุดยุหรี่สูบอย่างไม่รู้จะทำอะไร

“ชิบหายกันละวา !” คุณแดงตะโกนพลางตียกอยู่เร่า ๆ

“อะไรกัน แดง ?” คุณนิตย์ถามด้วยความตกใจ

หน้าคุณแดง ๆ กำด้วยสายเลือด เหงื่อเม็ดเบ้ง ๆ ปรากฏที่หน้าผาก ตัวสั่นเทาด้วยความแค้นอย่างสุดขีด ข้าพเจ้ากับคุณนิตย์รวมทั้งเจ๊กบ๋อย ตกตะลึงในอาการของคุณแดง

“อีนังวายร้ายน่ะชิ ฮึ่ม !” คุณแดงคำราม กัดกรามดังกรอด ๆ “แว้งกัดกันเข้าแล้วอย่างเลือดเย็นที่สุด”

“หมายความว่า หล่อนล้วงกะเป๋า ?” ข้าพเจ้าถามทั้งรู้ ๆ “ทำอย่างไรกันนี่หว่า ? บ้านี้หล่อนมิเยี่ดไปไหนต่อไหนเสียแล้วหรือ ? บา ! ระยำอย่างไม่มีชิ้นดีเลยเชียว”

“เกลี้ยงเลยหรือ ?” คุณนิตย์ถาม

“ฟาดเคราะห์ไปกว่า ๒๐๐ พ้บผ่าซิ ! เจอะแม่มันละก้อ จะขี้เสียให้เข็นคุณเชียว”

คุณแดงออกจะเจ้าโมโหโทโสมาก งุ่นง่านและบ่นพึมพัม แช่งชักหักกะดูกไปตามเรื่อง แต่—เราจะทำอย่างไรได้ เรื่องมันเข้าเกณฑ์สายจนสุดจะแก้ไขได้เสียแล้ว ไม่มีอะไรดีเท่ากับนึกเสียว่าซื้อเคราะห์ไปที และโดยเหตุวิบัติอย่างไม่นึกฝันกะนี้เอง จึง—แทนที่คุณแดงจะเย็นคนเปย์เต็มที่คนเดียว อย่างที่มันเหมาะไว้ กลับเย็นเราทั้งสามต้องช่วยกันลงขัน เย็นคราวเคราะห์ดีอยู่หน่อยหนึ่งที่

ข้าพเจ้ากับคุณนิตต์ไม่หมดตัวเลยทีเดียว ยังพอจะรวม ๆ กันเข้าได้พอสำหรับค่าอาหารครั้งนี้ซึ่งรวม ๑๙ บาทกว่า

ควรนับว่า วันนี้เราได้รับทั้งความขมความชื่น คือ ความเสียใจ ความแค้นเคือง และหวาน คือ ความรื่นเริงบันเทิงใจ ความอิ่มหนำสำราญพร้อมกัน ข้อกังวลสำหรับค่าอาหารเย็นอันหมดไป แต่ยังมีข้อวิตกกังวลอยู่อีก ข้อหนึ่ง คือ เมื่อเรากลับไปถึงบ้านแล้ว เราจะเย็นอย่างไรกันบ้างหนอ ? แน่นอนละ ! เราทั้งสามเท่านั้นที่รู้ดี และเมื่อข้าพเจ้าจะแย้มให้ท่านฟังแต่เพียงว่า เราต่างมี 'กงสุล' ด้วยกันแล้ว หวังว่าท่านก็คงนึกเห็นเหตุการณ์ในต่อไปนี้ได้ดีเหมือนกัน เพราะฉะนั้นขอให้ข้าพเจ้ายืดฉากด้วยความพูดไม่ออก ได้แต่กลอกหน้า เท่านั้น

◎ โคนหลายเมื่อ เชื่อใจ ว่าไม่พลาด แต่มันอาจ ล้มตัง โดยพลั้งเขลา
คนอวดดี ระวังหลง ทะนงเกา ต่อโคนเข้า หลายครั้ง จึงยั้งเอย ฯ

พระศรี นิพนธ์

“พระยาโศก”

ของ

มรกต

นับแต่เศรษฐภัยได้ย่างเข้ามาในแดนสยาม นับแต่การโภคกิจเสื่อมทรุดลงทั่วประเทศ เอกชน ห้างร้าน และบริษัท ตลอดจนรัฐบาล ก็พากันอัตคัดฝืดเคืองลง ห้างร้านต้องเลิกล้มไปก็มี เอกชนต้องล้มละลายสิ้นเนื้อประดาตัวไปก็มี และที่ถึงกับจะอยู่สู้ทุกข์โลกต่อไปไม่ไหว ต้องฆ่าตัวตายไปก็มี เหตุทั้งนี้ควรนับเป็นประวัติการอันน่าสลดสังเวชที่สุดครั้งหนึ่ง ซึ่งชาวเราเพิ่งได้เคยพบประสพกันพุทธกาล ๒๔๖๙ ย่างเข้ามา ต่างก็พากันรู้สึกถึงภัยอันร้ายนี้ รัฐบาลต้องปลดข้าราชการออกจากตำแหน่งนับพัน และเป็นประวัติการครั้งแรก เพื่อให้งบประมาณแผ่นดินสู่ ‘ดุลยภาพ’ จนเกิดศัพท์ ดุน และดัน ให้เป็นที่ระลึกถึงเหตุการณ์ แม้แต่คนที่เกิดมาภายหลังก็จะได้รู้ ห้างร้านบริษัททั้งหลายก็ต้องลดรายจ่ายไล่คนงานออก ขยับขั้นเงินเดือนให้ต่ำลงไป ส่วนบุคคลก็ต้องประหยัดตัดทอนการใช้จ่ายให้พอดี พอควร กับส่วนทุนที่มีและจะหาได้เช่นเดียวกัน อันการที่ต้องกระทำไปทั้งนี้ นับว่าเป็นความจำเป็นด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น แม้จะได้เห็นว่าผู้ที่ต้องพลัดพรากจากตำแหน่งนั้น จะต้องได้ประสพทุกข์ยุคเข็ญเป็นที่น่าสังเวชสลดใจเพียงใดก็ดี แต่ก็หมดทางที่จะเกื้อกูลกันอย่างไรได้ เพราะทุกฝ่ายต่างต้องรักษาฐานะของตนให้ทรงอยู่ได้ ต่างต้องปลีกตนให้พ้นความวอดวายหายนะ ยิ่งรัฐบาลแล้วก็ต้องคิดถึงความมั่นคงแห่งประเทศชาติให้มาก จะคำนึงแต่ส่วนบุคคลเท่านั้นหาได้ไม่ ด้วยเหตุฉะนี้ เมื่ออันตรภัยนั้นไม่เสื่อมซาลงได้ การป้องกันแก้ไขจึงต้องมีเป็นล้ำคับมา การเปลี่ยนแปลงอันเกี่ยวกับการปลดจึงต้องทำกันอีก นับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๔ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ หลายครั้งหลายคราว และเหตุการณ์จะยุติเพียงแค่นี้หรือฉันใด ใครจะพยากรณ์ได้

เพราะมันสุดแท้แต่พระผู้เป็นเจ้าจะโปรดให้เมื่อใดต่างหาก จึงขณะนี้ก็ไม่มีทางใดจะดีกว่าที่ทุก ๆ คนจักต้อง 'รักษาตัวรอดเป็นยอดดี' ใครจะว่าภาษิตนี้เป็นธรรมฝ่ายต่ำ แต่ก็ธรรมฝ่ายสูงนั้น คืออะไรเล่า ?

หลวงสรรคเสวิ เป็นผู้หนึ่งในจำนวนข้าราชการที่ต้อง ตุน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ และเป็นผู้หนึ่งที่ต้องรับความลำบากตรากตรำมาเพื่อ 'รักษาตัวรอด' จนบัดนี้ประชาชนเกือบจะไม่มีใครรู้จัก หลวงสรรคเสวิ กี่คนนักแล้ว แต่คนทั่ว ๆ ไปรู้จักเขาว่า 'คุณสรรค หรือ นายสรรค' เพราะเขาต้องลดฐานันดรศักดิ์ของเขาลง เพื่อความดุลยภาพเช่นเดียวกัน

สรรค, ยังเป็นคนหนุ่มแน่น เขาต้องปลดจากราชการ เพราะยุบตำแหน่ง และอายุราชการยังน้อย เขาจึงได้รับบำเหน็จจากรัฐบาลนิดหน่อยเท่านั้น ซึ่งไม่พอเป็นทุนที่จะตั้งตัวได้ สรรค, เป็นสกุลสามัญชน และเป็นคนพอมีพอกินไปวัน ๆ ฉะนั้น เมื่อออกจากราชการ ไม่ได้เงินเดือนแล้ว ไม่ช้าเขาก็ต้องผีดเคืองลง

สรรค, เป็นคนสมัยใหม่ ใจคอกว้างขวาง การใช้จ่ายในยามปกติออกจะเกินตัว ยิ่งกว่านั้น ภรรยาของเขา รัศมิ, อันมีกำเนิดเป็นนางละคร มีนิสสัยเป็นสมัยใหม่ยิ่งกว่าสรรค ฉะนั้น การใช้จ่ายก็ยิ่งเกินตัวเข้าไปอีกเป็นธรรมดา

รัศมิ, เป็นนางละครอันได้ชื่อว่าดาราของพระนครดวงหนึ่ง อันมีบุรุษทำตนเป็นกะต่ายหมายชมมาก สรรคก็ติดใจหล่อน เพราะความเป็นดาราเหมือนกัน และพยายามชิงชัยจนได้เป็นคู่ครองกันเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ทั้งสองร่วมเริงเคียงหมอนกันมาด้วยความสุขศานต์ แต่ยังไม่ยังเกิดพืชพันธุ์อันเป็นหน่อสืบเชื้อไข ก็พอมาต้องตกระหว่างทุกข์เป็นเหตุให้ทั้งสองรู้สึกว่าหลุดจากวิมานสวรรค์ลงไปที่เดียว

แต่ความรักนั้น ท่านว่าที่ไหน ๆ ก็มิได้และที่ไหน ๆ ก็อยู่ได้ สำคัญอยู่แต่ว่าให้เป็นความรักอันจริงใจเถิด จะอยู่ในเทศะและกาละเช่นใด ก็เป็นสวรรค์ทั้งสิ้น เหตุฉะนี้ผู้ถือเอาความสำเร็จรักเป็นสวรรค์ จึงไม่ต้องคำนึงถึงสภาพและเหตุการณ์ใด ๆ เลย แม้บัดนี้ สรรค และ รัศมิ จะต้องขันเคียดลงกว่าแต่ก่อนก็ดี แต่ความรักของเขายังสดชื่นยังเป็นดอกไม้สด มีกลิ่นโชยชวยอยู่เสมอ ไม่ใช่ดอกไม้แห้งที่หมดกลิ่น ฉะนั้น สวรรค์ก็ยังเป็นของสรรคและรัศมิ

เพราะความเย็นสวรรค์หรือว่าอยู่ในสวรรค์นั้นเอง เมื่อออกจากราชการแล้ว สรรคก็มิได้ทำการอย่างใด ฝ่ายภรรยาเล่า ยิ่งไม่ต้องทำอะไรเย็นธรรมดา รัศมิเย็นนางละครปกติย่อมพอใจแต่การสนุกสบาย หล่อนไม่เคยงานอื่น ไม่มีความรู้ในงานอันจะเย็นอาชีพประการใด มีอัธยาศัยชอบแต่ฟริสนุกรื่นเริง ผัวก็ต้องคอยพะนอเอาใจเมียตามเมีย ด้วยว่ากำลังเย็นสวรรค์ อยู่ในสวรรค์ฉะนั้น ผัวเมียก็ประพฤติตนเย็นคนชะนิดที่นอนกินทุน แต่ไม่ใช่นอนจริง ๆ หากเที่ยวไปกินไป อย่างสบายอารมณ์เสียด้วย

เวลาล่วงไป ทรัพยสมบัติก็ร่อยหรอหมดเข้าไป ๆ เย็นธรรมดา เพราะมิได้คิดจะปลูกเพาะให้เกิดดอกออกผล สรรคนอนใจเสียว่า มีเจ้านายจะช่วยชุบอุปถัมภ์ให้ได้เข้าทำราชการอีก ฉะนั้นจึงประพฤติตนตามสุภาษิตว่า ‘หมายน้ำย่อหน้า’ แต่เวลาล่วงไปเท่าใด ๆ ‘น้ำหน้าก็ย่อมี’ ดังนี้ ปีที่ ๑ เครื่องตกแต่งบ้านเรือนก็หมดไป โดยการจำหน่ายเอาเงินมาเย็นค่าอยู่กิน อีกปี ๑ เครื่องเพ็ชรทองอันมีบ้างเล็กน้อยก็หมดตามไปอีก และถึงปีที่ ๓ ผัวเมียก็ปรึกษากันว่าอย่าอยู่บ้านของตนเองเลย ขายมันเสียเถิดแล้วไปเช่าเขาอยู่ ก็จะได้เงินเย็นทุนก้อนเขื่องทีเดียว ด้วยความกำลังระเริงสวรรค์ ย่อมทำให้มนุษย์หูตามืดมัว เห็นกงจักรเย็นดอกบัวได้ง่าย ๆ ว่าไร ว่าตามกัน ผัวเมียก็ขายทรัพยสมบัติที่มีอยู่เย็นครั้งที่สุด เพราะหมดเท่านี้ แล้วก็ไปเช่าบ้านเขาอยู่ แต่ก็ยังประพฤติเย็นมนุษย์ในสวรรค์ได้ ด้วยค่าขายบ้านมีจำนวนถึง ๕๐ ชั่ง

สรรค, ออกจะได้สำนึกขึ้นบ้าง และเล็งเห็นความทุกข์ยากอยู่ตะหงิด ๆ แต่ความรักย่อมทำให้หลงเย็นความจริง สรรคพยายามจะแก้ทางเสีย เพื่อเปลี่ยนทางให้เข้าสู่มรรคาที่ดีบ้าง แต่ก็ขืนรัศมีซึ่งมีหน้าที่เย็นกัปตันด้วยกันไม่ไหว สรรคยังอ่อนแก่ความรัก แต่มิได้หมายว่าเขามีความรักน้อย ตรงกันข้าม เพราะเขารักภรรยามาก จึงทำให้เขาใจอ่อน และจึงต้องกลายเย็นช้างเท้าหลังนี่แหละคือความรักของบุรุษ นี่แหละคือชีวิตของบุรุษ สตรีทั้งหลายน่าจะเห็นใจของบุรุษให้มาก ให้ถนัดแท้ ๆ

ณกาลนั้น—ตลอดจนกาลนี้ แม้โลกจะมีความลำยากยากทุกข์ทั่วทุกหัวระแหงก็ดี แต่มนุษย์จำพวกหนึ่ง—และเย็นจำนวนมาก ก็ยังสามารถหาเหลี่ยมสนุกรื่นเริงของโลกอยู่

ได้เสมอ ดังนี้ จะประหลาดอะไรที่โลกจะตะโกนก้องร้องระงม ว่าจะล่มจมลงแล้วด้วยเหตุเศรษฐภัยโภคภัน แต่มนุษยโลกก็ยังพากันหน้าชื่นใจบานเย็นสุขสำราญอยู่ได้ เครื่องสนุก ทางสนุก สิ่งสนุก เกิดขึ้นมีขึ้นใหม่ในยามที่ว่ายากเข็ญนี้อีกมากมายหลายประการ และทุก ๆ ประการดูมันเพิ่มความสนุกยิ่งขึ้น ๆ ทุก ๆ ที ทั้งนี้ก็เป็นการควรอยู่เหมือนกันมิใช่ฤา? สรรพสิ่งทั้งหลายกำเนิดมาแล้วก็ย่อมต้องทำลายตายไป ไม่มีสิ่งใดอยู่ค้ำโลกได้ ฉะนั้น จะมานั่งปริวิตกไปไย ไหน ๆ ก็ต้องตาย เว้นแต่ช้ากับเร็ว จึงเป็นการสมควรแล้ว ที่จะต้องดิ้นสวรรค์เสียให้ช้ำใจ รีบดิ้นเสียขณะที่ชีวิตยังมีความรู้สึกอยู่ เพราะสวรรค์สำหรับคนตายนั้นใครรับประกันเล่าว่ามี และใครรับประกันเล่า ว่ารสชาติจะโอชะเท่าสวรรค์ของคนเป็น! ดังนั้น ความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจของมนุษย์จึงคงมีอยู่ทั่วไป ไม่เว้นว่าง

แต่อย่างไรก็ดี สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกจักต้องมีอันเป็นไป ตามชาตาที่พระเจ้าตราไว้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล และผลทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นตามเหตุ คือตามกรรมที่กระทำนั่นเอง ดังนั้น เมื่อเข้ารอยนี้ ที่ ๔ ผัวเมียก็รู้สึกว่ารสสวรรค์นั้นจืดจางลงเสียแล้ว และพิษนรกกำลังย่างใกล้เข้ามาทุกที ดังนั้น ธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์ย่อมบังคับให้เขาสำนึกถึงทุกข์ภัย และคิดป้องกันแก้ไขเพื่อเอาตัวรอดเป็นธรรมดา ผัวเมียหันหน้าเข้าปรึกษาหารือกัน อันเป็นการปรึกษาครั้งแรก ปรึกษากันด้วยความบริสุทธิ์ใจ คือต่างคลายความมืดมัวจาก 'สวรรค์' ของคนเป็นแล้ว

ย่อมเป็นวิสัยของสัตวโลก แม้ชีวิตจะขันแค้นอยู่ด้วยความทุกข์ลำเค็ญเพียงใดก็ดี ที่สุดจนเห็นว่า ตายเสียเป็นสุขกว่าอยู่ แต่มนุษย์ทั้งหลายก็ยังไม่วายที่จะตะเกียกตะกายหาหนทาง เพื่อยังชีวิตของตน ๆ ให้คงยั่งยืนอยู่ไปอีก ธรรมดาอันนี้ แม้ดูเผิน ๆ จะเป็นที่น่าขบขันเพียงใดก็ตาม แต่ก็ธรรมดาวิสัยอันนี้เอง เป็นเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ให้โลกยังเกิดความเจริญรุ่งเรืองพิสดารขึ้นเป็นลำดับดังเห็นอยู่บัดนี้ ถ้าหากมนุษย์หมดความตะเกียกตะกาย ทอดอาลัยชีวิตสังขารเสียเช่นนั้นแล้ว โลกก็ไม่มีผู้ใดใช้กรรม และโลกก็จะต้องเสื่อมทรามลงมากทีเดียว

ปัญหาที่สามีภริยาปรารภกันนั้นก็มีว่าบัดนี้ถึงคราวที่จะต้องหากินอย่างแล้ว ต้องหา

ทางทำประโยชน์ให้ได้พอเลี้ยงตัว เพราะทุนที่เหลือไม่พอจะยังชีวิตไปได้ตลอด แต่จะดำเนินทางใดเล่า ด้วยการหากินนั้น ไม่ว่าทางใด ๆ ย่อมต้องอาศัยความรอบรู้ และทุนกำลัง ทางหากินแบ่งได้เป็นสองประเภทอย่างหนึ่งก็ที่สมควรแก่ฐานะหน้าตา คือ เป็นเกียรติยศไม่ต้องอายเขา อีกทางหนึ่งก็คือไม่เลือก สุดแต่จะได้ผล แม้จะเป็นการต่ำต้อยต้องอับอายก็ทำเนา ข้อสำคัญมีอยู่ว่าให้เป็นงานที่บริสุทธิ์ด้วยศีลธรรมก็แล้วกัน สำหรับผัวเมียคู่นี้ ในเรื่องทุนนั้นย่อมเห็นแล้วว่าไม่มีพอจะก่อการได้ ส่วนความรู้เล่า ในกิจการใด ๆ เขาก็ไม่เป็นและไม่เคย แต่ทั้งสองมีวิชาเป็นศิลปะอยู่พอเข้ากัน คือ สรรค เป็นผู้มีฝีมือในทางสิไวโอลิน และดิดเยโน รัศมีสามารถในเชิงนาฏยศาสตร์ ตลอดการระบำรำเต้น และสามีได้ฝึกสอนวิชาดิดสิให้เธอจนทำได้ดีพอสมควร อาศัยด้วยวุฒิมีอยู่ร่วมกันดังนี้ และอัยยาศัยก็สมัครไปในทางสนุกรื่นเริงด้วย รัศมีจึงออกความคิดนำให้สามีตกลงในทางที่จะไปหากินร่วมวงกับพวกละคร

ขุนบำรุงราชบันเทิง เป็นข้าราชการร่วมสังกัดกับหลวงสรรค ฯ และถูกปลดจากราชการคราวเดียวกัน แต่ขุนบำเรอ ฯ มีภรรยาเป็นคนเล่นละคร และเป็นเจ้าของละครด้วย ฉะนั้น เมื่อออกจากราชการแล้ว ก็เลยเป็นผู้ควบคุมละครของภรรยา นับเป็นอาชีพที่มั่นคงดี รัศมีก็คิดนางเอกละครของคณะนี้ และที่สรรคมีชัยชะนะได้มา ก็ด้วยอุปการะของขุนบำเรอ ฯ และภรรยานั้นเอง

เมื่อขุนบำเรอ ฯ ออกมาช่วยภรรยาประกอบอาชีพในทางละครแล้ว ก็ดำเนินการให้กว้างขวางออกไปยิ่งกว่าเก่า ชั้นเดิมละครโรงนี้ก็แสดงประจำวิกอยู่แต่ในพระนคร แต่บัดนี้ได้ดำเนินการออกหากินตามหัวเมืองมณฑลด้วย นอกจากแสดงเป็นละครร้องอย่างสมัยใหม่แล้ว ยังมีการแสดงอื่น ๆ แทรกด้วย เช่น กล กายกรรม บางคราวก็แสดงเป็นละครรำ จัดเป็นชุดเบ็ดเตล็ดแทรกเป็นตอน ๆ คล้าย ๆ ละครเร่ของชาวต่างประเทศ ดังนั้น จึงได้เปลี่ยนนามคณะใหม่เรียกว่าละครคณะ “เร่บำเรอ” ในฤดูวรรษกาลก็แสดงประจำอยู่ในพระนคร พอหมดฝ้าหมดฝนก็ออกเร่ไปตามหัวเมือง ปฏิบัติอยู่ดังนี้เป็นนิตย์ จนละครเร่บำเรอเป็นที่รู้จักและพอใจแก่คนทั่ว ๆ ไป

เพราะเหตุดังกล่าวนี้ การที่สรรคและ

รัศมิ สมัครเข้าร่วมอาชีพด้วยกับขุนบำเรอ ฯ จึงไม่เป็นความขัดข้องอย่างใด แต่กลับเป็นที่พอใจแก่เจ้าของเสียอีก คู่ผัวเมียคงรับหน้าที่ทำการแสดงเป็นฉะเพาะชุดหนึ่ง แต่บางคราวก็มีคนอื่นผะสมด้วย เช่นการเต้นรำและระบำ การร้องเพลงเข้ากับเปียโนหรือซอเป็นพิเศษ ทำนองตลกบ้าง สวยงามบ้างและโศกบ้าง บางคราวตัวละครขาดลง รัศมิก็เข้าแสดงแทนบ้าง ฝ่ายสรรคก็เป็นกำลังช่วยกำกับดูแลการ ต่างหูต่างตาเจ้าของบ้าง ดั่งนี้การร่วมกันจึงดำเนินไปด้วยดี

◎ ◎ ◎

"เร่บำเรอ" ละครคณะนี้กลับมีชื่อเสียงอุคโฆสเป็นที่นิยมชมชอบของมหาชนขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ทุกเสาร์อาทิตย์ที่เปิดแสดงในพระนคร มีคนดูเต็ม ๆ โรงทุกคืน แล้วก็เที่ยว 'เร่บำเรอ' ไปตามมณฑลชนบทวนเวียนไปตามฤดูกาล เหตุซึ่งเป็นที่ติดต้องใจมหาชนนั้น ก็ด้วยเปลี่ยนระเบียบการแสดงอย่างทันสมัย และได้ชื่อว่าดีทั้งผู้แสดงและการแสดง

พอรัศมิกลับเข้าสู่โลกละครอีก ผู้ที่เคยยอมตัวเป็นกะต่าย ก็ประพฤติเป็นกะต่าย เห็นรัศมิเป็นพระจันทร์อยู่ดังกาลก่อน ซ้ำผู้ไม่เคยเห็นรัศมิแห่งพระจันทร์ในครั้งกะโน้น เมื่อมาได้เห็นในครั้งนี้ก็ยอมว่าเป็นรัศมิแห่งจันทร์จริง และสมัครเป็นกะต่ายอีกไม่น้อย ธรรมชาติของบุรุษที่คิดหมายต่อสตรี อย่างกะต่ายหมายจันทร์นั้น พอนับได้ว่าเป็นธรรมชาติธรรมดา ไม่ควรเห็นเป็นสิ่งประหลาดนัก แต่ผู้ที่เห็นรัศมิเป็นพระจันทร์ ไม่ฉะเพาะพวกบุรุษโดยมีสตรีเป็นอันมาก ทั้งที่สูงศักดิ์และทรงเกียรติ ต่างก็ติดรัศมิแห่งจันทร์เช่นเดียวกับบุรุษ หรือติดยิ่งกว่าเสียอีก นี่ไม่ใช่ธรรมชาติ จึงควรเรียกว่าผิดธรรมดา จึงต้องกล่าวว่าเป็นการน่าอัศจรรย์ใจอยู่ แต่การติดของฝ่ายสตรีนั้น จะเป็นอย่างกะต่ายหมายจันทร์ คือจะยอมตัวเป็นกะต่ายด้วยหรือไม่นั้น เป็นการที่ยากจะรู้ถึงได้

ครั้งนี้แม้รัศมิมิได้ดำรงหน้าที่ตำแหน่งนางเอก ตำแหน่งของหล่อน คือ นักร้องนักเต้น ชุดพิเศษสลับฉาก นาน ๆ เมื่อตัวละครขาด จึงออกแสดงแทนเขา เป็นครั้งเป็นคราว ก็ดี แต่กะนั้นหล่อนก็ยังได้รับ 'นิกรชนสมมต' ให้เป็นเอกในหมู่นางอยู่นั่นเอง เวลาที่ล่วงไป ๕ ปี หาทำให้ความเป็นเอกของรัศมิเศร้าหมองลงไม่ เมื่อ ๕ ปีก่อน หล่อนเป็นสาวสวย บัดนี้หล่อนก็คงเป็น

สาวสวยอยู่เช่นเดิม ไม่แก่ลง ไม่เป็นผู้ใหญ่ขึ้น คงเป็นเด็ก ๆ สาว ๆ อยู่ และเชิงแสดงก็คงเป็นยอดเยี่ยมอยู่ดังเคย แต่รสชาติกลับสูงขึ้นอีก เพราะด้วยวิธีที่เปลี่ยนไปใหม่ผิดกับครั้งก่อน นี่สิ, จะไม่ให้หล่อนคงเป็นจันทร์ดวงเด่นอยู่อย่างไร และจะไม่ให้กะต่ายคงเป็นกะต่ายอยู่อย่างไร !

ส่วนสรรคเล่า แม้ไม่เคยมีอาชีพบนเวทีแต่ด้วยเขามีศิลปะเป็นคุณสมบัติอยู่ เมื่อได้เริ่มเผยคุณวุฒิให้โลกเห็นในไม่ช้า เขาก็ได้ชื่อว่าเป็น ‘คารา’ ดวงหนึ่งเหมือนกัน สรรคมีความสามารถในการสีไวโอลินและดีดเปียโนอยู่แต่ก่อนดำเนินอาชีพทางนี้แล้ว ครั้นเมื่อมาออกโรงการณ์ก็ปรากฏว่า สรรคยังร้องเพลงดีด้วยอีกทางหนึ่ง แต่เพลงที่ดียิ่งของเขานั้นคือเพลง ‘พระยาโศก’ มิใช่ว่าเขาจะร้องเพราะกว่าคนทั้งปวงก็หาไม่ แต่เขาร้องดีในเพลงโศกนี้ ประดุจว่ามันเป็นความโศกอันออกจากหัวใจเขาจริง ๆ จึงเป็นที่ติดใจผู้ฟังทั่วหน้า จนเขาได้ฉายาว่า ‘สรรคพระยาโศก’ แทบทุกคืนแสดง เขาจะถูกร้องขอให้ร้องเพลงนี้ และทุกครั้งรัศมีก็เป็นผู้เดียวเปียโน หรือไวโอลิน คลอหรือรับการแสดงอันเป็นที่ต้องตาติดใจคนดูอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การเต้นรำชะนิดเคาะเท้าของคู่ผัวเมีย เขาผลัดกันเต้น ผลัดกันทำเพลงและเต้นคู่กัน มันเป็นท่าที่ทำให้หัวใจผู้ดูลุกกะพือ อย่างถูกไฟโหม เป็นท่าที่สนุกอย่างออกรส ท่าระบำแปลก ๆ ของรัศมีน่าดูไม่แพ้พวกระบำที่ว่าวิเศษในภาพยนตร์ แต่นี่ได้ดูคนจริง ๆ ใกล้ ๆ เห็นชัด ๆ ด้วย จึงต้องมีรสและน่าดูยิ่งกว่า

ขอย้อนกล่าวถึงบท ‘พระยาโศก’ ของสรรค เหตุที่ผู้ฟังติดใจ เพราะสีหน้า น้ำเสียง ท่วงที ของเขาโศกไปตามเพลงนั้น แท้จริงหัวใจของเขา ถ้าใครแลเห็นก็จะเห็นว่ามันโศกด้วยเหมือนกัน และหัวใจของสรรคก็โศกจริงโศกอยู่เป็นนิตย์ นับแต่เขาได้เล็งเห็นสภาวะของตนเด่นชัดขึ้น

เขามิได้อาลัยในยศศักดิ์ หรือตำแหน่งหน้าที่ราชการ มิได้อาลัยในทรัพยสมบัติและสภาพของเขาที่เป็นมาแต่ก่อน เขาคิดคำนึงอยู่แต่อย่างเดียว ว่าบัดนี้เขาไม่มีทุนกำลัง พอที่จะอุปถัมภ์เมียที่รักให้เป็นสุขได้ และเขาทั้งสองจึงต้องมาเป็นดังนี้ เขาคิดละอายมาก ที่ต้องมาประกอบอาชีพเช่นนี้ แต่ก็ไม่มีทางใดจะเหมาะกว่า จริงละ มันก็เป็นสัมมาชีพ เป็นอาชีพที่สุจริต ไม่ควรละอาย

ทั้งยังนิ่คนทั้งหลาย ก็รู้จักเขา แต่ในนามว่า ‘นายสรรค’ น้อยคนที่จะทราบถึงบรรดาศักดิ์ของเขา แต่อาชีพชะนิดนี้ แม้จะพอเลี้ยงตัวและทำชื่อเสียงให้อุดโฆส แต่ก็ไม่เย็นอาชีพที่ยังยืน ไม่เย็นอาชีพที่เย็นอิสสระ เขามิได้อยู่ร่วมสุข ร่วมทุกข์ กับภรรยาโดยลำพังและเย็นที่ ด้วยเหตุฉะนี้ หัวใจเขาจึงโศกเศร้า และยิ่งโศกเศร้ามากขึ้นตามความคิด เขามุ่งมั่นอยู่ว่า จะต้องตะเกียกตะกายอย่างใดให้เย็นทางที่เหมาะที่เย็นสุขของได้ แม้เขาจะไม่ได้สุข ขอแต่ให้เมียที่รักเย็นสุขก็เย็นที่พอใจแล้ว การอาชีพทางนี้เย็นของสนุกไม่ใช่สุข และความสนุกก็เย็นชั่วขณะเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะได้เย็นเจ้าของละครเอง เขาก็ไม่ปรารถนา ด้วยมันไม่เย็นทางสุขแห่งผัวเมียเลย มีแต่ต้อง เร่ร่ำเรอ เขาทั่วไปเย็นนิตย์เท่านั้น ขณะนี้แม้การยังชีพจะเพียงพอไปวัน ๆ แต่ก็เย็นการตำข้าวสารกรอกหม้อโดยแท้ ดังนี้เขาจึงมีความทุกข์อยู่ เย็นความทุกข์ที่ให้ความโศกเศร้าแก่เขา เย็นอย่างมาก

ความทรมานหัวใจอีกประการหนึ่ง ก็คือธรรมดาเย็นละคร คนก็ย่อมติด ยิ่งดีเท่าใดคนก็ติดมากขึ้นเท่านั้น รัศมีแม้ยังนี้จะเย็นเมียสรรค ซึ่งใคร ๆ ก็ย่อมรู้ แต่ก็ยังไม่วายมีคนติด และติดกันมากดังกล่าวแล้ว การกระทำของผู้นิยมรัศมีเหล่านั้น ก็เพื่อให้เย็นความสุขสนุกแก่เขา แต่มันเย็นความไม่สนุกแก่สรรคอย่างยิ่ง เขาทำคล้ายจะเห็นสรรคไม่ใช่ผัวของรัศมี หรือไม่ใช่คนเอาที่เดียว ความสยประมาทซึ่งหน้าเช่นนี้ ย่อมมีเย็นเนืองนิตย์ แต่สรรคอุตส่าห์อดกลั้นทำเมินเสีย ก็เพราะนึกถึงอาชีพ และเมื่อรู้สึกว่ามันจะทำให้รัศมีมีความเปลี่ยนปลั่ง คือ ความรื่นเริงสบายใจได้ เขาก็ระงับใจปล่อยไป สู้ทนระทมทุกข์เสียคนเดียว คิดเสียว่าเย็นโทษของตนเอง ที่ไม่สามารถจะพาเมียไปให้พ้นทางอันโสโครกนี้ได้ ก็เย็นความจำใจที่จะต้องทนเอา จนกว่าโชคข้างหน้าจะบันดาลอย่างไร

◎ ◎ ◎

ปลายปี ๒๔๗๔ เร่ร่ำเรอ ก็ได้ไปเย็ดแสดงที่นครเชียงใหม่ รัศมีเคยมาแสดงครั้งหนึ่งแล้วแต่ก่อน จึงเย็นที่รู้จักของพวกนักดู แต่สรรคเพิ่งเย็นครั้งแรกที่ได้มาออกโรงที่นี่

ในจำนวนผู้ดูนั้น มีผู้ที่ติดรัศมีอย่างยิ่ง ก็คือ ข้าวอนุวงศ์ ตั้งแต่หกปีก่อนได้ทำความ

คุ้นเคยไว้กับรัศมีเย็นอย่างมาก แม้ได้พบกันอีกในครั้งนี้ ความสนิทสนมของข้าวก็มิได้ลดน้อยถอยห่างลงเลย ถึงรัศมีจะเปลี่ยนสภาพไปต่างกับเมื่อหกปีก่อน แต่ข้าวคงเห็นว่ารัศมีก็คงงามเย็นรัศมีอยู่นั่นเอง ความรังเกียจรังงอนอย่างใดจึงมิมีแก่ใจข้าวเลย นอกจากจะไปดูการแสดงเย็นประจำแล้ว ข้าวยังเชื้อชวนรัศมีไปเที่ยวที่บ้านเที่ยวเขาและน้ำตกดังที่เคยเที่ยวด้วยกันมาแต่ก่อน

วันหนึ่ง แต่เช้ามืด ข้าวอนุวงศ์รับรัศมีไปเที่ยวถึงถ้ำเชียงดาว ซึ่งรัศมีไม่เคยไปแต่ก่อน และครั้งนี้สรรคมิได้ไปด้วย เพราะมีงานจะต้องช่วยขุนบำเรอฯ ทำที่โรงละคร จึงเย็นโอกาสของข้าวที่ได้ไปกับรัศมีแต่สองต่อสอง

"ถึงแม้ภูมิประเทศแห่งเชียงใหม่จะจืดเจนสำหรับเธอแล้ว แต่บัดนี้ก็มีถ้ำเชียงดาวอันงดงามเกิดขึ้นให้เธอชมใหม่อีก แต่ก็คิดว่ามันเย็นเพียงความงามตามธรรมชาติ ซึ่งไม่ช้าเธอก็คงจืดอีกเช่นเดียวกัน" ข้าวอนุฯ กล่าวขณะที่นั่งอยู่หน้าถ้ำ

"มิได้ข้าว, ข้าเจ้ายังติดใจในความงามของเชียงใหม่อยู่เสมอ เพราะความงามของธรรมชาตินั้น หามีเวลาจืดจางไม่" รัศมีกล่าวตอบ

"แน่ริ? ฉันคิดว่าชาวพระนครซึ่งเย็นคนสมัยใหม่ ย่อมจะพอใจในความงดงามหรูหรา ยิ่งกว่าธรรมชาติแน่ ๆ"

"เห็นจะมียกเว้นบ้าง เช่นข้าเจ้ามิใช่รักความงามแห่งธรรมชาติ ยิ่งกว่าความงามที่เกิดจากการตกแต่งประดับประดาเย็นไหน ๆ"

"ไม่จริงละ เพราะอาการปฏิบัติของเธอไม่เห็นตรงกับคำพูดเลย"

"ทำไมข้าว?"

"ทำไมล่ะ ก็เธอลืมเชียงใหม่ตลอดจนสรรพสิ่งในเชียงใหม่เสียหมดแล้วมิใช่ฤา?"

"โอ! ไม่เย็นเช่นนั้นเลย ข้าว!"

"ไม่เย็น, แต่ ๕–๖ ปี เธอไปยังไง? เธอเย็นอย่างไร? เธอไม่รู้สึกเลยว่า ทุกสิ่งในเชียงใหม่ร่ำร้องโอดครวญถึงเธออยู่เย็นนิตย์ ถ้า 'ไม่เย็นเช่นนั้น' เธอก็คง 'ไม่เย็นเช่นนี้'"

"เย็นยังไงข้าว?"

"เย็นดังเย็นอยู่นี้; โธ่–รัศมี เธอลืม–ลืมภาพเมื่อหกปีก่อนหมดแล้วสิ เธอลืมจนผู้ที่ตั้งใจสวามิภักดิ์ต่อเธอ ถ้าหาไม่เธอคงไม่เย็นเช่นนี้" ข้าวอนุฯ พูดด้วยเสียงครุ่มเครือแสดงความโทมนัสย์

"โอ! ข้าวอย่ากล่าวเช่นนั้นเลย"

"นั่นสิ, เธอห้ามไม่ให้ฉันกล่าว แต่เธอไม่รู้หรือว่า แม้เธอ—และอะไร ๆ ทั้งโลกจะเปลี่ยนแปลงไปหมดสิ้นก็ดี แต่เชียงใหม่หาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างใดไม่ ความมั่นคงของธรรมชาติ คงเป็นความมั่นคงอยู่เสมอฉะนั้น ในโอกาสเช่นนี้ ถ้าห้ามเสียไม่ให้กล่าวออกมาบ้าง ภูเขาทั้งหลาย ตลอดหัวใจฉันก็ต้องระอุจนระเบิดแตกตายเท่านั้น รัศมิ—เธอไม่เล็งเห็นใจฉันบ้างฤๅ?"

"โธ่—ข้าว เจ้าขา โปรดอย่าพูดเช่นนั้นเลย รัศมิคงมีน้ำใจเคารพนับถือข้าวมิได้เปลี่ยนแปรไปอย่างใดเลย"

"โอ—เคารพ, นับถือ—รัศมิ ฉันไม่ได้ประสงค์ความเคารพนับถือของเธอ ฉันต้องการความรักจากเธอต่างหาก และแต่ก่อนนี้เธอมิได้บอกให้ความรักให้แก่ฉันดอกฤๅ? และเพราะฉันรับความรักของเธอไว้ด้วยความซื่อสัตย์ จึงครองตัวอยู่เช่นนี้ แต่บัดนี้เมื่อได้พบกัน เธอ—เธอตอบสนองความซื่อสัตย์ของฉันเช่นไร ด้วยความรักฤๅ?"

รัศมิดุษณีภาพ นั่งจ้องมองดูน้ำในแอ่งหินซึ่งไหลออกมาจากถ้ำ แต่หัวใจหล่อนเต้นแรงสมองฟั่นเฟือนไปด้วยความนึกคิด พลันก็มองเห็นภาพหล่อนเอง ซึ่งกำลังพะนอคลอเคลียอยู่กับข้าวอนุวงศ์เมื่อหกปีก่อน จริง, หล่อนรู้ดีว่าข้าวอนุ ๆ รักหล่อน และหล่อนก็รักข้าวอนุ ๆ แต่หล่อนคิดว่าเย็นไปตามประสาเยาว์วัย คล้าย ๆ ดอกไม้เมื่อลมโชยก็โน้มน้อมไหวเต้นไปตามกาล แต่บัดนี้หล่อนเย็นดอกไม้ที่หลุดจากต้น โดยมีผู้เด็ดตัดเอาไปเย็นกรรมสิทธิ์แล้ว สภาพย่อมเปลี่ยนไปเย็นอย่างหนึ่ง หล่อนไม่ใช่ดอกไม้ที่คงต้น แต่—น้ำใจจริง หล่อนก็คงมีมิตรจิตต์ต่อข้าวอนุ ๆ และยิ่งเห็นน้ำใจชัดเจนเช่นนี้ก็ยิ่งทวีความสงสารมากขึ้น แต่—หล่อนถอนหายใจสะท้อน แล้วเงยหน้าขึ้นจับตาข้าวอนุ ๆ ซึ่งกำลังเพ่งดูหล่อนอยู่อย่างละห้อย

"ข้าว, เจ้าขา, อย่าปรารมภ์ถึงเรื่องนี้ต่อไปเลย" หล่อนขยับแขนเขาไว้ "เหตุการณ์มันล่วงเลยมาเสียแล้ว เราจงรักกันฉันมิตรต่อไปเถิด"

ข้าวอนุ ๆ ซึมซาบระทมทุกข์ด้วยโรครัก เขายังคงรัก และหวังในรัศมิอยู่เต็มที่เช่นเดิมและด้วยน้ำใสใจจริง

"รัศมิ, ถึงแม้เธอจะเย็นอย่างไรไปแล้ว แต่ความรักและหัวใจของฉันมิได้เปลี่ยนแปรไปแม้แต่น้อยเลย ฉันยังคงรักเธออยู่ เธอเย็นหญิงที่ฉันรัก และหวังจะมอบหัวใจคนเดียว

ดังนี้ ฉันยังไม่สามารถจะเลิกรักหรือสงบใจลงได้ เอาเถิด แม้บัดนี้เธอยังจะไม่ตอบรักฉัน ก็ขอให้ฉันหวังเธออยู่ต่อไปอีกเถิดนะ”

“ข้าว, คิดเช่นนั้นจะควรอย่างไร ข้าเจ้าเย็นหญิงไม่บริสุทธิ์ ไม่มีดีที่ข้าวจะควรรัก ควรคอยต่อไปแล้ว อย่างข้าวนี้ย่อมบริบูรณ์พร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง ในสิ่งที่มนุษย์จะพึงต้องการ ข้าวจะบำรุงความสุขได้โดยทุก ๆ ทาง และจะเลือกคู่ชีวิตและผู้บำเรอได้อย่างดี ๆ เท่าใด ๆ โดยไม่ติดขัดเลย ขอให้ข้าวคิดและประพฤติดังนั้นดีกว่า ข้าวจะได้มีความสุข และเย็นที่สุขใจของข้าเจ้าด้วย”

ข้าวอนุ ฯ เงยหน้าขึ้นจ้องจับรัศมีอีกครั้งหนึ่ง แล้วจับมือหล่อนมากุมไว้

“จริง, รัศมี ฉันสามารถหาความสุขสบายได้ทุกอย่างทุกทาง ดังเธอว่า แต่มันไม่เย็นความสุขอันจริงใจและต้องใจฉัน มนุษย์เราย่อมมีนิสสัย และความปรารถนาในทางต่าง ๆ กัน ฉันรู้ดีว่าบัดนี้เธอเย็นอย่างไร เธอไม่บริสุทธิ์ แต่ข้อนี้สำหรับนิสสัยน้ำใจฉัน หาถือเย็นสิ่งสำคัญไม่ ฉันออกจะเย็นคนถือวิสสระ ชอบทำตามใจ และออกจะชอบความสุขที่โลดโผนสักหน่อย คิดถึงความพอใจเย็นสำคัญ ไม่ถือเอาเหตุอื่น ๆ เย็นสำคัญ ฉะนั้น เมื่อฉันปักใจรักเธอ ก็คงอยากได้เธออยู่เสมอ และแน่ใจว่า เมื่อฉันได้เธอมาเย็นคู่นั่นแหละ ฉันจะมีความสุขอย่างโลดโผน และซาบซึ้ง ดังนี้ เมื่อยังไม่มีอะไรมาเปลี่ยนใจฉัน ฉันจึงคงต้องรัก ต้องหวังในเธออยู่ตลอดไป”

รัศมีทอดสายตาไปยังยอดเขาที่ไกลลิบ ระบายลมหายใจออกรวย ๆ รู้สึกมือข้าวที่อยู่ในความสัมผัสกันนั้น เย็นชืด ผิดกับเมื่อครั้งกะโน้น ซึ่งเมื่อกะทบกันเข้าก็รู้สึกว่า ร้อนผ่าว รัศมีเคยฝัน ฝันว่าจะได้เย็น เจ้าสาวแห่งเชียงใหม่ และด้วยฐานะอภินิหารประการทั้งปวง แม้จะไม่ถึง—แต่หล่อนก็เกือบ ๆ ใกล้ ๆ ราชินีแห่งนครนั้นเข้าไปทีเดียว แต่ความคิดฝันนั้นเกิดขึ้นชั่วขณะ ขณะที่หล่อนอยู่ณหัวยแก้ว ณดอยสุเทพ และในบ้านกับข้าวอนุ ฯ ในขณะที่อยู่ในความสัมผัสของข้าวอนุ ฯ ครั้นหล่อนจากเชียงใหม่แล้ว ความคิดฝันนั้นก็จางหายไป คล้ายกับมิเคยเกิดขึ้น นั่นเย็นธรรมชาติของดรุณีเยาว์วัย แต่บัดนี้หล่อนมาเกิดคิดฝันขึ้นอีก ฝันถึงความสุขสบาย ความมั่งมี และความมีหน้าตาฐานันดรศักดิ์ เคลิ้มเห็นภาพตนเองอยู่บนโธรนแห่งราชินี แต่บัดนี้หล่อนมิใช่ดรุณีเยาว์วัย หล่อนมิใช่รัศมีที่จะแผดแสงได้

โดยอิสสระ เป็นรัศมีที่ถูกครอบงำอยู่ และคุณธรรมของสรรค์ดลบันดาลขึ้นในห้วงนึกของหล่อน สรรค์มีคุณธรรมอันควรต้องเคารพบูชา หล่อนจะเป็นรัศมีอื่นไม่ได้ ต้องเป็นรัศมีของสรรค์ รัศมีกะปริ้กะเปร่าขึ้น

"ข้าว,คะ ข้าเจ้าเห็นใจแท้แล้ว ในความรักของข้าว ข้าเจ้าเองก็รักข้าวจริงเช่นกัน แต่บัดนี้ เราอย่าพูดถึงความรักเลยข้าว มันเป็นยาป . ยาปยิ่งทีเดียว"

พลันหล่อนก็ลุกขึ้น กะโดดข้ามลำธารไปยังฟากหนึ่ง แล้วหันมาหัวเราะระริกเพื่อปลอบใจข้าวอนุฯให้หายง่วงซึม กะโดดตามไปและพากันเดินชมความงามของธรรมชาติต่อไป จนคนใช้จัดตั้งอาหารเสร็จสรรพแล้วก็พากันกลับมานั่งรับประทาน พอตกบ่ายได้เวลาก็พากันกลับเข้าเวียง แต่ก่อนที่จะพารัศมีไปส่งยังโรงละคร ข้าวอนุฯได้พาแวะเข้าที่บ้านเพื่อกินน้ำชาอีกครั้งหนึ่ง

บ้านข้าวอนุวงศ์ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ บริเวณกว้างขวาง เต็มไปด้วยสวนกุหลาบและผลไม้ต่าง ๆ ลานหญ้าอันระรายรื่นและร่องธารซึ่งรับน้ำมาจากเขาไหลคดเคี้ยวไปตามร่อง ตัวตึกเป็นอย่างสมัยใหม่แลเห็นวิวไปไกล และได้ลมเย็นสบาย ข้าวอนุฯเพิ่งมาอยู่บ้านใหม่นี้ไม่ถึงปี แต่ก่อนก็อยู่ภายในกำแพงเวียง และครั้งก่อนรัศมีก็ยังมิเคยเห็นบ้านนี้

ภายในตึกเงียบ ไม่พลุกพล่าน ทำนองเดียวกับบ้านฝรั่ง การตกแต่งก็หันไปทางอารยวิสัย เมื่อเข้าไปก็เห็นแต่สาวใช้ ๒—๓ คน คอยพึ่งบงการอยู่

"บ้านนี้ ฉันตั้งใจทำให้เธออยู่" ข้าวอนุฯกล่าวขณะกินน้ำชา

"ตั้งใจยังไงล่ะ ข้าว เรารู้เมื่อไรว่าจะได้พบกันอีก"

"ก็ไม่เพราะความตั้งใจของฉันหรือจึงได้พบเธอเช่นนี้ และฉันจึงบอกให้เธอเดียวนี้"

"ขอบพระคุณละ ข้าว แต่วาสนาของข้าเจ้าไม่ถึงที่จะอยู่บ้านอันรโหฐานเช่นนี้เสียแล้ว"

"ทำไม? มันสุดแต่ใจเธอเองต่างหาก ถ้าเธอต้องการอยู่ ก็จะอยู่ได้แต่ขณะนี้ไป"

"ไม่ไหวกะมังข้าว จะเป็นเนื้อพลัดเข้ามาในหมู่เสือ ถูกล้อมวงแน่"

"เธอหมายความว่ากะไร? นอกจากจะนึกว่าฉันเป็นเสือแล้ว ก็ขอให้เชื่อใจว่าในบ้านนี้ไม่มีเสือเลยสักตัวเดียว เมื่อเธอมาอยู่สิทธิและอำนาจทั้งหลายก็ตกอยู่ในกำมือเธอ

หมด”

“บ้านนี้ เย็นย้านว่าง เช่นนั้น หรือข้าว” รัศมีถามเย็นเชิง

“เธอรู้ดีแล้วว่า บ้านนี้ว่าง ว่างอย่างตลอดปลอดโปร่ง เพราะผู้ทำตั้งใจเพื่อเธอคนเดียวแท้ ๆ ยิ่งกว่านั้น ในหัวอกของผู้ทำก็ยังว่าง ว่างที่คอยจะรับบรรจุหัวใจที่งามลงไว้อยู่เสมอ”

“เอาอีกแล้ว ข้าว” รัศมีหัวเราะ “พูดถึงข้อนี้อีกแล้ว”

“ทำยังไงได้ ความจริงใจมีอยู่อย่างไรก็ต้องพูดไปอย่างนั้น เมื่อมีโอกาสจะพูด มันก็เหลือที่จะอดกลั้นไว้ได้ หรือว่าเธอไม่ชอบฟังความจริงเล่า?”

ความรู้สึกกรุณาด้วยไมตรีจิตต์เกิดขึ้นในดวงใจรัศมีอีกครั้งหนึ่ง หล่อนหยุดหัวเราะหยุดยิ้ม สีหน้าเปลี่ยนเย็นตรีตรองกวาดตาพิจารณาดูภายในบ้านอย่างช้า ๆ อย่างจะดูให้ถ้วนถี่ บ้านนี้งามมาก และเรียบร้อยน่าอยู่ ผู้เย็นเข้าของจะต้องมีความสุขสบายแน่ ๆ เครื่องประดับประดาล้วนแต่ของดีมีค่าทั้งสิ้น คนใช้ก็เย็นระเบียบเรียบร้อย มองไปทางช่องหน้าต่าง เห็นลานหญ้า สวนดอกไม้ และลำธาร งาม ตระการตา ทำให้ชุ่มชื่นหัวใจ ไกลออกไปภูเขาเย็นทิวสูง เมฆหมอกผ่านไปปะทะ ทำให้รู้สึกคล้าย ๆ ว่า อยู่ในบ้านนี้ก็เท่ากับอยู่ในวิมานทิเดียว หวนไปคิดถึงบ้านหล่อนข้างบ้านที่เช่าเขาอยู่ บริเวณ ภูมิทำเล เครื่องประดับประดาทั้งหลาย อา, มันผิดกันไกลทุกสิ่งทุกอย่าง ผิดกันมากทีเดียว อยู่ที่นั่นเปรียบก็อยู่ในนรก ถ้าได้อยู่ที่นี่? ข้าวอนุวงศ์พูดด้วยสัตย์จริงหรือไร เขารักเราจริงฤา? เขาจะยกบ้านนี้ให้เราจริงฤา?—เสียงนาฬิกาตีแก๋ง ๆ บอกเวลา ๑๗ น. รัศมีสำนึกตัวว่าควรต้องกลับโรงละครแล้ว หาไม่จะเสียการ สรรค—สรรคจะคอยหล่องานของหล่อนยังมี งานอันเย็นอาชีพอย่างเดียว เมื่อสติเกิดขึ้นอีกวาระหนึ่ง หล่อนก็เตือนข้าวอนุฯ ให้รีบนำกลับไปส่ง ซึ่งข้าวอนุฯ ก็ปฏิบัติตาม รถยนต์ซึ่งรับรัศมีจากโรงละครไปถึงอำเภอเชียงดาว ก็พารัศมีกลับไปส่งยังโรงละครตามเดิม

◎ ◎ ◎

คืนวันนั้นการแสดงละครคงดำเนินไปตามปกติ ผู้ดูทั้งหลายคงได้รับความพอใจเช่นเคย แต่ผู้แสดงบทพิเศษสลับฉากรู้สึกกร่อยตัวเองผิดธรรมดา

รัศมิ์ ไม่ออกแสดงเต้นรำเคาะเท้า ปล่อย ให้สรรค์แสดงไปคนเดียว หล่อน บอกว่า อ่อนเพลียไม่มีแรง คงเย็นด้วยหล่อนฟกรถ ยนตร์มากเกินไป ขณะเต้นเคาะเท้า สรรค์ ทอดสายตาไปยังหมู่คนดู เห็นผิดสังเกตไป อย่างหนึ่ง คือ เจ้าอนุวงศ์ ซึ่งเคยมาดูทุกคืน และนั่งแถวหน้าเสมอนั้น คืนนี้หายไป สรรค์ เพลินนึกถึงเจ้าอนุวงศ์จนเผลอสติ เท้าที่กำลังเต้นอยู่ก็ผิดจังหวะ และสะดุดกัน ทำให้เซเกือบเสียท่า เขาสงบจิตก้มหน้ากัดฟัน เร่งฝีเท้าให้เร็วเข้าและหนักขึ้นอีก ชวนให้ผู้ดูร้องเข็มงเย็นการแก้อายที่พลาดลงเมื่อกี้ได้ พอขบเพลง เขาทอดตาไปยังที่ซึ่งเจ้าอนุวงศ์นั่งอีก โดยมิได้ตั้งใจ แล้วก็พูดกับตนเองว่า “ไม่มา— เขาคงเพลียมากเหมือนกัน”

ตอนต่อไปถึงคราว รัศมิ์ ร้องเพลง สุดา-สวรรค์ บทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ “รินกลิ่นลำดวนชวนเชย ลมรำเพยพากลิ่นหอมหวาน สิบแสนสุคนธ์สุมนมาลย์ ไม่เท่าเทียบเปรียบปานด้วยรสรัก” และสรรค์เคียวเบียโนรับ

เพลงนี้ รัศมิ์ร้องเย็นอย่างดีมาก ทำนองเหมาะด้วย นิสสัย ที่ท่า อาการ ของ หล่อน เย็นอย่างยิ่ง นับเย็นบทเอกที่หล่อนนำออกแสดง เสมอๆ ด้วยน้ำเสียงอันหวานฉ่ำ และลูกเอื้อน เม็ดพรายร่วนกลมกล่อม ผู้ฟังจะต้องเสียว ซ่ายไปทั่วกายตลอดหัวใจ ดังนี้ รัศมิ์จึงได้ฉายาอีกอย่างหนึ่งว่า “แม่สุดาสวรรค์” แต่คืนนี้ การ ร้อง ของ รัศมิ์ ออกจะผิดปกติ ไป สักหน่อย เสียงไม่ค่อยจะฉ่ำหวาน เม็ดพรายไม่สู้จะกลมกล่อม ลูกเอื้อนก็ออกจะแทบๆ กะด้างๆ จนถึงกับสรรค์ต้องชายตาไปดูหล่อน ก็เห็นสีหน้าไม่ค่อยสบาย ไม่ยิ้มชื่นอย่างที่เคยแสดงทุกที่ๆ “หล่อนอ่อนเพลีย” สรรค์นึกในใจ แล้วเขาก็ทำเบียโนคลอรับ ปกติเขาลงนิ้วอย่างอ่อนน่วม เพื่อให้เสียงเพลงนุ่มนวล ชวนให้ผู้ฟังให้มาขับอยู่ที่เขาแห่งเดียว แต่คืนนี้ — บางทีจะแก้ให้สมกันกับเสียงของรัศมิ์ที่อ่อยเครื่อไปนั้น สรรค์ได้ใช้นิ้วอย่างแข็งกะด้าง จนเสียงเพลงดังสนั่น เสื่อมรสไพเราะชุ่มชื่นไปมาก แต่กลับทำให้ผู้ฟังให้ลิงโลดลูกกะพือคึกคักขึ้นด้วยเสียงรัวอันเกิดจากนิ้วที่ชำนาญของเขา

เสียงตบมือ และเสียงกะซิบกะซาบชมเชยคู่ผัวเมีย คงมีในหมู่ผู้ดูตามเคย คนทั้งหลายโดย อุปาทาน จึงไม่มีความสังเกตวิจารณ์ในอาการกิริยาของเขาทั้งสองว่าผิดปกติอย่างไร แต่ถ้าผู้ใดเล็งเห็นในหัวใจของเขาแล้ว ก็จะ

รู้ว่าเขาทั้งสองมิใจขั้นข่วน รัศมิอาจจะข่วน อย่างน่าสงสาร ขณะทอดท้ายเพลง เขาหัน ไปด้วยความอ่อนเพลีย จนไม่มีแก่ใจที่จะทำ ไปส่งเสียงทางภรรยา พอสบตากัน รัศมิรู้ กะซุ่มกะซวยชั่นบาน แต่สรรคใจเขาขั้นข่วน สึกเหมือนถูกเข็มแทงที่หัวใจเจ็บปลาบ ด้วย ไปด้วยความคิด ๑๐๘ เป็นความคิดยอกย้อน ตา ของ สรรค ถมึงทึงน่ากลัวอย่างไม่เคยเห็น ลึกซึ้ง แต่ก็คิดอยู่ด้วยเรื่องภรรยาของเขา หล่อนต้องหลับตาเงยหน้าขึ้นถอนหายใจเฮือก เท่านั้น พร้อมกับเดี๋ยวซอไปตามเพลง

อีกฉาก ๑ ละครจะจบ สรรค ก็แสดงการ สรรค ชำเลืองตาดูภรรยา เห็นหล่อนเมิน ร้องเพลง พระยาโศก ซึ่งรัศมิเป็นผู้สีไวโอลิน หน้าไปทางอื่น ไม่แลไปทาง คนดู หรือ แลดู รับ บทเพลงพระยาโศกที่สรรคใช้ร้องมีอยู่ เขาอย่างเคย หน้าหล่อนค่อนจะเงยขึ้นไปดู ๓ บท แต่คืนนี้ เขาใช้บทใน เรื่อง ขุนช้าง เพดาน เสียงซอออกจะสั่นเครือมากเกินกว่า ขุนแผน ดังนี้ “เหลือบเห็น พระไว อาลัยพ่อ ธรรมดาที่นิ้วทำ ดูเหมือนนิ้วหล่อนจะสั่น มือ น้ำพระเนตรคลอ ๆ ถึงหลวงแผน เป็นทหาร ก็สั่น สั่นกระเทือนออกมาจากหัวใจ ทำให้ ผลาญย่อยมาร้อยแคน พระกริ้วแค้นตรัสสั่ง สรรค คิดสงสาร และภาวนาเกรง หล่อน จะ ล่ม พระไวพลัน” ลงกลางคัน แต่หล่อนก็คงทำไปได้ตลอด จนจบ เสียงตบมือกราวใหญ่ ซึ่งทั้งสองลุก ขึ้นเคารพรับ แต่รัศมิไม่มีอาการยิ้มแฉ่งหวาน ชื่นให้แก่ผู้ดูเช่นทุก ๆ คราว หล่อนพยายามจะยิ้มให้มากเหมือนกัน แต่ยิ้มก็ออกเพียงนิดเดียว รู้สึกว่าหล่อนอ่อนเพลียดังจะหมดแรง เซเข้าไปเกาะแขนสามีประหนึ่งว่าทรงตัวไม่อยู่จะล้มลง หรือด้วยความตั้งใจอื่นอย่างใด ก็เหลือจะทราบได้ ประจวบม่านเวทีก็ปิดลง เสียขณะนั้นด้วย

ก่อนร้อง สรรคชายตาดูภรรยา ซึ่งกำลัง วันรุ่งขึ้น เมื่ออยู่ลำพังสองต่อสอง สรรค เทียบเสียงซอ แต่เขามิได้ดูเพื่อเทียบเสียง สายตายอกว่าดูด้วยมีความไตร่ตรองคิดอยู่ใน ใจอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วเขาจึงเริ่มร้อง ทำนองเพลงพระยาโศก ย่อมมีลักษณโศกสม ชื่อ แต่คืนนี้จะด้วยคิดอย่างไร สรรคเอาเนื้อ ที่เป็นทำนองโศก แค้นมาร้อง และกระแส เสียงของเขาซึ่งเคยหวานละห้อย ก็พลอยแข็ง กร้านเย็นสำเนียงแค้นไปด้วย แต่สีหน้าของ เขาคงโศกสมเรื่อง และดูเย็นเชิงโศกทุกข์

หอสมุดหนังสือพิมพ์ แห่งชาติ ไทยเขษม

นั่งอยู่บนเตียงผ้าใยกับภรรยา ซึ่งเย็นเตียงนอนของเขาภายในโรงละคร รัศมีนั่งเอามือประสานเข่าอยู่ มีอาการเศร้าซึม สรรคลอยชำเลืองดูหล่อน สายตาเขาเพ่งไป หัวใจเขาคิดไกลกว่าสายตา เขาถอนหายใจยาวแล้วยกมือขึ้นลูบหลังภรรยา

"พี่สังเกตว่าน้องไม่ค่อยสบาย มาแต่วานนี้" เขากล่าวเชิงปลอบถาม

รัศมีเงยหน้าขึ้นดูผัว "ไม่เป็นอะไรดอกพี่ เพียงแต่มึนหัวมึนหน้าหน่อยเท่านั้น"

"คงเป็นด้วยน้องเหนื่อยมากวานนี้"

"เห็นจะตรากตรำมากสักหน่อยจริง"

"ขุนบำเรอตกลงแล้วว่าจะแสดงที่นี่อีกเพียง ๓ คืน แล้วจะล่องต่อไป"

"อ้อ, จะไปละฤา?" หล่อนถามพลางมองหน้าผัว

"น้องคงยังเสียดายเชียงใหม่" สรรคกล่าวออกไปลอย ๆ

"เปล่าเลยพี่ ยินดีเสียอีกที่ได้พ้นไปเสียเร็ว ๆ"

"ทำไม น้องไม่ชอบภูมิประเทศอันงามไม่ชอบอากาศอันสบายที่นี่ดอกฤา?"

"จริงดอกพี่ แต่ชีวิตอย่างเราไม่สำคัญด้วยภูมิประเทศหรืออากาศ ต้องการแต่ที่ซึ่งจะสบายใจต่างหาก น้องรู้สึกว่าเชียงใหม่ทำให้น้องไม่สบายใจ"

"ทำไมเล่า พี่คิดว่าน้องคงสบายสำหรับที่นี่"

ผัวเมียต่างคนต่างมองหน้ากัน คล้ายต่างจะตรวจดูหัวใจซึ่งกันและกัน

"จริงนะ พี่เคยบอกน้องนับครั้งไม่ถ้วนแล้ว ว่าชีวิตของพี่เวลานี้ไม่มีคิดหวังอะไรสำคัญยิ่งกว่า ที่จะให้น้องได้เย็นสุข สำหรับพี่ทุกข์สุขไม่เย็นความสำคัญเสียแล้ว หากเห็นน้องไม่สุข นั่นแหละเย็นความระทมทุกข์ของพี่ ถึงแม้ชีวิตพี่จะอยู่ในห้วงแห่งความตาย แต่เมื่อเห็นน้องเย็นสุขแล้ว พี่ก็เท่ากับได้ขึ้นสวรรค์ ฉะนั้นหากน้องทุกข์ด้วยอย่างใด หรือจะเย็นสุขได้ด้วยทางใด จงบอกพี่เถิด พี่จะทำให้สำเร็จประสงค์เสมอ และแล้วพี่ก็จะเย็นสุขด้วยเพราะเหตุนั้นเช่นเดียวกัน"

รัศมีโถมตัวเข้ากอดสามี

"โธ่ ๆ พี่ทำไมพูดอย่างนี้ร่ำไป น้องยอกแล้วว่าเราทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน สุขก็สุขด้วยกัน จะทุกข์หรือสุขก็เย็นของเราด้วยกันนี่แหละ และเพราะเหตุฉะนี้ น้องจึงไม่ชอบเชียงใหม่ อยากไปเสียให้พ้น ไปเสียให้ไกลโดยเร็ว"

สรรค กอดภรรยาไว้กะชับ และ ขุมพิต อยู่ เรื่องนี้มันจึงเกิดเย็นป่ญหาขึ้นในใจหล่อน อย่างดูดดื่ม หัวใจเขาเต้นแรงสะเทือนอก รัศมี มากมาย แต่ก็ด้วยคุณธรรมอันสูงของเขา ซบหน้าลงตรงหัวใจเขาพอดี หล่อน หลับตา นี่แหละ มันเหนี่ยวรั้งใจ หล่อนไม่ ให้ตกไปสู่ สะอึกสะอื้น เกลือกหน้าอยู่บนอกผัว สรรค ธรรมชาติเบื้องต่ำ และขณะใดที่หล่อนคิดได้ ซบหน้าลงบนศิรษะภรรยา น้ำตาก็ออกมาคลอ หล่อนจึงต้องโถมเข้ากอดสามี รู้สึกว่าเขาเย็น หน่วย เขารัก เขาสงสาร เขาจึงคิดที่จะให้ ยอดชีวิต ยอดผัว ที่ยากจะหาเปรียบได้อีกแล้ว หล่อนได้มีความสุข ให้อิสสระเสรีแก่หล่อน

การแสดงในคืนต่อมา ยิ่งเพิ่มจำนวน คนดู โดยไม่พะวงถึงตัวเองเลย เขาคิดว่าผัวเมีย มากขึ้นอีก เพราะรู้กันว่าละครจะกลับเสียแล้ว แม้รักกันดั่งชีวิต แต่เมื่อตกในฐานะเช่นนี้ ใจผู้ดูเมื่อยอดต่อแก่ผู้แสดงมาก ๆ ขึ้น ก็ ก็ย่อมไม่มีความสุขได้ อันความสุขที่ไม่มี ย่อมเกิดอำนาจทางจิตต์ทำให้ผู้แสดงเกิดมี น้ำ ขึ้นได้ ก็เพราะความอัตคัดขัดสน และข้อนี้ ใจประสานตอบและตื่นเต้นแข็งแรงขึ้นได้ ดั่งที่ มันเป็นหน้าที่ของผัวโดยแท้ ที่จะต้อง เป็นผู้ ทำ ว่ามีมิตรจิตต์ ก็เกิดมิตรใจ ว่า ฉะเพาะ จ้าว ให้สำเร็จ ผัวไม่สามารถจะเลี้ยงเมียให้เย็น อนุวงศ์ ขณะนี้ไม่มีอาการสนุกสนาน รื่นเริง สุขได้ ก็จะเย็นผัวเขาทำไม แต่เขารู้สึกว่า เช่นเคย ดูเชื่อมซึมขาดความกะปรี้กะเปร่า ในชีวิตนี้ เขาไม่สามารถจะยังความสำเร็จขึ้น อันเย็นนิสสัยไปมาก คงนั่งดูโดยอาการสงบ ได้แน่แล้ว ฉะนั้นด้วยความรักจริง ความ แต่ความจริงภายในหัวใจ หาได้สงบด้วยไม่ได้ ไม่เห็นแก่ตัวอย่างแน่แท้ เขาจึงตั้งใจและ ใช้ความคิดอย่างฟุ้งซ่านอยู่ตลอดเวลา พิษ แสดงแก่ภรรยาโดยนัยเสมอ ว่า เขาอยากให้ ร้อนรุ่มในหัวใจนั้น จ้าวได้ปล่อยออกทางสาย หล่อนพ้นทุกข์ ไม่ต้องมาร่วมทุกข์ด้วยเขา ตา และ สายตานั้น ก็เพ่งมองอยู่แต่ฉะเพาะ ขอให้หล่อนเย็นสุขเถิด จะเย็นสุขได้โดยทาง รัศมี เมื่อ หล่อน ออก แสดง อาการ ของ จ้าว ที่ ใด ๆ เขายอมเสียสละให้ทั้งสิ้น อย่าได้ห่วง กระทำดังจะว่า จะส่งความคิดที่มีวุ่นวาย อยู่ใน พะวงถึงเขาเลย เขาทอดชีวิตแล้วว่าในชาติ ดวงจิตต์นั้น ให้เข้าถึงหัวใจรัศมี เพื่อให้ ทราย นี้ เขาต้องคิดต้องทำเพื่อหล่อนมากกว่าเพื่อตัว ซึ้งโดยถ่องแท้ จ้าวมีหวังอยู่ไม่วายว่า โดย เขา รัศมี ก็คงจะเข้าใจในความคิดของเขา ความบริบูรณ์พูนสุขทั้งหลาย จะบันดาลหัวใจ รัศมี

ให้หมุนเข้ามาหาตนจนได้ แม้ปากรัศมิ์ จะพูดเย็นนัยปฏิเสธแล้วก็ดี แต่อาการที่แสดงย่อมส่อให้เห็นถึงหัวใจว่า ความจริงนั้น รัศมิ์ก็มีความคิดต้องตรงอยู่กับข้าวเหมือนกัน แต่หากความคิดยังไม่เย็นรูปสำเร็จขึ้น ก็ด้วยมันยังไม่ถึงคราว มันยังไม่แก่พอ หรือยังไม่ถึงขีดที่พระเจ้ากำหนดไว้เท่านั้นดอก ฉะนั้นจึงเย็นที่แน่ใจว่า ความพยายามนั้นจักต้องเกิดผลดั่งหวังเข้าสักวันหนึ่งแน่ ๆ

ถึงคืนวันที่สุดแห่งการแสดง คืนนี้รัศมิ์ร้องเพลงแขกโอด “แหวนเพ็ชรจะเช็ดน้ำตาร่ำ” ซึ่งหล่อนทำกระแสเสียงให้ยังเกิดความโศกรักขึ้นในใจผู้ฟัง แน่ทีเดียวหยดน้ำผึ้งอันกะเซ็นออกจากกระแสเสียง หล่อนในคืนนี้จะต้องจับติดอยู่ที่หัวใจชาวเชียงใหม่ไปอีกนาน

สรรคร้องพระยาโศกเนื้อเก่าอันเย็นยิ่งที่แสดงโศกรักเช่นกัน “สมวันขวัญเรือนผู้เพื่อนพลอด ยามหนาวใครจะกอดให้หนาวหาย ร่ำพลางทางแอบเข้าแนบกาย เสียเอ๋ยเสียดายด้วยการงวน” แล้วเขาก็เดียวเปียโนด้วยตนเอง เย็นการเดียวอย่างสุดฝีมือที่จะผูกใจผู้ฟังไว้อย่างกะสันมั่นคงตลอดกาล

ใกล้เวลาละครเลิก ถ้าผู้ใดสังเกตก็จะเห็นว่าข้าวอนุวงศ์มีอาการกะสับกะส่ายมาก แล้วก็ผลุยผลับออกไปโดยละครไม่ทันจบ ครั้นละครเลิกและคนดูออกจากโรงหมดแล้ว พวกละครก็ช่วยกันรื้อเก็บสิ่งของเพื่อการเดินทางต่อไป สรรคโดยมิได้สำนึกอย่างไร เขาเดินออกไปหน้าโรง รู้สึกอากาศเย็นสบายดีก็เรื่อยออกไปกลางถนน ยืนดูประชาชนที่ยังไปมากันอยู่บ้างในยามดึก แล้วก็ทอดตาไปตามถนนอันแลละลิ่วนั้น ภาพรถยนต์คันหนึ่งซึ่งจอดอยู่ในเงามืดริมถนน กะทบสายตาเขาทำให้กระเทือนไปถึงหัวใจ เมื่อได้พิจารณาให้ถนัดอีกครั้ง และเห็นว่าเย็นรถของใคร ใครอยู่ในรถนั้นบ้าง แล้วเขาก็หันหลังกลับ สอดมือเข้ากะเป๋าเสื้อทั้งสองข้าง ก้มหน้าเดินเข้าโรงละครไป

◎ ◎ ◎

ต้นปี ๒๔๗๕ เรือบำเรอได้กลับมาแสดงในกรุงอีก นับแต่กลับมาถึงพระนครรัศมีก็หันเข้าเดินทางเที่ยวเตร่อย่างครั้งเมื่อยังพุ่มเพื่อยอยู่อีกแทบทุกคืน เพราะอาทิตย์หนึ่งมีงานที่จะต้องทำเพียงสองคืนเท่านั้น นอกนั้นหล่อนจึงชอบไปอยู่ตามฮอลล์หรือคาบูเรต์ต่าง ๆ เต้นรำดื่มแล้วก็ขับรถเที่ยว ทั้งนี้หล่อนแสดงแก่สามีว่าเพื่อเอาความสนุกทำลายความทุกข์ แม้ชีวิตจะไม่เย็นสุขก็ขอให้มีสนุกไว้

ข้าง พอจะลบล้างกันได้ จะด้วยเหตุประการใดก็ตาม นับแต่กลับจากเชียงใหม่แล้ว ก็รู้สึกว่านิสสัยและความคิดของรัศมีผิดแปลกไปมาก ดูเหมือนเชียงใหม่จะเย็นเครื่องกวนใจหล่อนให้เกิดระทมทุกข์และทำให้คิดพุ้งซ่านไป หล่อนหาได้ลืมเชียงใหม่เสียง่ายๆ เช่นครั้งก่อนไม่ ฉะนั้นจึงต้องหาความสนุกในพระนคร เพื่อให้ลบล้างกัน

แต่สรรคนั้น บัดนี้ได้รับข้างเย็น ครูสอนดนตรีตามบ้านผู้ดีบางแห่ง ด้วยเย็นการเพิ่มอาชีพขึ้นอีกทางหนึ่ง ฉะนั้นการที่จะพาภรรยาเที่ยวไปทุกคืนๆ จึงไม่สามารถจะทำได้ ดังนั้นรัศมีก็ต้องเที่ยวไปกับผู้อื่น อันคนที่จะรับรัศมีไปเที่ยวนั้น เรียกว่าไม่ต้องหา มาคอยอยู่ที่หัวกะไดเอง มาชวนมาเชิญไปเสียอีก พวกกะต่ายเหล่านี้ยินดีที่จะให้พระจันทร์ขึ้นคืนไปทีเดียว ดังนี้รัศมีจึงเที่ยวได้ฟรีและสนุก บัดนี้รัศมีจึงไม่เย็นการาแต่ในโลกละคร เกิดเย็นการาของฮอลลุหรือคาบูเรต์ต่างๆ อีกด้วย เพราะรัศมีอย่างไปที่ใดย่อมทำให้ที่นั้นเกิดรัศมีขึ้นได้จริงๆ และเมื่อที่ใดๆ ก็ต้องการการาต้องการรัศมี รัศมีจึงกลายเย็นการา ที่ประจำพิภพ โดยไม่มีเวลาจะตกจะพักเลย ต้องขึ้นอยู่เย็นนิตย์ไป

ขุนบำเรอฯ ได้รู้ได้เห็นความเย็นไปของรัศมีในครั้งนี้ ดำเนินใกล้อันตรายหนักขึ้นด้วยความรักใคร่ไขริงต่อสรรค วันหนึ่งจึงได้ไปหาและขอกกล่าวตักเตือน

“เมื่อแกก็รู้เห็นเช่นนั้นแล้ว ควรจะจัดการป้องกันเสีย หาไม่จะต้องเกิดเหตุเย็นที่เสียใจภายหลัง” ขุนบำเรอกล่าว

“กันคิดแล้วเหมือนกัน แต่มาลงเห็นว่าธรรมดาของมนุษย์ทุกคนย่อมต้องการความสนุกสำราญโดยเสรีภาพ ยิ่งรัศมียังไม่เย็นผู้ใหญ่พอ และหล่อนเคยฟรีมาเช่นนี้ด้วยแล้ว การจะว่ากล่าวห้ามกันย่อมยากจะเย็นผล” สรรคอธิบาย

“ความสนุกสำราญนั้นต้องมีบ้างแน่ แต่มันต้องให้ควรแก่ฐานะ ถึงจะเคยฟรีมีเสรีภาพมาอย่างใด ก็ต้องคิดถึงสภาพของตนในบัดนี้บ้าง จะปล่อยให้ความฟรีเสรีภาพมาเผาผลาญให้เกิดความหายนะอย่างไร อนึ่งความเย็นผู้ใหญ่นั้น คนอย่างรัศมีจะต้องเย็นผู้ใหญ่แล้วด้วยเหตุหลายประการ ไม่ใช่จะต้องรอให้แก่หง่อมเสียก่อนเลยจึงจะเย็นผู้ใหญ่ได้เช่นนั้น”

“คำพูดของแกก็ถูก คำเตือนของแกก็เย็นบุญเย็นคุณแล้ว แต่เรื่องทั้งหลายนี้กันรู้สึกว่ามูลความผิดมันอยู่ที่กันเอง เพราะ

หนังสือพิมพ์ไทยเขษม

กันเย็นผู้ชายที่ไม่สามารถจะเลี้ยงเมียให้เย็นสุขสำราญได้ หล่อนจึงต้องหาความสุขสำราญเอาเอง ถ้าหากกันมีกำลังบำรุงให้หล่อนเย็นสุขสบายได้แล้ว หล่อนก็จะไม่ต้องสนุกไปโดยทางนี้เลย" สรรค พูดด้วยอาการไตร่ตรอง

"จะเย็นความผิดของแกฝ่ายเดียวอย่างไรได้ หน้าที่บำรุงเลี้ยงและหาความสุขของผัวเมียนั้น มันเย็นหน้าที่ด้วยกันทั้งสองฝ่ายที่ต่างจะต้องช่วยกัน ไม่ใช่ว่าผัวจะมีหน้าที่แต่หาเลี้ยงบำรุงเมียฝ่ายเดียว แล้วเมียก็ไม่ทำอะไรมีแต่ลอยฟริไป เมื่อสนุกสำราญกับผัวไม่พอก็ไปหาความสนุกสำราญกับคนอื่นเช่นนั้น หาถูกหาได้ไม่ แกคิดโทษแต่ตัวเองเกินไป จึงปล่อยให้เมียเย็นไปถึงดั้งนี้"

"บำเรอ, ความเห็นของแกบางทีก็จะถูกแต่กันได้ทำใจมาเสียเช่นนี้แล้ว เพราะความกันรักเมียโดยสุจริต กันจึงหวังแต่จะให้หล่อนได้เย็นสุข ไม่จำต้องคิดถึงภาระหน้าที่อย่างใด ๆ นอกจากจะตอบความรักแก่กันด้วยความซื่อสัตย์เท่านั้น และเมื่อตนเองไม่สามารถจะทำความสุขให้เขาได้ เขาจะหาความสุขของเขาเองอย่างใดก็จำต้องปล่อยเขาจะได้เย็นสุข"

"ความสุข _ ความสุข, แกคิดว่าพฤติการณ์ของรัศมีทั้งนี้มันเย็นความสุขอันแท้จริง และเมื่อหล่อนเย็นสุขสำราญโดยวิถีแล้ว หล่อนจะตอบรักแกด้วยความซื่อสัตย์ มันจะเย็นทางหายนะและความไม่ซื่อสัตย์ต่อแกมากกว่ากะมัง ?"

"นั่นก็แล้วแต่บุญกรรมเถิด เมื่อหล่อนว่าเย็นสุขของหล่อน เราก็จะว่าอย่างอื่นกะไร"

"แกไม่ขายหน้าเขาบ้าง ฤา ? ที่เมียของแกปล่อยตัวดั้งเย็น "สาธารณะ" เช่นนี้ แกไม่มีเกียรติยศแล้วฤา ?" ขุนบำเรอ ฯ พูดอย่างขึงขัง

สรรค, เงยหน้าขึ้นมองดูผู้เย็นมิตรแท้ช้า ๆ ด้วยอาการไตร่ตรอง แล้วจึงกล่าวว่า

"กันยังมั่นใจว่า รัศมียังมีมนุษยธรรมอยู่ หล่อนคงคิดสงวนศริสงวนศักดิ์ของตนเอง"

"ก็อาจจะเย็น, แต่อย่าลืมว่า 'ธรรมดาใบไม้เมื่อต้องลมพัดก็ย่อมไหวแกว่งไกว แม้หลักหินอันใหญ่แน่น เมื่อถูกมนุษย์โยกบ่อย ๆ เข้าก็ยังเคลื่อน ใจผู้หญิงท่านกล่าวว่าถึงคราวแข็งก็แข็งยิ่งเพชร แข็งกะด้าง แต่คราวจะอ่อนก็อ่อนยุ่ย ไม่มีเยื่อแห่งความเหนียวทีเดียว' เมื่อเปรียบกับพฤติการณ์ของรัศมี

ขณะนี้ หล่อนยิ่งกว่าใบไม้ถูกลมพัด เย็นหลักหินที่เอียง จะล้มลง ครีนใหญ่ อยู่รอมร่อแล้ว ถ้าไม่รีบค้ำจุนเสีย”

สรรค, พูดด้วยอาการไตร่ตรองช้า ๆ อีกครั้งหนึ่ง “ตามแต่กาลเถิดเพื่อน ถ้าหากกรรมจะบันดาลเช่นนั้น กันก็จะคิดว่า ‘เย็นโทษผิดของกันเอง’ เพราะความจริงใจกันคิดเสมอว่า หากหล่อนจะได้รับความอุปถัมภ์ของผู้อื่นเย็นสุขกว่ากัน กันก็เย็นที่ยินดี และมันเย็นสุขของกันทางหนึ่งที่หมดห่วง”

“ประหลาด! ที่แกคิดเช่นนั้น”

“ไม่ประหลาดเลยเพื่อน ผู้ชายทุกคนควรคิดเช่นนี้ เมื่อตนไม่สามารถจะเลี้ยงเมียให้มีความสุขได้ ก็ควรปล่อยเขา เมื่อเขาจะได้รับความสุขในทางอื่น จากคนอื่น การตัดสิทธิของมนุษย์ในทางนี้เย็นการยาปมาก”

“แม้แกคิดเช่นนั้น ก็ควรจะทำความเข้าใจกันเสียจะได้สิ้นเรื่อง ดีกว่าปล่อยให้ขื่นชื่อว่า ‘เมียนายสรรคเย็นนางสาธารณะ’ ให้เสียเกียรติยศอยู่ทุกวัน ๆ เช่นนี้”

“กันได้แย้มพรายความเขตนานี้ให้หล่อนรู้แล้วเหมือนกัน แต่ทุกครั้งหล่อนกลับแสดงความบริสุทธิ์ให้กันเห็น ฉะนั้นกันจึงยังเชื่ออยู่ว่า หล่อนซื่อสัตย์ต่อกัน”

“ยาก! ความคิดของแกก็มีเหตุผลไปทางหนึ่ง หากไม่ตรงกับของกัน แต่เรื่องนี้มันเย็นเรื่องฉะเพาะของแก จึงต้องสุดแต่ใจแกที่กันมาพูดก็ด้วยความเห็นแก่แกโดยแท้”

“เข้าใจแล้วเพื่อน และกันต้องขอบใจเพื่อนมาก ที่ได้กระทำอย่างเย็นมิตรแท้กันจริงๆ เอาเถิดกันจะไตร่ตรองดู ซึ่งเชื่อว่าเรื่องทั้งหลายคงจะเรียบร้อยลงไปได้”

เมื่อขุนบำเรอฯ เห็นว่าไม่มีผลที่จะพูดต่อไปอีกแล้ว จึงลากลับ

วันนั้น เกือบค่ำ รัศมีจึงได้กลับมาบ้าน หล่อนรับเชิญไปกินน้ำชาที่บ้านเพื่อน เพื่อนผู้ชาย ส่วนสรรคมิได้รับเชิญไปด้วย เพราะถึงแม้จะเชิญ เขาก็ไปไม่ได้ ด้วยต้องติดการไปสอนเบียโนตามบ้าน

รัศมีรีบอาบน้ำแต่งตัว เตรียมกินข้าว เพราะได้รับนัดไว้ว่าตอนค่ำจะไปขี่รถตากอากาศ และเต้นรำอีก แต่สังเกตว่าอาการของสรรควันนี้ผิดปกติไป ไม่ยิ้มแย้มแช่มใสกับหล่อนเช่นเคย ดูเนือย ๆ นิ่ง ๆ และหน้าบอกไม่สะเบย

รัศมีนั่งลงข้าง ๆ กอดสามีไว้ “วันนี้พี่เย็นอะไรไป หน้าตาบูดบึ้งไม่สวยเลย”

“เปล่า, ไม่เย็นอะไรดอก” สรรคตอบ

อ่อย ๆ

"ไม่จริงละ, ทำไมไม่ยิ้มกับน้อง ไม่ดูน้องล่ะ" หล่อนขบหน้าสรรคขิดมา

สรรค จะทำแช่มชื่นเช่นเคย แต่สมองเขาข่วนเพราะคิดมากจนปวดมึน จึงไม่สามารถจะยิ้มออกมาได้ เพียงแต่เอาแขนโอบภรรยาเข้าไว้

"นี่น้องจะไปไหนอีกริ" สรรค กล่าวเมื่อพิจารณาดูเครื่องแต่งกายของภรรยา

"คิดว่าอย่างนั้น แต่พี่ไม่พอใจริคะ"

สรรค ทอดอารมณ์ครู่หนึ่ง แล้วกล่าวว่า

"เขาว่าหมู่นี้น้องเที่ยวจุ้นจ้านนัก ไม่ควรแก่หญิงที่มีลูกมีผัวแล้ว"

"เอ๊ะ, ใครว่า ก็พี่ไม่ว่าน้องไม่ใช่ริ?"

"พี่น่ะ ยังไม่ได้ว่าดอก แต่บอกให้รู้"

"น้องเที่ยวอย่างเขาเที่ยวกันชั้นผู้ดี ไม่ได้จุ้นจ้านอย่างใดเลย พี่บอกว่าเมื่อเย็นความสุขสำราญของน้อง ก็อนุญาต ดังนั้นมิใช่ฤาคะ?"

"ถูกละ พี่ต้องการให้น้องเย็นสุข ยิ่งกว่านั้นอีก"

"เอ๊ะ สุขยิ่งยังไงคะ?"

"ทุกทางแหละน้อง เพราะพี่ไม่สามารถจะทำความสุขให้น้องได้ เมื่อน้องเห็นทางใดจะเย็นสุขจริง หรือใครจะทำให้น้องเย็นสุขได้พี่ก็ยินดี"

"เอาอีกแล้ว พี่พูดอย่างนี้ร่ำไป คล้าย ๆ กับจะไล่น้องไปให้พ้น" หล่อนรัดสามิ

"เปล่า, พี่ไม่เจตนาไล่น้องเลย แต่เย็นความสัตย์จริงว่าชีวิตพี่ขณะนี้ไม่มีประสงค์อะไรสำคัญยิ่งกว่าความสุขของน้อง พี่จึงยอมเสียสละเพื่อน้องทุกอย่าง"

"แปลว่า ถ้าใครเขาจะเลี้ยงน้องให้เย็นสุขได้ยิ่งกว่าพี่ พี่จะยอมยกน้องให้แก่เขาเช่นนั้นฤา"

"เมื่อเย็นความประสงค์ของน้อง พี่ก็จะไม่ขัดเลย"

"แล้วพี่จะได้สบายใจที่ไม่มีน้อง เย็นอิสสระแล้วก็หาเมียใหม่"

"ความสบายใจหรือสุขใจที่มีก็ในทางที่เห็นว่าน้องเย็นสุขแล้ว ทำให้หมดห่วง แต่เรื่องมีเมียอีกนั้น ไม่ใช่ความคิดของพี่เลย เพราะมีแล้วทำความสุขให้เขาไม่ได้ จะมีมาให้เดือดร้อนแก่เขาทำไม และทำไมจึงจะทิ้งน้องไปหาใหม่"

"การที่ผู้ชายสละเมียเช่นนี้ จะเรียกว่ารักเมียอย่างไร ถ้ารักจริงจะสละได้ฤา"

"ที่ว่าก็ถูกไปแง่หนึ่ง แต่สำหรับผู้ชาย

ที่ไม่สามารถจะทำให้เมียเย็นสุขได้ และยอมสละเมียให้ไปสู่ที่สุขนั้น เขาก็ถือว่าเย็นความรักจริงยิ่งชีวิตเขาเสียอีก”

“แต่ใครเล่าจะมาทำให้น้องได้สุขยิ่งกว่าพี่”

“นั่น พี่รู้ไม่ได้”

“ไม่มีเสียแล้ว พี่เย็นผู้ให้ความสุขแก่น้องอย่างยิ่งแล้ว” ว่าพลางนางก็รัดสามีหนักขึ้น

“เมื่อความสุขที่พี่ให้น้องเย็นที่เพียงพอเช่นนั้นแล้ว น้องก็ต้องทำให้พี่เย็นสุขบ้าง”

“ทำอย่างไรเล่าคะ, ทุก ๆ อย่างบอกมาเถอะ น้องจะทำโดยเต็มใจ” แล้วก็ _ _ _

สรรคค่อยซุ่มซ่อนขึ้นบ้าง การแต่งกายที่ประสงค์จะไปเที่ยวของรัศมี ทำให้เกิดความงาม กลิ่นน้ำหอมทำให้ชื่นใจ การพะนอคลอเคลียของหล่อน ทำให้เลือดลมสรรคเดินสะดวกขึ้น เขาจุมพิตภรรยาซึ่งกำลังรัดอยู่ในวงแขน

“นี่แหละเย็นสุขแล้ว แต่อีกอย่างหนึ่งเมื่อไม่ให้สมกับที่เขาว่าเที่ยวจุ้นจ้าน คืนนี้น้องอย่าไปเสียได้ก็จะดียิ่ง”

“น้องไม่ไปไหน คืนวันนี้ น้องจะอยู่ทำความสุขให้พี่”

หล่อนกล่าวแล้วหัวเราะ สรรคก็พลอยหัวเราะออกไปด้วย สมองที่ปวดมึนอยู่เมื่อกี้ก็รู้สึกว่าเสื่อมคลายหายไปแล้ว ดังปลิดทิ้ง

นับแต่วันนั้นมา รัศมีมีความสำนึกในชีวิตของมนุษย์ขึ้นมาก และรู้สึกหน้าที่ของหญิงผู้เย็นภรรยาดีขึ้นด้วย ยิ่งกว่านั้นด้วยความได้คิดของหล่อน ทำให้เล็งเห็นน้ำใจของชายผู้เย็นสามีอย่างถนัด

หล่อนรู้แล้วว่า สรรคมีความทุกข์ทับใจอยู่อย่างที่เขาไม่สามารถจะปลดได้ เหตุแห่งทุกข์นั้นก็คือหล่อนนั่นเอง สรรคพะวงทุกข์ว่าหล่อนจะไม่มีสุข เขาตั้งใจจะให้หล่อนเย็นสุขอันแท้จริงประจักษ์ตาเขา นั่นแหละเขาจึงจะคลายทุกข์ลงได้ ฉะนั้นเขาจึงปวารณาทุก ๆ ทางในอันที่จะได้เห็นหล่อนยิ้มมั่นคงอยู่บนแท่นสุข แล้วเขาจะนอนตาหลับ และตายสบาย นี่แหละคือความเสียสละด้วยความรักอันแท้จริง

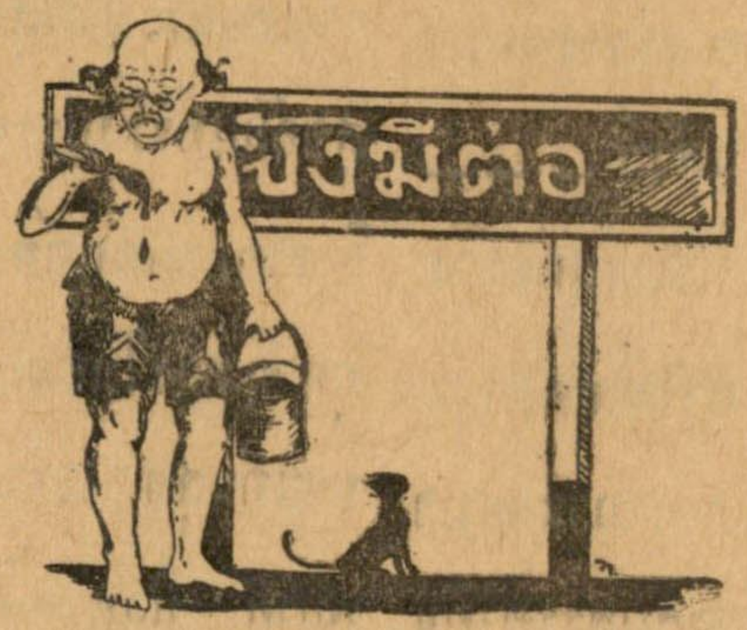
“โอ, พ่อยอดชาย, ชายที่ไม่เห็นแต่แก่ตัวเอง” หล่อนอุทานออกมา

“สรรค _ สรรคของรัศมี” หล่อนสะอื้นย้ำคำสำคัญประการหนึ่งที่สรรคได้บอกแก่หล่อน คือ ทุกวันนี้ความยากจนขัดแค้นได้เคร่งเครียดยิ่งขึ้น แต่โดยหล่อนไม่รู้สึก

และหล่อนเองเป็นผู้ก่อกรรมขึ้น นับแต่มาถึงพระนครครั้งนี้ ด้วยการเที่ยวฟรีของหล่อนได้ผลาญเขาลงไปมาก แม้เดชะบุญที่เขาได้รับค่าห้างในการสอนดนตรีเพิ่มขึ้นอีก แต่กะนั้นก็ยังไม่พอ แต่หล่อนเพิ่งจะมาสำนึกเอาบัดนี้เอง

"ถ้าสรรคอยู่คนเดียว มีรายได้เพียงเท่านี้ เขาก็พอ และมีความสุขได้" รัศมีรำพึง "นี่เราแท้ ๆ เป็นคนทำให้เขาได้ทุกข์ และที่เขายอมรับทุกข์ทนทุกข์ก็เพราะรักเรา"

คุณธรรมของสรรคยังเกิดขึ้นเป็นเครื่องอบรมสันดานรัศมี นางสาวดาราละครนางสาวสมัยใหม่ผู้ฟรีเลิศ แล้วน้ำใจอันเป็นมนุษยธรรมก็ยังเกิดขึ้นในเจตสิกของหล่อน หล่อนได้ก่อกรรมทำทุกข์ให้เขามามากแล้ว มันเป็นหน้าที่ของหล่อน หน้าที่ของมนุษย์ผู้มีความรู้คิดผิดกับสัตว์ จะต้องสำนึกรู้สึกคุณคน จะต้องคิดตอบแทนท่าน ตามพระบรมพุทโธวาท อันมีว่า กตัญญูกตเวทิธรรม.

◎ อย่ายุมิตร เพ้อคิด สมยัติบ้า
อย่ายุนาย เมามาย ร้ายลำพอง
อย่ายุบุตร ภรรยา ค้าไพ่ผ่อง
อย่ายุตัว ของหอง สยองเอย ๆ

พระศรี นิพนธ์

พระรามชาดก

(ถอดความบรรยายจากหนังสือเทศน์)

จากหนังสือ ของ หลวงศรีอมรญาณ

คำนำ

ทางเหนือ มีประเพณีอย่างหนึ่ง เวลาตะวันเย็น ชาวบ้านทั้งหญิงชายหนุ่มสาวผู้ใหญ่เด็ก ถือดอกไม้ธูปเทียนพากันไปฟังเทศน์ตามวัดตาง ๆ ด้วยความศรัทธาของผู้ใหญ่เหริญความเลื่อมใสแก่เหล่ารุ่นเพาะเคียงยาในการบุญไปตั้งแต่เด็กเล็กเมื่อฉะนี้ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทางวัดซึ่งแสดงธรรมประจำทุกมื้อเย็น ย่อมมีหนังสือเทศนามากมายก่ายกอง เนื้อหาที่เทศน์นั้นก็ชาดกต่าง ๆ หรือนิทานพื้นเมืองผูกขึ้นเย็นชาดก เพราะได้ผลที่ผู้ฟังรู้เรื่องได้ดี ไม่ใช่พอขบถัณฑ์ก็พูดไม่ถูกว่าท่านเทศน์อะไร ทั้งยังติดใจอยากฟังต่อในวันหน้า ไป ๆ ท่านก็แทรกสุภาษิตให้ซึมเข้าไปในใจ พร้อมด้วยความเพลิน ฉะนี้แหละเมื่อกล่าวโดยฉะเพาะ ชาดกจึงเย็นองค์หนึ่งแห่งนวังคสัตถุสาสน์สำหรับโปรดเวไนยพันธุ์ และโดยฉะเพาะอย่างยิ่ง ชาดกที่ท่านเทศน์ในทางเหนือนี้ เย็นที่นิยมชมชอบเหมาะแก่อุปนิสสัยชาวนั้น จึงแต่ละเรื่องมีทั้งบรรยายและพรรณนาโวหารอย่างยืดยาวละเอียดละออเพียงเรื่องเดียวกว่าจะจบก็ฟังกันเย็นย่ำ ๆ

หนังสือเทศนาประเภทนี้ มีเรื่องพระเวสสันดร เรื่องพระเจ้าเลียบโลก เรื่องเสียวสวาท* และเรื่องสมาสสงสาร เย็นต้น แต่ที่เลื่อมใสศรัทธากันนัก คือเรื่องพระรามชาดก ฟังแล้วได้ทั้งบุญทั้งความรู้รอบตัวที่ท่านแทรกไว้เย็นตอน ๆ โดยมากเย็นนิยายปากที่เล่าสืบ ๆ กันมาแต่โบราณ เช่นตำนานสร้างเมืองเก่า ๆ คะเนว่าจะเย็นเรื่องที่ท่านรจนาขึ้นราวสักก่อนหรือหลังเวียงจันทร์แตกคราวแรกไม่

---

* "แม่น้ำโขง" นำลงไว้พิสดารในประชาชาติ ตั้งต้นวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ และอีกสำนวนหนึ่ง ขุนพรมประศาสน์แปลงจากธรรมเทศนาภาษาลาวโบราณ แต่งเป็นคำกลอนภาษาไทยภาคอิสาณ พิมพ์เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕

นานนัก

นี่เป็นความสังเขปที่ หลวงศรีอมรญาณ ได้ฟังจากท่าน พระพรหมมุนี วัดบรมนิวาส และท่านว่ายังได้ถวายต้นฉบับเรื่องพระรามชาดก ใบลานจารด้วยอักษรไทย เหนือไว้ที่ราชบัณฑิตยสภาหนึ่งฉบ

สำหรับข้าพเจ้าเอง ก่อนที่จะทราบว่ามีพระรามชาดก ได้วิแวว[๑] ที่ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัต ตรัสเล่าถึงพระสงฆ์ทางเหนือแสดงเทศน์เรื่องรามเกียรติ์ แต่นั้นก็มีใจคิดใจจ่ออยากทราบว่า รามเกียรติ์ที่ท่านเทศน์นั้น เรื่องราวเป็นอย่างไร จะเหมือนที่ทราบกันในบทพระราชนิพนธ์หรือไม่ พบใครต่อใครที่คะเนว่าจะทราบเบาะแส ก็ถามลาดเลาดูเสมอจนได้ตัวคือ พระยาสุนทรเทพกิจการักษ์ (ทอง จันทรางศุ เปรียญ) รับรองว่าจริงตามที่ตรัสเล่า ยิ่งกว่านั้นท่านเองเป็นผู้ที่เสด็จพระองค์นั้นโปรดให้ช่วยหาฉบับคัดถวาย และได้คัดด้วยพิมพ์ดีดไว้บริบูรณ์เป็น ๒ ฉบ ส่งฉบต้นไปถวาย[๒] ส่วนฉบหลังอยู่ที่ท่าน เพื่อไว้อ่านดูว่าเรื่องราวเป็นอย่างไร เพราะอยากทราบด้วยเหมือนกัน แต่ตั้งแต่ได้ฉบับมานับด้วยปี พลิกดูเพียง ๔—๕ หน้าก็วาง ว่าทนอ่านไปไม่ไหว เมื่อข้าพเจ้าเป็นผู้อยากทราบเรื่องและมีอุตสาหะจะอ่าน ก็จะยกให้ทั้งฉบและขอให้ช่วยเล่าเรื่องเลา ๆ ให้ทราบบ้างก็แล้วกัน ข้าพเจ้าดีใจแทบตื่นเต้น ไม่นึกเลยว่าจะสบโชคง่ายดายเช่นนี้ ก็รับทันทีโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ

รามเกียรติ์หนังสือเทศน์นี้ คือพระรามชาดกที่กล่าวมาแล้ว เป็นหนังสือมากถึงต้องแบ่งเป็น ๒ ขั้น ขั้นต้นมี ๒๐ ผูก และขั้นปลายมี ๒๓ ผูก พิมพ์ดีดคัดเป็นผูกละประมาณ ๒๐ หน้าฟุลสแก๊ปด้วยบรรทัดถี่

ด้วยความชอบใจนักหนาพอได้ก็ลงมืออ่านเบื้องต้นขึ้น เอวัมเม สุตัง ดำเนินนิทานวัจนะด้วยถ้อยคำโวหารเป็นภาษาลาว (ดังที่

---

๑ เสียใจที่กล่าวผิว ๆ ว่า ได้วิแวว ที่แท้ได้อ่านพบพระกระแสด้วยตนเองชัด และยังติดตาว่าในวิทยาจารย์ ถึงคราวจะอ้างอิงบัดนี้กลับค้นไม่พบ มีผู้ไปทูลถามท่าน ก็ทรงนึกไม่ได้ ว่าตรัสไว้ที่ไหน เป็นอันจนใจ แต่ทั้งที่ความจำเลอะเลือนนี้ ยังขอยืนยันว่า ถ้ามิได้อาศัยพระคุณ ให้ทราบระแคะระคายพระกระแสไว้ก่อน ก็ไม่มีเค้าเงื่อนอันใดที่จะฝันถึงเรื่องพระรามชาดก ตามลำพังข้าพเจ้าคงไม่เกิดหนังสือเล่มนี้ขึ้นได้เป็นแน่นอน

๒ ครั้นแล้วทรงถวายไว้ในราชบัณฑิตยสภา

คัดมาให้ดูเป็นตัวอย่างในภาคผนวก) แต่อ่านไปได้เพียง ๔—๕ หน้านัยน์ตาทนไม่ไหวเลย หลับแล้วพักไว้ที วันหลังขยันขึ้นมาอ่านต่อไปได้สักหน่อยก็วางและหยุดอยู่แค่นั้นเอง ต่อมาพบพระยาสุนทรเทพกิจาจารักษ์คราวไร ท่านถามถึงเนือง ๆ หนักเข้าเลิกถามไปเอง เป็นอันว่าเห็นใจกัน ที่สุดท่านถึงแก่กรรมเลยไม่ได้ทรายเรื่องรามเกียรติ์ลาวจากข้าพเจ้าจนแล้วจนรอด นึกถึงความนี้ทีไรก็ใจหาย สิริจำนวนหนังสือ ๔๓ ยก อ่านไปได้ไม่เกินครึ่งยก ในเวลานับเป็นสองสามปี

มาคราวนี้หลวงศรีอมรญาณ เจ้าภาพ จะทำการฌาปนกิจศพสนองคุณท่านผู้มารดา ปรารภแก่ข้าพเจ้าจะหาหนังสือแจกในงาน ให้เป็นเรื่องมีภูมิธรรมเหมาะแก่ทางชนบท ข้าพเจ้านึกถึงความหลังแนะนำว่า เรื่องพระรามชาดกเหมาะแก่ประเภทถิ่นเช่นนั้น เพราะเป็นหนังสือเทศน์คำเนินความเป็นชาดกกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ ทั้งชาวบ้านมีความรู้รามเกียรติ์เป็นพื้นอยู่แล้ว แต่พรรณนาข้อความพิสดารมากมายนักหนา เจ้าภาพเห็นชอบด้วย ขอให้ข้าพเจ้าช่วยเก็บความบรรยาย ภาระอันนี้กลับมาตกแก่ข้าพเจ้าอีก ต้องขอตัวทันใดว่าทำคนเดียวเป็นไม่ทันงานแน่ แต่เมื่อเจ้าภาพชอบใจเรื่องนี้อยู่แล้ว ทั้งข้าพเจ้าเองก็เห็นแก่ตัวว่า ถ้าไม่ทำเสียในงานนี้จะหาโอกาสอ่านยากจึงตกลงแบ่งเบาช่วยกันทำคนละบั้น ได้อาศัยเวลาชั่ว ๑๕ วันที่ราชการให้หยุดต้นปี

พระรามชาดก เป็นกลอนร่าย พรรณนาป่าดงเขาไม้สัตว์จัตุบททวิบาทชมบ้านชมเมืองทุกหนแห่ง และช่างพูดเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพรรณนาถึงผู้หนึ่งที่นำเอาเรื่องราวเล่าแก่คนหนึ่งก็มีข้อความพิสดารเท่ากับที่ผู้นั้นพบผ่านมาแล้วในเรื่อง มิหนำเมื่อไปเล่าแก่อีกคนหนึ่งก็ไม่ยอมสังเขปให้น้อยไปกว่าเดิม บางยกซึ่งมีตั้ง ๒๐ หน้าถอดความเป็นเนื้อเรื่องได้เพียง ๓ หน้าฟุลสแก๊ป ควรชมว่าท่านผู้รจนาเป็นกวีที่มีอุตสาหะทนทานมากที่สุด

ในการถอดเอาเนื้อเรื่องมาเล่า ได้ทำความตกลงกันไว้ว่า ถ้อยคำภาษาและโวหารในฉบับของเดิม ใครชอบใจจะคงเก็บมาใช้บ้างก็ได้ แต่คำภาษิตดี ๆ น่าเสียดายที่ต้องทิ้งเสีย เพราะไม่เกี่ยวกับตัวเรื่อง เช่น “หายซื่นมาสู่ปากเสือ พายเฮือมาสู่ปากเงือก พันเชือกมาสู่ตั้งควาย” ทั้งตำนานสร้างเมืองเก่า ๆ ก็ตัดออกเป็นอันมาก เพราะแทรกเข้ามาในตอนที่ถูกตัดข้ามไปเสีย พยายามเก็บไว้ได้แต่คำเชิญขวัญอันน่าฟัง

อนึ่งถ้ามีรูปพระเอกนางเอกและผู้ร้ายของเรื่องนี้ ให้มีลักษณะไปทางชาวเหนือๆ จะเข้าทีได้ระเบียบเช่นว่า พระรามของใครก็มีรูปร่างตามประเภท ของอินเดียเย็นแขก ของไทยเย็นนายโรง นี่เย็นของชาวเหนือเข้าลักษณะลาว เพราะกิริยาพาทีในเรื่องก็เย็นลาวไปหมด จึงขอกความประสงค์ให้ช่างคิกเขียน เขาก็ทำมาให้น่าดูดี ตามที่พิมพ์ไว้หน้า ๖๗, ๗๕ และ ๘๕ (ในเล่มของหลวงศรีอมรญาณ) พระวรวงศ์เธอที่กล่าวพระนามมาแล้ว ทรงทรายความคำรี้นี้ ได้ทรงแนะนำในลายพระหัตถ์ว่า

"รูปภาพนั้นแทนที่จะเขียนภาพคิดขึ้นใหม่ใส่เข้าไป ถ้าหาภาพรามเกียรติ์ที่เขาเขียนตามผนังโบสถ์ในเมืองลาว เช่นที่วัดกลางหรือวัดเหนือในเมืองร้อยเอ็ด (ฉันเคยเห็นเอง) และถ่ายทำลองมาลงได้ จะทำให้หนังสือนี้ได้รับความนิยมมากขึ้นอีกมาก เชื่อว่าไม่ต้องไปหาไกลถึงร้อยเอ็ดก็คงได้ ลองสืบเจ้าคุณพรหมมุนีที่วัดยรมนิวาสดู ท่านคงบอกได้ว่ามีที่ไหนบ้าง"

ที่ทรงแนะนำนี้สมควรนัก แต่ท่านพระพรหมมุนีว่ายังไม่พบที่ไหนในกรุงเทพฯ จึงเย็นอันพิมพ์ภาพคิดขึ้นใหม่ไปก่อน แต่แม้ไม่มีโอกาสจะจำลองภาพรามเกียรติ์ลาวได้ ในขณะนี้ ก็ได้ทรายเขาะแสตามลายพระหัตถ์ไว้พลางว่า มีภาพเช่นนั้นอยู่ในทางวัดเหนือๆ

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศน้ำพักน้ำแรงที่ทำเรื่องนี้ แด่พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) ผู้เย็นเจ้าของต้นฉะบับที่ข้าพเจ้าอาศัยได้ความรู้เรื่องสมความประสงค์

พระสารประเสริฐ

กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖

พระรามชาดก ปั้นต้น

นิทานวัจนะ

ได้สดับมาอย่างนี้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย์เจ้า ประทับณพระวิหารเชตวัน อันเย็นอารามของเศรษฐีอนาถบิณฑิก ชังหวัดสาวัตถี ทรงได้ยินคำพระภิกษุทั้งหลายพรรณนาสรรเสริญพระรูปพระโฉมแห่งพระองค์ ตรัสว่าเราตถาคตมีผิวพรรณงามในเมื่อมีขันธสันดารบริสุทธิ์แล้ว ไม่เย็นการอัศจรรย์เหมือนในปางเมื่อกำลังสร้างยารมีโพธิญาณ ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลอาราธนา ก็ทรงนำเรื่องพระราม

ชาดกมาแสดงในท่ามกลางสังฆมณฑล โดยนัยต่อไปนี้

สร้างเมืองอินทปัตถ์

อติเต กิร ในกาลล่วงแล้ว แรกตั้งภัทรกัลป์นี้ พรหมชายหญิงคู่หนึ่ง ลงมาจากชั้นอกนิษฐ์บริโภคง้วนดิน จนมีร่างกายหนักผิดปกติ ไม่สามารถเหาะกลับที่อยู่ของตนได้ จึงปลูกเหย้าเรือนอยู่ริมมหาสมุทรทางทิศทักษิณ บังเกิดเป็นเมืองอินทปัตถ์ ได้เป็นผัวเมียอยู่ด้วยกันมา บังเกิดลูกชายร้อยเอ็ดคน เมื่อลูกเจริญวัย บิดามารดาก็จัดแจงให้แยกย้ายกันไปสร้างบ้านเมืองอยู่คนละทิศละทางในชมพูทวีป ส่วนบิดามารดาครองอินทปัตถ์นั้น และมีลูกชายสุดท้องอีกคนหนึ่งชื่อว่า ท้าวตัยปรเมศวร์ ครั้นท้าวตัยปรเมศวร์เจริญวัยอายุได้ ๑๖ ปี บิดายกหลานสาวชื่อว่าพรหมสังกาเป็นราชเทวี จัดการอภิเษกให้ครองราชสมบัติแทนตัวต่อไป ท้าวตัยปรเมศวร์ทรงราชย์ได้ ๓ ปี บิดามารดาถึงอายุขัย

บรรพบุรุษพระราม

ฝ่ายนางพรหมสังกาทรงครรภ์ได้ ๑๐ เดือนประสูติกุมาร ตั้งชื่อว่าธตรฐ พอธตรฐกุมารอายุได้ ๓ ปี มารดาประสูติกุมารอีกองค์หนึ่ง ตั้งชื่อว่าวิรุฬหก เมื่อธตรฐอายุได้ ๑๕ ปี วิรุฬหกกุมารผู้น้องชายอายุย่างได้ ๑๖ ปี ท้าวตัยปรเมศวร์อภิเษกวิรุฬหกให้ครองราชสมบัติแทนตนในเมืองอินทปัตถ์นั้น สิ้นไป ตั้งนางมลิกาเป็นราชเทวี

แยก

เมื่อธตรฐกุมาร เห็นว่าบิดามารดามอบราชสมบัติแก่น้องชายก็น้อยใจ คิดมานะตั้งตัวเอง ได้นางชื่อว่า วิสุทธิโสดา ธิดาของอุปราชแสนเมืองเป็นภริยา ลาบิดามารดาออกจากเมือง พร้อมด้วยเสนามาตย์ไพร่พลผู้มีใจสมัคร ยกข้ามแม่น้ำภูเขาเรื่อยไปจนถึงลุ่มน้ำอนนทิ เห็นพื้นที่น่ารื่นรมย์ จึงปลูกบ้านสร้างเมือง ขนานนามว่า มหาธานีศรีพันพ่าว

สร้างเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค

พระยานาคเจ็ดเศียรครองแม่น้ำอนนทินั้น ได้ยินเสียงอึกทึกครึกโครม แปลงตัวเป็นชายเฒ่าไปดู จึงแนะนำท้าวธตรฐให้สร้างเมืองณฝากฝั่งโน้นดีกว่า แล้วนิรมิตเรือแพเป็นอันมากบรรทุกพวกพลข้ามฝาก ท้าวธตรฐก็สร้างเมืองณที่นั้น พญานาคให้ขนานนามเมืองนั้นว่า จันทบุรีศรีสัตตนาค ตามนิมิตต์นาคเจ็ดเศียร พวกพลโยธาอภิเษกท้าวธตรฐกับ

เจ้าลุ่นลู่

ท้าวมหาพรหมผู้หนึ่งอยู่ในชั้นอกนิษฐ์สิ้นอายุจุติลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งราชเทวี ท้าววิรุฬหกในคืนนั้น นางนิมิตว่า แลเห็นดาวดวงหนึ่งมีรัศมีผุดผ่องขาวบริสุทธิ์หมดมลทินกว่าดาวทั้งหมดในหมื่นโลกธาตุ รุ่งขึ้นนางแก้นิมิตนั้นแก่พระสามี ท้าววิรุฬหกทำนายว่า จะได้บุตรเบื้นชายมีปัญญาเฉลียวฉลาดมาก ต่อมา ๑๐ เดือน ครบกำหนดก็ประสูติกุมาร รูปร่างผิดปกติไม่มีแขนขา ข่าวนี้ขจรไปทั่วทั้งนคร ชาวเมืองจึงตั้งชื่อกุมารนั้นว่า เจ้าลุ่นลู่ และข่าวนี้ดังไปถึงชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ทราบเหตุดังนั้น คิดช่วยให้เจ้าลุ่นลู่ปรากฏอภินิหารแก่ชาวเมือง พอรุ่งเช้าท้าววิรุฬหกกำลังไถนาอยู่ พระอินทร์ขี่ม้ามณีกายมาถามว่า ท่านไถนานี้ได้วันละกี่แถว ท้าววิรุฬหกก็เหลียวมาดู พระอินทร์ควบม้าไปเสีย ต่อรุ่งเช้าพอท้าววิรุฬหกออกไถนา ก็ขี่ม้ามาถามแล้วก็ควบม้าไปเสียอีก ท้าววิรุฬหกประหลาดใจแกมวิตกว่า ท่านผู้นี้ขี่ม้ามาถามแล้วก็หนีไปเสียดังนี้ ทั้งสองวันจะมีเหตุเภทภัยร้ายดีแก่ตัวหรือครอบครัวอย่างไร ปลดแอกไถเสร็จแล้วเข้าสู่ข่วงคุ้ม มีหน้าอันเศร้าสลด นางมลิกาถามว่า มีทุกข์ประการไรหรือ ท้าววิรุฬหกเล่าตามที่ประสพมา นางปลอบว่าอย่าเป็นทุกข์เป็นร้อนไปเลย ปัญหาเพียงเท่านี้ คงจะมีผู้ช่วยเหลือได้ จึงป่าวร้องชาวเมืองอินทปัตถ์ว่า ใครบ้างที่จะแก้ปัญหาข้อนี้ได้ คือปัญหาแห่งบุรุษผู้หนึ่งขี่ม้ามาถามว่า วันนี้ไถนาได้กี่แถว ฝ่ายเจ้าลุ่นลู่ซึ่งนอนอยู่ในอู่ ได้ยินมารดาประกาศแก่ชาวเมืองดังนั้น ก็รับอาสา ครั้นรุ่งขึ้นเช้าบิดามารดาลงมือไถนาไปได้สักหน่อย พระอินทร์ขี่ม้ามาถามตามเคย เจ้าลุ่นลู่จึงย้อนถามไปว่า การที่ท่านถามเช่นนี้เราพอแก้ได้ แต่ท่านต้องแก้ปัญหาของเราก่อน ท่านขี่ม้ามานั้นรอยเท้าม้าของท่านนับได้กี่รอย พระอินทร์ก็ขี่ม้าเข้ามาใกล้ เจ้าลุ่นลู่ถามว่า ท่านมาแต่บ้านเมืองใด พระอินทร์ตอบว่า เราเป็นเจ้าดาวดึงส์ ลงมาถามปัญหากับเจ้าเพื่อความรื่นเริง เจ้าลุ่นลู่ถามว่า พระองค์อยู่ถึงชั้นดาวดึงส์ ไฉนจึงรู้จักข้าพระเจ้า พระอินทร์ตอบว่า รู้จากชาวโลกเขาพูดกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมมาล้อเลียนข้าพระเจ้าดุจทารกเล่า พระอินทร์ว่า เพื่อจะทำให้เจ้ามีรูปงดงามเหมือนดังเรา แล้วถามปัญหาธรรมต่อไป.

พระอินทร์ถามว่า หนึ่งไม่มีสอง ได้แก่อะไร เจ้าลุ่นลู่แก้ว่า พระพุทธเจ้า

พระอินทร์— สองไม่มีสาม ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— รูปอรรมนามอรรม
พระอินทร์— สามไม่มีสี่ ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— เวทนา สุข ทุกข์ อทุกขมสุข
พระอินทร์— สี่ไม่มีห้า ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— อริยสัจสี่
พระอินทร์— ห้าไม่มีหก ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— เขญจศีล
พระอินทร์— หกไม่มีเจ็ด ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— อินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
พระอินทร์— เจ็ดไม่มีแปด ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— โพชฌงค์เจ็ด
พระอินทร์— แปดไม่มีเก้า ได้แก่อะไร
เจ้าลุ่นลู่— อุโบสถศีล

ม้าไปโดยเร็ว ลัดนิ้วมือก็ถึงเมืองแถน (คือชั้นจาตุมหาราชิก) เจ้าผู้ครองนครทั้ง ๗ มีชื่อว่า แถนเถิด ๑ แถนตื้น ๑ แถนเลิง ๑ แถนลอ ๑ แถนหล่อ ๑ แถนลู ๑ แถนยัก ๑ ออกมาเฝ้า พระอินทร์เล่าให้ฟังว่า เจ้าลุ่นลู่นี้เดิมอยู่ชั้นอกนิษฐ์ สิ้นบุญจะลงไปยังเถิดในโลกล่าง ตั้งใจจะมาเกิดเพียงในเมืองแถน ซึ่งท่านทั้งหลายอยู่กันนี้ แต่ไม่มีผู้ใดรับขวัญเจ้าลุ่นลู่จึงเลยไปเกิดเสียในเมืองอินทปัตถ์ ผิดความมุ่งหมายรูปกายจึงไม่ปกติ ขอมอบเจ้าลุ่นลู่ให้แถนเถิดผู้เป็นใหญ่เลี้ยงดู แถนเถิดรับเอาเจ้าลุ่นลู่มาไว้บนปราสาท ข่าวนี้ลือไปทั่วทั้ง ๗ นครว่า แถนเถิดเอาคนประหลาดมาไว้ในประสาท แถนเถิดเกิดความรำคาญจึงให้เอาเข้าและรางทองแดงมาแล้ว เอาเจ้าลุ่นลู่ใส่ลงในเข้าหลอมจนละลาย หวังจะชุบเสียใหม่ให้มีรูปงดงาม เจ้าแถนเถิดพยายามเท่าไรก็ไม่สำเร็จ ใส่เข้าเงินเข้าคำเข้าแก้วก็แล้ว ไม่สามารถจะทำให้เจ้าลุ่นลู่มีรูปดีเหมือนคนธรรมดาได้ แถนหล่อแถนตื้นพยายามช่วยหล่อถึง ๒—๓ ครั้งก็ไม่สำเร็จ แถนเถิดกับเจ้าแถนเหล่านั้นพาไปหาพระอินทร์ เพราะเห็นว่า ท่านมีเมตตากรุณาต่อสัตวโลกคงช่วยเหลือ พระอินทร์ให้มาตุลิเอารางมาสุมไฟ

เมื่อเจ้าลุ่นลู่แก้ปัญหา ๘ ข้อจบลงแล้ว ก็บังเกิดอัศจรรย์ปฐพีกึกก้องกัมปนาท มหาสมุทรดีฟองเย็นละลอกเสียงสนั่นหวั่นไหว ฝูงเทพเจ้าโปรยทิพยบุปผาสาธุการทุกช่องชั้นฟ้า พระอินทร์บอกเจ้าลุ่นลู่ว่า จะพาไปสู่ชั้นดาวดึงส์ เพื่อได้แปลงรูปเสียใหม่ให้งดงาม เจ้าลุ่นลู่ร้องไห้รำพันว่า เกิดมามีเวรกรรมรูปร่างไม่เหมือนเขาทั้งหลาย เกิดชาติใหม่ขอให้มีฤทธานุภาพรูปโฉมงดงาม และขอให้มาเกิดในท้องแม่นี้อีก พระอินทร์พาเจ้าลุ่นลู่ขึ้นหลัง

เข้าแล้ว เอาแก้วมรกตใส่ลงในรางขนละลาย ชุบเจ้าลุ่นลู่ขึ้นใหม่ให้มีรูปสะสวยงดงาม มีดินมีมือเหมือนคนธรรมดาแล้ว ตรัสแก่แถนทั้งหลายว่า เจ้าลุ่นลู่เมื่อเป็นขึ้นครั้งนี้ ทรงฤทธิเดชานุภาพ ไม่มีใครฆ่าได้ นอกจากผู้วิเศษดำดิน แล้วมีเทวบัญชาให้ลงมาบังเกิดในมนุษยโลกอีก ฝ่ายเทพเจ้าทั้งหลายได้ฟังพระอินทร์ตรัสดังนั้น อยากจะไปบังเกิดในมนุษยโลกบ้าง จึงจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ลงมาถือปฏิสนธิในมนุษยโลกตามยถากรรม.

กำเนิดราพณาสวร

เจ้าลุ่นลู่ได้มาถือปฏิสนธิในครรภ์นางมลิกาแห่งท้าววิรุฬหกดังเดิมอีก นางนิมิตว่าพระอินทร์เอาคันตงดีดฝ้าย* และใบหญ้าคาใบหนึ่งมายื่นให้ ครั้นแก้นิมิตนั้นแก่ท้าววิรุฬหกแล้ว ท้าวเธอทำนายว่า นิมิตนี้เป็นมงคลดี พระอินทร์จะเอาอนุศิลป์และดาบของ้าวมาประทานแก่บุตรในท้องของเรา บุตรเราจะมีบุญญาธิการมาก ครั้นพระนางทรงครรภ์ได้ ๑๐ เดือน ประสูติกุมาร มีรูปโฉมงดงามยิ่งนัก มีมือถืออนุศิลป์และดาบของ้าวออกมาด้วย ครั้นกุมารได้เดือนหนึ่ง ท้าววิรุฬหกให้จัดการพิธีขนานนามว่าท้าวราพณาสวร พออายุได้ปีหนึ่งก็พูดได้เดินได้และรู้ศิลปวิทยาคมต่าง ๆสามารถเหาะเหิรเดินอากาศได้ทั่วทิศ

ได้นางจันทา

ครั้นท้าวราพณาสวรเจริญวัยอายุได้ ๓ ปี คิดจะไปเที่ยวเล่นในป่า จึงขอธนูศิลป์และดาบของ้าวกายสิทธิ์ เหาะไปทางเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค ซึ่งเป็นที่อยู่ของลุง ลอยอยู่หน้าพระแกร เอาแว่นมือดีดสายธนูเล่น เสียงดังสนั่นหวั่นไหวประดุจสายฟ้าฟาด เมื่อนั้นท้าวอตรฐูตกพระทัย ออกมาเห็นท้าวราพณาสวร เข้าพระทัยว่าเป็นเทพบุตรมาหลอกล้อ จึงตรัสถาม ท้าวราพณาสวรท้าให้เหาะขึ้นมารบกัน ท้าวอตรฐูยอมกลัวขอเป็นข้า ส่งส่วยน้ำล้างเท้า ท้าวราพณาสวรก็เหาะลง เดินตรงเข้าสู่ปราสาทด้วยความองอาจ นั่งเหนือแท่นแล้วกล่าวสิงหนาทว่า เรามาแต่เมืองอินทปัตถ์เป็นบุตรท้าววิรุฬหก ผู้ชื่อท้าวตัยปรเมศวร์ ท้าวอตรฐูว่า ท้าววิรุฬหกเป็นน้องเรา และท้าวตัยปรเมศวรเป็นบิดาของเราเอง และทำไมเจ้าจึงมาแต่ผู้เดียว ท้าวราพณาสวรถามว่า ท่านเป็นกษัตริย์เมืองน้อยอันหาเดชมิได้มีนามกรว่ากระไร ท้าวอตรฐูว่า เราชื่อ ท้าวราพณาสวรว่า ดีแล้วท่านผู้

* คันตงดีดฝ้ายก็มี คันกงดีดฝ้ายก็มี ในหนังสือนี้จึงใช้ทั้งสองอย่างตามต้นฉะบับ

เย็นลุง เรามาทั้งนี้ ต้องการอะไรสักสิ่งหนึ่ง ลุงจะหาให้ได้หรือไม่ ถ้าไม่ได้จะฆ่าเสียทั้งผัวเมีย ท้าวอตรฐแค้นพระทัยเย็นกำลัง แต่ไม่รู้ที่จะทำอย่างไรได้ เพราะเกรงอำนาจหลานจึงว่า หลานเอ๋ย ลุงไม่มีอะไรจะให้ มีแต่ลูกสาวชื่อจันทาเย็นน้องสาวเจ้า อายุได้ ๓ ขวบเท่านั้น ท้าวราพณาสวรว่า นั่นแหละถูกความประสงค์แล้ว ลุงจงไปเอามาเร็ว ๆ เข้า ท้าวอตรฐรีบไปหานางวิสุทธิโสดาแจ้งให้ทราบเรื่อง นางก็อุ้มนางจันทามาหาท้าวราพณาสวร ท้าวราพณาสวรตรงเข้าฉวยนางจันทาพาเหาะไปต่อหน้า ตรงไปยังเมืองอินทปัตถ์ พอมาถึงเมืองก็ลงไปปราสาท นางมลิการาชเทวีถามว่าไปเอาลูกหลานของใครมาด้วย ท้าวราพณาสวรว่า ลูกสาวของลุงผู้ครองเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค พามาเย็นศรีสะไภ้แล้วเล่าเรื่องราวที่ได้กระทำมา นางมลิกาว่าทำเช่นนั้นไม่ชอบ ส่งคืนให้ลุงเสียเถิด ท้าวราพณาสวรว่า คืนไม่ได้ชาวเมืองจะดูถูกว่าช่างเกรงกลัวเสียนี่กระไร นางนำความไปบอกท้าววิรุฬหก ท้าวเธอว่า ชั่งมันเถิด ลูกของลุงมันเอง ลุงจะชิงโกรธชิงอย่างไรก็ตามใจ.

ท้าวราพณาสวรกับนางจันทาอยู่ด้วยกัน ๒—๓ วัน บิดาก็จัดการอภิเษกให้ครองเย็นผัวเมียกัน นางจันทามีความสุขสำราญลืมวิตกลืมบิดามารดา.

กำเนิดพิบพีและอินทชี

ครั้งนั้นพระอินทร์มีอาสน์ร้อน ทราบว่าท้าวราพณาสวรประพฤติตนไม่สมควร ผิดทารีตประเพณีกระทำกรรมลามกมากนัก จำจะต้องให้เทพบุตรองค์หนึ่ง ผู้มีอายุจวนจะสิ้นอยู่แล้วไปบังเกิดเย็นน้อง ให้ถือคัมภีร์โหราศาสตร์ไปด้วย จะได้เย็นผู้ทำนายเคราะห์โชคชาตาท้าวราพณาสวรเมื่อถึงฆาต เทพบุตรองค์นั้นโดยเทวบัญชาและรับคัมภีร์โหราศาสตร์แล้วจุติลงมาบังเกิดเย็นบุตรนางมลิกา ชื่อว่าท้าวพิบพี ต่อมานางประสูตกุมารอีก ชื่อว่าท้าวอินทชี

เยี่ยมทวีป

ท้าวราพณาสวรอายุ ๑๒ ปี เหาะขึ้นไปบนอากาศชมบ้านใหญ่เรือนน้อยในชมพูทวีป ไม่มีกษัตริย์องค์ใด ๆ ที่จะขัดขวางต่อสู้ ไปจนถึงเมืองตักกสิลา ลอยอยู่ที่หน้าพระแกรปราสาท เอานิ้วมือดีดสายธนูศิลป์ดังสนั่นหวั่นไหว ท้าวตักกสิลาได้ยินเสียงแหงนขึ้นไปแลเห็นท้าวราพณาสวรทำเช่นนั้น โกรธกริ้วเย็นกำลัง จึงหยิบเอาธนูคู่เมืองขึ้นสายยิง

หมายจำเพาะท้าวราพณาสวร ท้าวราพณาสวรได้ยินเสียงลูกธนูแล่นหวือตรงมา ก็เอาคายกายสิทธิ์แกว่งขัดธนูนั้นกระเด็นไป ท้าวตักกสิลายิงซ้ำไปอีก ท้าวราพณาสวรก็ทำเช่นนั้นอีก ท้าวตักกสิลายิงธนูเย็นย่วงยาศไปมัดท้าวราพณาสวร ท้าวราพณาสวรเอาคายกายสิทธิ์แกว่งขัดย่วงยาศกลับมามัดเท้าของท้าวตักกสิลาดิ้นรนอยู่ประมาณนึ่งข้าวเหนียวสุก จึงหลุดออกได้ ท้าวเธอโกรธนักยิงหอกยนต์ง้าวยนต์ตั้งล้านตั้งโกฏิจะให้ไปตัดตีนสินมือท้าวราพณาสวร ด้วยอำนาจคายกายสิทธิ์ท้าวราพณาสวร กลับทำให้หอกยนต์ง้าวยนต์กระเด็นมาต้องกายท้าวตักกสิลาเองเจ็บปวดเย็นยวดยิ่ง ท้าวราพณาสวรถามว่ายอมกลัวหรือยัง จะยิงธนูไปเผาบ้านเมืองให้ไหม้หมด ท้าวตักกสิลายอมกลัว ท้าวราพณาสวรก็ยิงธนูโมกขศักดิ์เย็นย่วงยาศไปผูกมัดท้าวตักกสิลา เพื่อทรมานให้อยู่ในอำนาจ เมื่อท้าวตักกสิลาออกปากวิงวอน จึงแก้ย่วงยาศให้

ท้าวราพณาสวรเหาะไปยังเมืองอื่นต่อไป ถึงเมืองโรคมาวิสัย จับสายธนูคิดเล่นเหมือนกระทำแก่ท้าวตักกสิลานั้น ฝ่ายท้าวโรคมาวิสัยเห็นดังนั้น สั่งให้พวกไปจับตัวมา พวกเสนาแสดงฤทธานุภาพตรงเข้าจับท้าวราพณาสวร ท้าวเธอแกว่งคายกายสิทธิ์ตัดตีนสินมือพวกเสนาตายสิ้น ท้าวโรคมาวิสัยพิโรธเย็นกำลัง ยิงธนูไปหมายล้างท้าวราพณาสวร ท้าวราพณาสวรแกว่งคายกายสิทธิ์ป้องกันไว้มิให้ต้องกาย ท้าวโรคมาวิสัยพยายามยิงธนูถึงสามครั้ง ไม่สมประสงค์ จึงนิรมิตลมกรดหมายให้พัดเอาตัวท้าวราพณาสวรขาดสะบั้น ท้าวราพณาสวรแกว่งคายกายสิทธิ์ให้เย็นลมกรดต้านทาน แล้วเลยพัดเอาตัวท้าวโรคมาวิสัยไปตกไกลตั้งสามโยชน์ ท้าวโรคมาวิสัยนิรมิตเย็นช้างแรดกรูกันเข้ามามากมาย ท้าวราพณาสวรแกว่งคายกายสิทธิ์เย็นครูๆ ต่อสู้ช้างแรดให้พ่ายแพ้แล้ว จึงนิรมิตยักษ์ตนหนึ่งใหญ่มหึมาจับท้าวโรคมาวิสัย ท้าวราพณาสวรทรมานท้าวโรคมาวิสัยให้อยู่ในอำนาจแล้วก็ปล่อยตัว ทะยานไปยังป่าหิมพานต่อไป.

เที่ยวแสวงหาผู้รู้ศิลปศาสตร์จนทั่ว มิได้พบผู้รู้ แน่ใจว่าในชมพูทวีปไม่มีใครดีกว่าตนอีกแล้วก็กลับเมืองอินทปัตถ์.

กำเนิดพระลักษณ์พระราม

ย้อนกล่าวถึงท้าวธตรฐผู้ครองราชย์ในจันทบุรีศรีสัตตนาค จำเดิมแต่ท้าวราพณา

สวรทำอำนาจพานางจันทาลูกรักไป มิความโทรมนัสย์เจ็บช้ำใจยิ่งนัก เห็นว่าเย็นเพราะไม่มีวิทยาอาคมอันใด จนเด็กทารกดูถูกข่มเหงไม่เกรงขาม จึงอธิษฐานว่าเดชะบารมีที่สั่งสมมา ขอเทพยเจ้าผู้ทรงมหิทธิฤทธิ์ครอบงำล้ำท้าวราพณาสวร ลงมาเกิดเย็นลูกเถิดทันใดนั้นทิพยอาสน์ของพระอินทร์ ซึ่งเคยอ่อนแต่ก่อนมา ก็กะด้างดั่งศิลาประหลาดใจ ท้าวเธอเล็งทิพยเนตรลงมาทรายชัดว่า ท้าวธตรฐเดือดร้อนด้วยท้าวราพณาสวรยังอาจเอาธิดาไปจำต้องช่วยท้าวเธอให้จงได้ จึงเชิญพระโพธิสัตว์และเทพบุตรผู้น้อง ให้ไปบังเกิดเย็นลูกท้าวธตรฐประทานอนุศิลป์ชื่อเตชุคคสิปยาแก่เทพบุตรผู้พี่ อนุศิลป์ชื่อมัชฌิมสิปยาแก่เทพบุตรผู้น้อง กับทั้งดาบกายสิทธิ์องค์ละเล่มหนึ่ง สองเทพบุตรจุติจากดาวดึงส์ลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์นางวิสุทธิโสดา คืนวันนั้นนางนิมิตว่า ในขอบเขตต์จันทบุรีศรีสัตตนาคมีดมนอนอการ มีแร่หินก้อนหนึ่งลอยลงมาฉายรัศมีสว่างไสวทั่วชมพูทวีป และแลเห็นแก้วมณีสองดวงตกลงมาจากฟากฟ้า แผดรัศมีรุ่งโรจน์ยิ่งกว่าแสงแร่หินนั้น แสงต่อแสงพุ่งโชนกะทบกัน ในที่สุดแร่หินสู้ไม่ได้ เลยไปตกยังท้องสมุทร ครั้นทรงครรภ์ได้สิบเดือนจวนจะคลอด นางไปเที่ยวประพาสอุทยานประสูติกุมารฝาแฝดถือดาบ และธนูออกมาด้วย แต่พี่ชายถือสังข์อีกมือหนึ่ง ครั้นสองกุมารมีอายุได้หนึ่งเดือน ท้าวธตรฐจัดการพิธีขนานนามผู้พี่ว่าท้าวพระรามผู้น้องว่าท้าวพระลักษณ์.

ประลองสายศิลป์

ในกาลต่อมา ท้าวพระลักษณ์คิดสายธนูมัชฌิมสิปยาเล่น เสียงดังสนั่นหวั่นไหว ปานประหนึ่งว่าสายฟ้าผ่าทั่วชมพูทวีป ครั้นครั่นไปถึงชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ก็ทราบว่า เทพบุตรทั้งสองลงไปบังเกิดในมนุษยโลกแล้ว เย็นท้าวพระลักษณ์พระราม ท้าวราพณาสวรนอนอยู่กับนางจันทาในปราสาทได้ยินเสียงก็สะดุ้งตื่นเล็งดูด้วยตาทิพย์ก็รู้ว่า เจ้าลักษณ์รามเกิดในเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค มีเดชานุภาพมากก็ชักหวาดหวั่นที่ตนได้ ทำความร้ายไว้ต่อยิดาเขา กำลังนึกอยู่เช่นนั้น ท้าวพระรามก็คิดสายธนูเตชุคคสิปยาขึ้นอีก เสียงสนั่นเย็นครั้งที่สองดังยิ่งกว่าของท้าวพระลักษณ์ สะเทือนสะท้านไปถึงชั้นอกนิษฐ์ ท้าวราพณาสวรก็ครั่นครามยิ่งขึ้น ท้าววิรุฬหกผู้ยิดาถามลูกชายว่านั่นเสียงอะไร ท้าวราพณาสวรว่า เสียงสายธนูของลักษณ์รามดีดเล่นที่เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค อันเย็นเมืองของท้าวธตรฐ ท้าวลักษณ์

รามสองพี่น้องนี้เป็นลูกของลุง เสียงสายธนู เศชุคคสิปยานี้ดังยิ่งกว่าเสียงสายธนูโมกข-ศักดิ์สิปยาของตน เสียอีก เห็นตนเองจะมีฤทธิเดชานุภาพสู้ลักษณ์รามไม่ได้แน่ ท้าววิรุฬหกว่า ถ้าเช่นนั้น นำนางขันทาไปคืนเขาเสียเถิด ท้าวราพณาสวรว่า คืนไม่ได้ เขาจะดูหมิ่นว่าเราไม่ใช่ลูกผู้ชาย ท้าววิรุฬหกก็จนใจ.

ทราบรหัสย์

ในเมื่อท้าวพระลักษณ์พระรามดิดสายธนูเล่นเช่นนั้น ท้าวธตรฐเห็นว่าลูกมิฤทธิเดชมากทั้งสองคน สามารถทำการแก้แค้นแทนพ่อได้ จึงเล่าเรื่องท้าวราพณาสวรกระทำแก่ตนทุกประการ ท้าวพระรามว่า ตนเหาะเหิรเดินอากาศกับเขาก็ไม่ได้ มัวเดินพงไพรไปเมื่อไรจึงจะได้แก้แค้นเล่า.

ม้ามณีกาบ

ขณะนั้น พระอินทร์มีอาสน์ร้อนกะด้างผิดปกติเล็งดูรู้ว่า ท้าวพระลักษณ์พระรามสองพี่น้องจะไปติดตามพี่สาว จึงสั่งให้วิสสุกรรมเทพบุตร นิรมิตม้ามณีกายสำหรับเป็นพาหนะท้าวพระราม วิสสุกรรมก็นิรมิตม้ายืนอยู่ที่ลานปราสาทท้าวธตรฐ ท้าวเธอให้คนเลี้ยงม้าไปขับ พยายามเท่าไรก็ไม่ได้ ท้าวพระรามต้องลงไปขับเอง ม้าเดินเข้าไปหาย่อเข่าลงกระทำกิริยาเคารพ ท้าวพระรามขึ้นขี่ ม้านั้นก็เผ่นทะยานขึ้นไปขอยเขาจักรวาล พระอินทร์เห็นดังนั้นก็ลงชวนพระรามฆ่องคี (ติคลี) ครั้นแล้วม้าเหาะกลับเมือง ท้าวพระรามถามถึงเมืองอินทปัตถ์ว่าอยู่ที่ไหน ท้าวธตรฐว่า อยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำธนนัที.

เดินดง

ท้าวพระลักษณ์ พระรามทูลลาบิดาขึ้นม้ามณีกาบออกจากเมืองเข้าดงพงไพร ข้ามแม่น้ำลำธารกว้างใหญ่หลายสาย เป็นต้นว่าแม่น้ำโรหิณี เผชิญภัยอันตรายเป็นอเนกประการต้องสู้รบกับพญานาค พญาช้าง พญาโคเผือก ผีเสื้อ ผีตะมอย เมื่อปราบปรามศัตรูเหล่านี้กลายเป็นมิตรแล้ว ก็ได้ประโยชน์ที่ทราบทิศทางไปเมืองอินทปัตถ์

แต่ก็ได้สัยโชคดี ๆ คุ้มความเหนื่อยยาก กล่าวคือ เทพธิดาสิ่งหนึ่งมีใจปฏิพัทธ์ขอสมัครเป็นเมียยักษิณี อุ้มท้าวพระรามไปถ้ำของตนเกลี้ยกล่อมให้เป็นผัว ท้าวพระรามไม่สมัครติว่าแก่เกินไป นางอธิษฐานขอให้เกิดใหม่เป็นเมียท้าวพระรามจนได้ แล้วอุ้มกลับมาคืนที่นางไม้ในวิมาน (นัยว่ายักษิณีนั้นเองมาเกิด) ลงมาชวนสนทนาปราศรัย ซึ่งท้าวพระรามได้ร่วมรัก

ขึ้นยนยอดเขาลูกหนึ่ง เพื่อดูหนทางต่อไป มองข้ามเขาเห็นเมืองกบิลพัสดุ์ ข้างซ้ายเห็นแม่น้ำอนนัทิ ที่เชิงเขามีนิคมใหญ่ ตายคน ด้วยหมู่บ้านเย็นอันมาก ลงไปไต่ถามทิศทางที่นั่น ขุนพิพัฒน์นายนิคมต้อนรับ เชิญพักอยู่ที่คุ้มของตน นางคำเภาบุตรีเข้าบ้านทำการปฏิบัติ ท้าวพระรามชอบใจรักใคร่ ขุนพิพัฒน์ก็ตกแต่งให้เย็นเมีย อยู่กินด้วยกันได้สามวัน ท้าวพระรามออกเดินทางต่อไป ถึงเมืองขุนขอม (ขุขัน) ตั้งอยู่ในระหว่างภูเขาอาณาเขตต์ติดต่อกับเมืองกบิลพัสดุ์ ท้าวจันทเสนเย็นเข้าเมือง ทรายเรื่องราวที่ท้าวพระรามต้องเดินดงก็มีความเอ็นดู จัดการให้อยู่พักผ่อน ครั้นท้าวพระรามขี่ม้ามณีกายเหาะให้ดู นางภิมเสมผู้ชายากับนางคำซาวและนางแอกไค่อิดา เย็นผู้พิศวงตื่นเต้นมากที่สุด ซึ่งลงท้ายเย็นความรักใคร่ ท้าวจันทเสนก็อยากได้ไว้เย็นเขย เมื่อตกลงยินยอมทุกฝ่าย ก็ทำพิธีอภิเษกนางคำซาวกับท้าวพระราม และนางแอกไค่กับท้าวพระลักษณ์ ซึ่งมีพราหมณ์ปุโรหิตโอมอ่านกถาเชิญขวัญว่า—

“ศรีศรีสิทธิพระพร ไกรเกสรหอมทรวงเรา บัดนี้ข้าเจ้าจักเบิกบายศรีเจ้าทั้งสี่พระองค์ขวัญท้าวพระรามเอ่ย อย่าไปอยู่ป่าไม้ ขอให้มาชมแก้วแก่นไท้นางคำซาว ขอให้เจ้าทั้งสองมีอายุยืนยาวแสนขวยปี ขวัญท้าวพระลักษณ์เอ่ย เจ้าอย่าหนีไปอยู่ดงดอน ขอให้มาอยู่เรียงเคียงหมอนนางแอกไค่ ขอให้เจ้าทั้งสี่ของเย็นใหญ่ทั่วทั้งชมพู ฝูงหมู่ศัตรูขออย่าได้มาเบียดเบียด ขออย่าให้ใครชิงเคียด ขอให้ทรงวิมานคำปราสาทแก้ว ขอให้ได้เจ้าผ่านแผ้วทั่วโลกา ขอให้บุตราทั้งหญิงและชายคนละร้อย ขอให้มีเมียน้อยคนละแสน ขอให้นางหลายแดนมาเย็นนางบำเรอคนละหกหมื่น ขอให้ยินดีชมชื่นน่าทัศนา ขออย่าได้มีโรคามาเบียดเบียฬ ความทุกข์ยากอย่าได้มี ขอให้เย็นเศรษฐีมั่งมีเงินทองตั้งสิบแปดโกฏิ ขอให้ชื่อเสียงเจ้ารุ่งโรจน์เหมือนพระจันทร์ เมื่อวันเพ็ญนั้น เทอญ”

ท้าวจันทเสนมอบราชสมบัติให้ท้าวพระรามกับนางคำซาวครอบครอง ตั้งท้าวพระลักษณ์กับนางแอกไค่เย็นที่อุปราช

ท้าวพระลักษณ์พระรามอยู่ได้เดือนหนึ่ง ก็ลาออกเดินทาง

เห็นอินทบัตถ์

มีแม่น้ำกว้างใหญ่ขวางหน้าชื่ออนนัทิ พากันลงจากหลังม้าพักอยู่ริมฝั่งนั้น สนทนากันถึงการเดินทางมานับได้สองปีกับหกเดือน แล

ดูเบื้องหน้าเห็นเมืองอินทบัตถ์ มีปราสาทราช-ฐานงามยิ่งนัก ม้ามณีกายว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ท้าวราพณาสวรทรายว่า เรามาตามนางจันทา หรือจะแผลงศรไปบอกข่าวเพื่อให้ท้าวราพณาสวรเกรง แล้วจะได้ส่งนางจันทามาให้โดยไม่ต้องรบ ท้าวพระลักษณ์เห็นว่าคืนวันนี้ควรจะไปลักนางมาเสียก่อน จึงค่อยแจ้งให้ท้าวราพณาสวรทราบ ดีหรือร้ายประการใดคงจะได้รู้กัน.

ฝ่ายท้าวราพณาสวรบังเอิญเกิดโรคสันนิบาต ตาหูซึ่งเคยแลเห็นได้ยินอะไร ๆ ก็กลับมืดมนต่อตั้งไปบริโภคอาหารไม่ได้ นอนหลับแต่ละครั้งตั้งสามเดือนจึงตื่น

เมื่อท้าวพระลักษณ์พระราม กับม้ามณีกายนั่งสนทนากันอยู่ริมฝั่งแม่น้ำอนันทีนั้น ม้ามณีกายขออาสาไปสืบเหตุการณ์ในคืนวันนี้ ก็ทะยานเผ่นข้ามแม่น้ำนั้นไปถึงฟากเมือง ตรงเข้าไปในปราสาทท้าววิรุฬหก ค่อยย่องมองฟังเหตุการณ์ ฝ่ายนางมลิกาอยู่กับท้าววิรุฬหกพูดว่า ท้าวราพณาสวรลูกเรา ตั้งแต่เย็นโรคสันนิบาตข้าวปลาไม่กิน ได้แต่นอนไม่รู้จักตื่นตั้งสามเดือน ม้ามณีกายได้ยินดังนั้น จึงค่อยย่องเข้าไปในปราสาทท้าวราพณาสวร เห็นนอนหลับ มีหญิงคนหนึ่งนั่งร้องไห้อยู่ปลายเท้า เชื่อว่าคงเป็นนางจันทาแน่ จึงค่อยย่องออกมาข้างนอก ริบทะยานเผ่นข้ามแม่น้ำอนันทีมาหาท้าวพระลักษณ์พระราม ซึ่งคอยอยู่นั้นบอกให้ทราบตามที่ไปสืบมา และเตือนให้รีบไปรับพี่หญิงโดยเร็ว.

พานางจันทากลับ

ท้าวพระลักษณ์พระราม ขึ้นหลังม้าทะยานข้ามฟากไปยังฝั่งเมือง ถึงปราสาทท้าวราพณาสวรสั่งพระลักษณ์ให้ขี่ม้าเดินตรวจระวังเหตุการณ์แล้วขึ้นไปบนปราสาท เห็นท้าวราพณาสวรนอนหลับเย็นท่อนไม้ พี่นางจันทานั่งร้องไห้อยู่ปลายเท้า ก็ตรงเข้าไปจับข้อมือพี่นางบอกว่า ท้าวอตรฐให้มารับ จงรีบไปเดี๋ยวนี้ และพานางจันทา ซึ่งไม่เต็มใจเลยแม้แต่น้อย ขึ้นหลังม้าออกจากเมืองไปพักอยู่ที่ศาลานอกเมือง ฝ่ายชาวเมืองเห็นหนุ่มน้อยพานางจันทาไป ต่างตระหนกตกใจรีบไปบอกท้าววิรุฬหก ท้าวเธอกับนางมลิกาไปปลุกท้าวราพณาสวร ท้าวราพณาสวรกลับนอนกลิ้งสลบไสลยิ่งกว่าเก่าอีก ดูคล้ายซากศพแข็งซื่อไม่กะดุกกะดิกเลย.

ฝ่ายท้าวพระรามบอกน้องให้อยู่คอยระวังรักษาพี่นางแล้ว ขึ้นม้ามณีกายไปหาท้าววิรุฬหกผู้เฒ่าอา ท้าววิรุฬหกถามว่า เจ้าหนุ่มน้อย

นี้หรือมาลักเอานางจันทาเมียท้าวราพณาสวรไป เราได้ยินว่ามาด้วยกันสองคนพี่น้อง หายไปไหนเสียคนหนึ่งเล่า ท้าวพระรามว่า ท้าวอตรฐยิดาใช้ให้มาเอาตัวนางจันทาคืนไปเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค ทำไมอาจึงบังอาจให้ท้าวราพณาสวรไปลักเอานางมา ท้าววิรุฬหกตอบว่า หลานเอ๋ย อย่าโกรธเลย อามิได้ให้มันไปลักดอก พระรามว่า ถ้าเช่นนั้น ขอให้บังคับให้ท้าวราพณาสวรนำนางจันทาส่งคืน ท้าววิรุฬหกให้ไปตามท้าวพิยพิกับท้าวอินทชิเข้ามาและเล่าเหตุการณ์ให้ฟัง ท้าวพิยพิว่าตั้งแต่เกิดมาอายุ ๑๑—๑๒ ปี รู้ทางโหราศาสตร์ดี ก็ไม่เห็นยิดาปรึกษาสักที ที่จะลงโทษท้าวพระลักษณ์พระราม ว่าเขาเป็นโจรมาลักนางจันทานั้นไม่ถูก เพราะท้าวราพณาสวรไปลักเขามาก่อน เขาจึงตามมาเอาของเขาคืน เราไม่ควรขัดขวางเขา ท้าววิรุฬหกเห็นชอบด้วย ท้าวพระรามก็ลากลับ.

ตาม

ท้าวราพณาสวรถึงคราวตื่นขึ้นไม่เห็นนางจันทาปราดไปถามยิดาทราบว่าท้าวพระลักษณ์พระรามมาลักเอาไป โกรธเกรี้ยวยิ่งนัก หยิบธนูศิลป์โมกขศักดิ์ยิงไปในอากาศ บังเกิดเป็นพลโยธาโกฏิหนึ่งมีขุนพลสี่คน คือขุนพ้าแดด ขุนพ้าเหือ ขุนพ้าเหลือมแล้ง ขุนพ้าดาวเสด็จคุมพลออกไป แลเห็นท้าวพระลักษณ์พระรามนั่งอยู่ในศาลาพัก ต่างห้อมล้อมจะจับฆ่า พระรามให้พระลักษณ์คิดสายธนูมัชฌิมสิปยา เกิดเป็นพลโยธาขึ้นสองโกฏิ มีขุนพลแปดคือ ขุนศักดาประหลาด ขุนอาจตาสาว ขุนท่าวใจกล้า ขุนพ้าลั่นสนั่น ขุนน้อยต่ำต้นผญาดี ขุนสมสีหมากเดื่อ ขุนพ้าเทือเดือนสาม ขุนงามเวียงแถน นำพลโยธาออกรบ ต่างฝ่ายเข้าประจัญบานกันอย่างอาจหาญ มิได้ย่อท้อ ต่างตายเกลื่อนกลาดแผ่นดิน แต่พลโยธาฝ่ายท้าวราพณาสวรตายเกือบหมด

ต่อนี้ไปได้มีการรบกันอย่างขนานใหญ่ ท้าวราพณาสวรทำอะไรต่อท้าวพระรามไม่ได้ เป็นฝ่ายรองเสมอ กระนั้นท้าวพระรามต้องต่อสู้พลางถอยพลางเป็นการเดินทางกลับ แต่ถูกราวิตลอดทาง.

สัมพันธมิตร

ท้าวราพณาสวรแผลงธนูศิลป์ไปเชิญมิตรสหายมาช่วย

พญาครุฑแต่งกระบวนเข้าล้อม มีขุนเสนาคือขุนเพ็ชรสมร ขุนนอนหลับรู้ตื่น ขุนหมื่นมาเมือง ขุนรุ่งเรืองทั่วบ้าน พวกนี้แพ้บ้างตายบ้างหนีไปหมด

พญาธรสั่งขุนโยธา คือ ขุนทองลิ่ว ขุนทองเหลือง ขุนทองแดง ขุนทองห้าว และขุนทองเหนียว ยกพลไปรบ ครั้นขุนทั้งสี่ตายเหลือขุนทองเหนียวหนีไปหานาย พญาธรยกทัพไปเอง มีขุนทหาร คือ ขุนยนตร์ถือหอกเป็นปีกขวา ขุนตาทอกถือดาวเป็นปีกซ้าย พญาธรเองเป็นทัพหลัง ขุนทองเหนียวเป็นทัพกลาง ในที่สุดเหลือแต่ทัพพญาธรคนเดียวรู้สำนึกขึ้นมาก็พาทหารกลับ ครานี้เป็นศึกใหญ่กินเวลาตั้งสองเดือน

พญาคนทียักษ์ ครองแควันในป่าหิมพาน คุมกองทัพไปช่วย สั่งขุนทัพ คือ ขุนสพยาวประหลาด ขุนนักปราชญ์รู้จักครอง ขุนผีปองยศใหญ่ ขุนซอกไซ้ซาวเซาะ ขุนหายเคราะห์เข็ญสวาง เข้าล้อมจับท้าวพระราม ขุนทั้งสี่และไพร่พลตายสิ้น เหลือขุนหายเคราะห์ฯกลับไปหาพญาคนทียักษ์ พญาคนทียักษ์ทรายเรื่องโกรธราวกับไฟไหม้ป่า ยกกองทัพออกไปเอง พร้อมกับขุนยักกวาดแผ้วดิ่งงาม ขุนไปตามหลังสาวหนุ่ม ขุนกิ่งกุ่มนอนแฝง และขุนหายเคราะห์ฯ เป็นทัพหน้า แม่ทัพทั้งสี่ตายหมด พญาคนทียักษ์ให้ไปแจ้งข่าวแก่ท้าวราพณาสวรให้รีบมาช่วยกัน ท้าวราพณาสวรมาเข้าสมทบ พญาคนทีถูกศรท้าวพระลักษณ์ตาย ตอนนี้ท้าวราพณาสวรเข้ารบเอง.

อ่อนน้อม

เมื่อท้าวพระรามเห็นท้าวราพณาสวรเข้ามา คิดว่าท้าวผู้นี้มุทะลุโหดร้าย ตั้งใจจะเข่นฆ่าไม่ลดละเลย จำจะกำราบให้รู้สึกตัวเสียบ้าง จึงยิงธนูศิลป์ให้เป็นใยบัวไปมัดท้าวราพณาสวรนอนกลิ้งอยู่กับแผ่นดินร้องครวญคราง ดิ้นรนเท่าไรไม่หลุด เชือกใยบัวยิ่งฉุดเข้ามาใกล้ปราสาทท้าวพระลักษณ์พระราม ท้าวพระรามว่า ถ้ายอมสงบและนับถือเป็นพี่น้องเลิกรบราฆ่าฟันกันอีกต่อไป จะแก้เชือกใยบัวให้ ท้าวราพณาสวรยอมว่าจะตักน้ำส่วยส่งให้ตามประเพณี เมื่อเชือกใยบัวหลุดแล้ว ท้าวราพณาสวรก็สร่างทุกขเวทนา ไปหาท้าวพระรามยกมือไหว้นิรมิตเทียนเงินเทียนคำอย่างละคู่มีน้ำหนักเล่มละหมื่น กับดอกไม้เงินไม้คำอีกอย่างละคู่ และขันเงินขันคำอย่างละคู่ แล้วเอาดอกไม้นั้นใส่ในขัน นางจันทายกเอาขันนั้นมาตั้ง ตรงหน้าท้าวพระราม ท้าวราพณาสวรกล่าวขอยมาโทษ ท้าวพระรามยอมอโหสิ ท้าวราพณาสวรกล่าวขอนางจันทาคืน ท้าวพระรามว่า การเป็นผัวเป็นเมียกันเราไม่ขัดขวาง แต่เวลานี้ยกให้ตามลำพังไม่ได้ จะต้องนำไปถวายบิดาก่อน เพราะใช้ให้เรามาตามนาง ถ้าท่านยังอยาก

ได้พี่หญิงเรา จงขอต่อยิดาตามยาริตรประเพณี แต่เราต้องยังคัยท่านให้นิรมิตสะเภาเพื่อพาพี่หญิงไปทางน้ำ

แต่งสะเภา

ท้าวราพณาสวรนิรมิตสะเภาใหญ่ให้ตามความประสงค์ ท้าวพระรามชวนพี่น้องกับม้ามณีกายลงสะเภาคำไปตามพื้นน้ำอนนัทิ.

ส่วนท้าวราพณาสวร ครั้นส่งนางจันทากับท้าวพระลักษณ์พระรามแล้ว ก็เหาะกลับไปนครอินทปั๎ตถ์.

สะเภาคำสามพี่น้องลอยไปตามกระแสน้ำรอนแรมตามเกาะแก่ง ครั้นรุ่งเช้าก็แล่นต่อไป เย็นเชนนิ ถึงเกาะแห่งหนึ่งแวะเข้าไปขอดพัก ชวนกันลงเล่นน้ำอย่างสำราญ.

ตักกสิลา

หญิงสาวสองคนอาหลาน เป็นลูกหลานพญานาค นางผู้อาชื่อจันทมุขิ ผู้หลานชื่ออุชุริกา มิรูปโฉมงดงามยิ่งนัก มาเที่ยวที่เกาะนั้น ได้ยินเสียงคนเล่นน้ำ จึงเดินไปที่ริมฝั่งแลดูเห็นท้าวพระลักษณ์พระรามมิรูปสวยจับตา นึกอยากได้เป็นผัว ทั้งสองนางแสร้งตบมือหัวเราะกัน ท้าวพระลักษณ์พระรามเหลียวไปดูข้างเหนือน้ำ เห็นนางทั้งสองนั่งอยู่บนโหง่นหิน[๑] ก็มิจิตต์ปฏิพัทธ์ ท้าวพระลักษณ์พระรามก็ตบมือหัวเราะบ้าง นางจันทมุขิพูดกับหลานสาวว่า เสียงหัวเราะนั้นดูเย็นเสียงคนหนุ่ม และทั้งสองช่วยกันเอาโหง่นหินมาอัดตัน[๒] น้ำไว้ไม่ให้ไหลไปได้ ท้าวพระลักษณ์พระรามเห็นน้ำงวดลงไป จึงชวนกันขึ้นสะเภาคำเลื่อนไปขอดให้ใกล้นาง ปราศรัยว่า มานั่งอยู่บนโหง่นหินนี้ทำไม บ้านเมืองอยู่ที่ไหน นางจันทมุขิตอบว่า อยู่เมืองตักกสิลาจากนี้ไปประมาณเส้นหนึ่ง พอพูดจบทั้งสองก็คำน้ำไปยังบ้านเมือง พญานาคสิมพลิกาผู้ครองนครตักกสิลาเห็นนางทั้งสองมาก็ถามว่าเจ้าทั้งสองหายไปนานเที่ยวเล่นที่ไหนมา นางทั้งสองตอบว่า ไปแค่ประตูเมืองเรานี่เอง เห็นชายหนุ่มน้อยรูปงามสองคนในสะเภาคำลอยมาทางทิศใต้ พูดว่าอยากจะมาหา พญาตักกสิลาว่า ชายสองคนนั้นรู้ศิลปศาสตร์อาคมเพียงไร จึงจะมาเมืองเราได้ น่าจะทดลองดู จึงปล่อยกะต่ายสองตัวผัวเมียไป ถ้ากะต่ายนั้นหนีหายไปตายที่อื่น ชายสองคนนั้นคงมีวิชาอาคม ถ้ามันกลับมา เขาก็มาเมืองตักก-

---

๑ ก้อนหิน.

๒. อัดให้ตันคือกั้นหรืออุด.

สิลาไม่ได้ คงถูกกะต่ายวิเศษกัดตาย กะต่ายสองผัวเมียนั้นไปยังสำนักท้าวพระลักษณ์พระราม พ่นน้ำลายเย็นเปลวไฟพิษออกมาทางปาก มุ่งเข้าไปฆ่าท้าวพระลักษณ์พระราม ฝ่ายม้ามณีกายเห็นเข้าก็ดีดกะต่ายสองตัวนั้นกะเด็นไปตกกลางแม่น้ำ กะทบโหง่นหินตาย พญาสิมพลีกาไม่เห็นกะต่ายกลับ ก็แน่ใจว่าชายสองคนนั้นมีฤทธิ์ จึงเรียกนางอุญชุริกาผู้ชายามาปรึกษา ตกลงกันยกนางจันฑมุขีให้คนพี่ นางอุชุริกาให้คนน้อง พญาตักกสิลาให้นางทั้งสองพาตัวชายสองคนนั้นมา นางทั้งสองดีใจริบไปยอก ท้าวพระลักษณ์พระราม ท้าวพระรามสั่งให้ม้ามณีกายเฝ้าเรืออยู่ นางจันฑมุขีอุ้มท้าวพระราม นางอุชุริกาอุ้มท้าวพระลักษณ์ บอกให้หลับตาสักประเดี๋ยว พอสักครู่ก็ถึงเมือง ไปหาพญาตักกสิลาที่ปราสาทสนทนาปราศรัยเย็นชื่นชมกันแล้ว พญาตักกสิลานิรมิตหอสูง จัดการอภิเษกเจ้าทั้งสี่ให้ครองกัน มิพราหมณ์สวดพิธีว่า—

“ศรีศรีเมือนว่าเมือดี ขนว่าขี่ชอบ ประกอบด้วยคลองธรรม บัดนี้เงินคำขึ้นอู่ ข้าวเปลือกขึ้นสู่เยีย นางพอนคอมผัวขัว นางขึ้นนั่งแท่นแอ่วแก้ว ขึ้นนอนก่อนก่อนก็ว่า เมือนี้วันนี้มาเยอขวัญเอย ขวัญเจ้ามาเมืองพ่อก็ให้มาทันใจ ขวัญเจ้าไปเมืองไทยก็ให้มาอย่าช้า ขวัญเจ้าไปเมืองฟ้าก็ให้มาอย่านาน ขวัญเจ้าไปอยู่ดอมพระกึดกนกางก็ให้มาริบเฝ้า ขวัญเจ้าไปเดินข้ามด้าวฝูงถ้ำคูหางให้มาโรมพระเย็นเจ้า มากินข้าวพาเงินพาคำ อย่าได้ซ่างำและโศกเศร้า จงให้มาเย็นเจ้าแก่ฝูงข้าทั้งหลายตามนิยายเล่าร้อง มาอยู่ห้องที่นอนเสื่อไหมคำข้าเทอญ ไชยตุภวัง”

ท้าวพระลักษณ์อยู่กับนางอุชุริกา และท้าวพระรามอยู่กับนางจันฑมุขีได้ ๑๕ วัน คิดถึงนางจันทากับม้ามณีกายซึ่งคอยอยู่ที่เรือ ต่างอำลาเมียของตนกลับ นางจันฑมุขีอุ้มท้าวพระราม และนางอุชุริกาอุ้มท้าวพระลักษณ์นำมาส่ง

เมืองทะวาย

เรือออกลอยไปตามกระแสน้ำหลายวันถึงเกาะดอนแห่งหนึ่ง ก็จอดเรือพักอยู่ มีนางสาวสามคนชื่อ พิมสอนคอนราช ทิพอาสน์ชานมน สากลาวข่อ เป็นลูกสาวพญาเมืองทะวาย เมืองตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำด้านตะวันออก ผู้คนในเมืองนั้นมีฤทธานุภาพ นางทั้งสามพาบริวารของตนคนละร้อย เหาะไปเที่ยวเกาะนั้นอย่างสำราญบานใจ นางสากลาวข่ออยู่ด้านเหนือเกาะ นางทิพอาสน์ชานมน

อยู่ตอนกลาง นางพิมสอนคอนราชอยู่ตอนด้านใต้ เมื่อท้าวพระลักษณ์พระรามขอดเรือ อยู่ทางด้านใต้เกาะ ขึ้นไปเที่ยวเล่น พบนางพิมสอนคอนราชนั่งกลางบริวาร ท้าวทั้งสองเข้าไปหาปราศรัยไต่ถาม นางบอกว่าชื่อพิมสอนคอนราชอยู่เมืองทะวาย ท้าวพระรามถามต่อไปอีกว่า คอนนี้เรียกว่าอะไร นางว่าคอนนครราชผิวผาง แล้วนางก็พาบริวารของตนหลีกไปหานางทิพอาสน์ชานมน พี่สาวถามว่าท้าไมจึงมานี่เสียเล่า นางเล่าถึงหนุ่มสองคนพี่น้องขึ้นมาหาพูดจาฉันท์คู่รัก จึงได้หนีมา ท้าวพระลักษณ์พระรามเมื่อนางพวกนั้นหลบหนีไปหมดแล้ว จึงลงเรือลอยมาถึงด้านใต้เกาะ นางพิมสอนคอนราชเห็นจึงเอามือสะกิดนางทิพอาสน์ชานมนว่า บ่าวสองคนนั้นตามมาอีกแล้ว นางทิพอาสน์ชานมนให้น้องไปถามว่า มีธุระอะไรหรือจึงมาที่นี่ ท้าวพระลักษณ์พระรามตอบว่า มิได้มีธุระอะไร เห็นใคร ๆ มาเล่นบนเกาะนี้ ก็มาเที่ยวเล่นบ้าง นางทั้งสองพาบริวารหนีไปทางเกาะด้านเหนือที่นางสากลาวข่อเที่ยวเล่นอยู่ เล่าเรื่องราวให้ฟังแต่ต้น ทันใดนั้นเรือท้าวพระลักษณ์พระรามก็ลอยขึ้นมาทางเกาะด้านเหนือ ท้าวพระลักษณ์พระรามตรงเข้าไปพูดจาปราศรัยทราบชื่อเสียงแล้ว นั่งสนทนากันอย่างสนิทสนม ส่วนนางสากลาวข่อแลเห็นอาวุธอนูศิลป์กับดาบกายสิทธิ์ จึงถามว่า อาวุธเหล่านี้มีฤทธิ์เดชอย่างไรบ้าง ขอแสดงให้ดูสักหน่อย ท้าวพระรามสั่งให้ม้านิกายเอาก้อนหินมากองไว้เป็นภูเขา แล้วยิงธนูศิลป์และแกว่งดาบกายสิทธิ์ไปถูกก้อนหินเหล่านั้นกระเด็นไปตกที่อื่นหมดในพริบตาเดียว นางทั้งสามเห็นเป็นอัศจรรย์ แต่อยากจะได้ฟังเสียงสายธนูศิลป์อีก ท้าวพระรามก็ดีดสายยังเกิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหว

พญาพรหมจักรผู้บิดานางทั้งสาม ได้ยินเสียงธนูก็ตกใจ ให้คนไปตามนางสุวรรณศิริสาลาราชเทวีมาถามว่า ลูกสาวพาบริวารไปเที่ยวเกาะกลับมาหรือยัง ถ้ายังไม่กลับเห็นจะถูกพ้าผ่าตายเสียแล้ว เมื่อทราบว่ายังไม่กลับมา ก็ให้คนไปค้นดูทั่วเกาะ แลเห็นเรือปราสาทคำจอดอยู่ด้านเหนือ ดูไปในเรือ เห็นนางทั้งสามนั่งพูดอยู่กับท้าวพระลักษณ์พระราม คนนั้นเข้าไปยกมือไหว้บอกว่า ท้าวพรหมจักรให้มาตาม นางพิมสอนคอนราชชวนท้าวพระลักษณ์พระรามให้ไปด้วย ท้าวปฏิเสธ นางพิมสอนคอนราชขอให้คอยอยู่ก่อน นางทั้งสามพาบริวารกลับเมืองทะวาย

แจ้งเรื่องราวให้บิดาทราบ พญาพรหมจักรว่า ยี่นข่วเมียแก้ว ข่อยว่าแล้ว ขวัญเยยมาเยอ
อยากจะเห็นหน้าท้าวพระลักษณ์พระราม นาง ขวัญเอย”
ทั้งสามรบอาสาไปนำมา นางพิมสอนคอน สองพี่น้องต่างอยู่กับเมียด้วยความผาสุก
ราชอุ้มท้าวพระราม นางทิพอาสน์ชานมน สำราญได้สองเดือน ระลึกถึงบ้านเมือง ขอ
อุ้มท้าวพระลักษณ์ นางสากลาวข่อถืออนุ ลากลับไปก่อน
ศิลป์เละง้าวของท้าวพระราม นางพิมพ์หล่อ
เหลางาม (ลูกสาวคนที่สี่สมทบไปภายหลัง) **เกาะเกิด**
ถืออนุศิลป์และง้าวของพระลักษณ์ พาเหาะไป สะเภาคำลอยมาตามกระแสน้ำ พอเวลา
เมืองทะวาย พญาพรหมจักรทราบประวัติแล้ว พลบค่ำก็ถึงเกาะเกิด ซึ่งท้าวทั้งสองเคย
มีความยินดียกบุตรีทั้งสี่ให้ และจัดการอภิเษก เกิดที่นั้น จอดเรือพักนอนอยู่คืนหนึ่ง ครั้น
ให้นางพิมสอนคอนราชกับนางทิพอาสน์ชาน- รุ่งแจ้งท้าวเธอขึ้นไปบนเกาะนั้น เดินเที่ยว
มนั่งเรียงท้าวพระราม ให้นางสากลาวข่อ เล่นตามความสำราญ คะนึงในใจว่า เรา
กับนางพิมพ์หล่อเหลางาม นั่งเรียงท้าวพระ- สองพี่น้องเกิดมาได้ปีหนึ่ง ไปรบกับท้าวราพ-
ลักษณ์ เมื่อรดน้ำเสร็จพิธีแล้ว พราหมณ์ ณาสวรก์ ๗ ปีแล้ว ได้กลับมาพบเกาะเกิดนี้
ปุโรหิตทำขวัญว่า อีก ต่างก็ก้มลงกรายไหว้แผ่นดิน แล้ว
เดินไปริมฝั่งด้านตะวันออกแลเห็นเมืองจันทบุรี
“ศรีศรีสิทธิชัยมังคลาอุดมพิลาส บัดนี้ ศรีสัตตนาค.
ข้าพระยาทผู้เป็นอาจารย์ จักเชิญรับขวัญพระ มีคำถามว่า เกาะเกิดนี้ระยะทางห่าง
ภูบาลหน่อท้าว ขวัญเข้าไปต่างค้าวต่างแดน จากเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคถึงประโยชน์หนึ่ง
ก็ขอให้ขวัญมาวันนี้ ขวัญเข้าไปเล่นแก่งอา ไฉนท้าวพระลักษณ์พระรามจึงแลเห็นได้ถนัด
ฮองชมดอกก็ให้มาวันนี้ ขวัญเข้าไปเล่นขอก แก้ว่า เพราะเทวดานิรมิตน้ำทิพย์ทาตา จึง
แคมซอก็ให้มาวันนี้ ขวัญเข้าไปเล่นโขนอยู่ สามารถแลเห็นได้ดังนั้น.
ในผาแอ่งก็ให้มาวันนี้ ขวัญเข้าไปเต้นแอ่งหิน ม้ามณีกายกล่าวว่า พวกเรามาอยู่นี่ ทำ
ผาให้พากันมาเทียมเนือ มาสอกเสือกาสา- อย่างไรจึงจะให้ท้าวธตรฐทราบ จะได้จัดการ
มาโฮม มาชมเกล้า มากินข้าวดอมผัว มา มารับ เทพารักษ์ผู้รักษาเกาะเกิดได้ยินก็รับ

อาสา นิรมิตตูบผามประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ ต้อนเด็กลงในตูบผามนั้น เทวดาอีกตนหนึ่ง เชิญท้าวพระลักษณ์พระรามให้ไปดูเด็กในตูบผาม[๑] ขณะนั้นเทวดาชื่อคำหว่าจิตต์ผู้เย็น หัวหน้า ได้ชวนเทวดาทั้งหลายมาร้องรำทำเพลงและเล้ียงดูกันอย่างครึกครื้น

กล่าวถึงท้าวธตรฐ และ นางวิสุทธิโสดา ตั้งแต่ท้าวพระลักษณ์พระราม และ ม้ามณีกาย ไปตามนางจันทาเย็นเวลานานตั้ง ๗ ปี ท้าวเธอทั้งสองมิได้เย็นอันกินอันนอน คะนึงถึงแต่ลูกมิเว้นวัน นางวิสุทธิโสดาว่า เมื่อคืนนี้ได้ยินเสียงผู้คนโห่ร้องทางทิศใต้ ชะรอยจะมีใครเล่นมหรสพกันหรืออย่างไร ท้าวธตรฐก็ว่าได้ยินเหมือนกัน และต่างเล่าความที่ฝันถึงลูกเมื่อคืนนี้เย็นนิมิตต์ร้าย ชะรอยลูกรักทั้งสามและม้ามณีกายกลับมาตายที่นั้น ท้าวธตรฐให้อำมาตย์สองคนล่องเรือไปสืบสวน อำมาตย์ทั้งสองไปถึงเกาะเกิด แลเห็นเรือปราสาทแก้วจอดอยู่ นางจันทาจำอำมาตย์สองคนนั้นได้ จึงร้องเรียกให้เข้ามาหา ท้าวพระรามถามข่าวคราวถึงยิดามารดา และ ชาวเมือง สองอำมาตย์ว่า อยู่ดีด้วยกันทั้งหมด ท้าวพระรามสั่งให้นำข่าวไปบอกท้าวธตรฐ

รับ

ท้าวธตรฐพร้อมทั้งชายา ได้ทราบว่าลูกมาพักอยู่ที่ดอนเกาะเกิดนั้น มิความยินดียิ่งนัก สั่งให้จัดพลโยธาไปรับกลับเมืองจันท-บุรีศรีสัตตนาค.

อภิเษก

ท้าวธตรฐให้ริบจัดแต่งบ้านเมือง อภิเษกโอรส นำลูกสาวอุปราชแสนเมืองสองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อศรีพิมพายกให้ท้าวพระราม คนน้องชื่อศรีกันยายกให้ท้าวพระลักษณ์ นำไปสู่หอสูง อัญเชิญพราหมณ์ผู้มีผญา[๒] จบ

---

๑ ตูบผาม ตูบ คือ กะต๊อบ ปลูกเป็นหย่อม ๆ ล้อมรอบผามสำหรับเป็นที่พักผ่อนนอนหลับเป็นพวก ๆ. ผาม คือ ปะรำ (ดูเทียบที่คำ ผญา), ภายในถั้นเป็นห้อง ๆ ราว ๖–๗ ห้อง มีกะดานแล่นกลางยกขึ้นอย่างร้านตักบาตร จึ่งดูห้องในนั้นเป็นสองแถว ห้องหนึ่งขนาดกว้างยาวบางที่จุคนได้ห้องละตั้ง ๑๑–๑๒ ครัวเรือน รวมประชุมกันทั้งชายหญิงทำบุญตักบาตรแล้วเล้ียงดูกัน เวลานอกจากนี้ บรรดาผู้ที่มาร่วมงาน ก็เที่ยวเตร่จากตูบนั้นไปตูบโน้น แอ่วเว้าเย้าเกี้ยวกันอย่างสนุกสนาน งานที่ถึงกับมีตูบผามต้องเป็นงานเอิกเกริกใหญ่โตทีเดียว.

๒ เจ้าบทเจ้ากลอน, เจ้าปัญญา, เทียบด้วยอักขรวิธี คือ ผาสาท=ปราสาท, ผากฏ=ปรากฏ, โผด=โปรด ผญา=ปรัชญา–ปัญญา, ผาบ=ปราบ, และ ผาม=ปะรำ.

ไตรเพทประชุมเชิญขวัญว่า

“ศริศริสิทธิอุดม พรหมสถานคิล้ำเลิศ ประเสริฐกว่าโลกา ขัดนิ้ฝูงลูงตาพ่อแม่ ทั้งเฒ่าแก่และเสนารับขวัญ เข้ามาร่วมห้องมาเยอ ขวัญเข้าพระลักษณ์ก็ให้มาเต็มตาม ขวัญเข้าพระรามก็ให้มาอย่าช้า มาชมเข้าอ่อนหล้าศริพิมพา มาชมศริกันยางามแง่ม ต่างกายแก้มดิงาม มาชมสองนางรามเมียแก้ว ข่อยว่าแล้วขวัญริยมาเยอ ขวัญเอยไชยตุภวัง”

ครั้นแล้ว ท้าวเธอมอบราชสมบัติแก่ท้าวพระรามครอบครอง ตั้งท้าวพระลักษณ์เบื้นที่อุปราช สร้างปราสาท ๓ หลัง ให้ท้าวพระรามกับนางศริพิมพาอยู่หลังหนึ่ง ท้าวพระลักษณ์กับนางศริกันยาอยู่หลังหนึ่ง และม้ามณิกายอยู่หลังหนึ่ง ตามความสุขสำราญของตน ๆ บ้านเมืองบริบูรณ์พูนสุข.

พร้อมหน้า

พญารามราชมิความคิดถึงชายาก่อน ๆ จึงขัดไพร่พล ให้ม้ามณิกายเบื้นผู้นำ เมื่อไปรับมาพร้อมกัน นางเหล่านั้นเมื่อทรายจากม้ามณิกาย มิความดิใยิ่งนัก แต่ไม่ยอมคอยเข้าพวก ต่างขอไปเมืองจันทบุริศริสัตตนาคตามลำพัง

พญาพรหมจักร เจ้าเมืองทะวาย นำนาง พิมสอนคอนราช นางทิพอาสน์ชานมน นางสากลาวจ่อ นางพิมหล่อเหลางาม ไปส่ง.

พญานาคสิมพลิกา เจ้าเมืองตักกสิลา นำนางจันฑมุขีและนางอุชุริกา.

นางเทวดาทั้งสี่เหาะไปเอง.

นางเทวดาอิกตนหนึ่งก็ดิใจ ริบเหาะไป.

ขุนพิพัฒ นายนิคม ให้นางคำเภาขี้นม้ามณิกายไปแต่ตัว ซึ่งพญารามราชต้อนรับเบื้นอันดิ.

ท้าวจันทเสน เจ้าเมืองขุนขอม พานางคำซาวและนางแอกไค่ ไปส่งทางสะพานที่ม้ามณิกายนิรมิตให้.

ทั้งนี้ ต่างได้ร่วมสมัครสโมสรกับผัวของตน ๆ โดยความสุขสำราญ มิได้มิความหึงหวงกันเลย.

กล่าวขอ

กล่าวถึงท้าวราพณาสวร ตั้งแต่นางจันทากลับเมืองจันทบุริศริสัตตนาคแล้ว มิได้มิความสุขเลย สั่งให้ขุนทงและขุนพ้ำแดดไปขอรับนางจันทา แล้วนิรมิตจักรกงหนึ่ง บอกสองเสนาว่า จะไปทางน้ำทางบกหรือทางอากาศ จงบอกจักรนั้นเถิด กงจักรจักพาไปตามประสงค์ ขุนเสนาทั้งสองขี่จักรลอยคว้างมากลางอากาศ ถึงเมืองจันทบุริศริสัตตนาค

ถือเทียนเงินเทียนคำเข้าไปหาพญารามราช ยอกว่า ท้าวราพณาสวรให้มาขอเชิญนางจันทา พญารามราชว่า ให้สร้างขัว* ตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ล้านช้างติดต่อกันจนถึงเมืองอินทปัตถ์ได้แล้ว จะยอมยกให้ ขุนจงให้ขุนพ้าแดดไปหาท้าวราพณาสวรแจ้งเรื่องให้ทราบ ท้าวราพณาสวรนิรมิตขัวตามข้างหลังขุนพ้าแดด แต่เมืองอินทปัตถ์จนถึงเมืองจันทบุรีศรีสัตตนาค กว้างยี่สิบวา ข้างสะพานตามระยะทางสรรพไปด้วยสิ่งของบริโภค พอขุนพ้าแดดถึงที่ศาลาจอด ขัวพอเสร็จพอดี เมื่อขุนพ้าแดดมาถึงก็เข้าไปที่ศาลาจอดกลางทุ่งนา แลเห็นท้าวราพณาสวรสร้างขัวตามหลังติด ๆ มา ดังนั้น ก็ลุกไปรับให้เข้าในศาลาจอด แล้วไปหาพญารามราชพูดว่า บัดนี้ขัวได้สร้างเสร็จแล้ว ท้าวราพณาสวรมาคอยรับนางจันทาอยู่ที่ศาลาจอดนั้น พญารามราชให้ท้าวราพณาสวรนำบรรณาการมาให้ก่อน ท้าวราพณาสวรก็รู้ด้วยตาทิพย์ว่า พญารามราช ไซ่มาเยอ ไชยตุภวัง" ให้ถวายเครื่องบรรณาการเบื้องค่าบัว๑ ค่านาง๒ ค่าแก้ว๓ ค่าคอง๔ จึงให้นำเครื่องบรรณาการไปสู่ปราสาทพญารามราช ตามความประสงค์พญารามราชให้ท้าวราพณาสวรสร้างปราสาทกว้างยาวโยชน์หนึ่ง แล้วสั่งให้จัดกระบวนแห่ไปรับท้าวราพณาสวรมาปราสาท ให้นางจันทานั่งเรียงเคียงท้าวราพณาสวรจัดการอภิเษก มีพราหมณ์ปุโรหิตทำขวัญอ่านสดุดีว่า

"ศรีศรีเมือนี่แม่นเมือดี วันดีถือมุตตโชค ใต้โลกพ้าล้อชา มาเอยขวัญจันทานางนาฏ อย่าค่อยคลาศไกลผัวเมามัวพาก มาเยอขวัญเอย มากิบหมากพลูพัน มาเลียมพันผัวแก้ว อย่าคลาศแคลัวไปไกล อย่าเดินไพรด้าว มาเยอขวัญท่านท่าวสามิกา มาตอมมาดอมเอ้อยพี่ อย่าเลิงเลยเมามัว ขวัญเจ้าถือใยบัว ผูกศอกให้ริบยอกมาหา มาเทียมพาเมียแก้ว ท้าว อย่าแอ่วเดินดง อย่าไปหลงป่าไม้ ริบซอกราพณาสวรก็รู้ด้วยตาทิพย์ว่า พญารามราช ไซ่มาเยอ ไชยตุภวัง"

---

* สะพาน

๑ ค่าบัว = ค่าน้ำนม, ๒ ค่านาง = ค่าตัวหญิง, ๓ ค่าแก้ว = ค่ารางวัลหัวหน้าคนใช้ (?), ๔ ค่าคอง = ค่าปกครอง

ครั้นแล้วพญารามราชว่า แต่ก่อนท่านเป็นน้องเราตามศักดิ์ญาติ เดี๋ยวนี้ท่านมาสู่สมกับพี่หญิงเรา เป็นพี่เขยเรา ตั้งแต่นี้ต่อไปท่านก็เป็นพี่เรา ขออย่าก่อกรรมทำเวรกันต่อไป เลยทั้งท้าวพระลักษณ์ด้วย และถ้าหากพี่เขยคิดคดต่อเรา คิดทะฆ่าฟันเรา ขอให้ตายด้วย ดายกล้านั้นเทอญ ท้าวราพณาสวรรรับคำ พญารามราชเอาน้ำรดดายกายสิทธิ์และธนูศิลป์ให้ท้าวราพณาสวรกินน้ำ ครั้นท้าวราพณาสวรกินพระพิพัฒน์แล้วเป็นอันเสร็จพิธี พญารามราชพูดว่า วันนี้ก็พลบค่ำแล้ว พี่นางจันทาองพาผัวพี่นางไปปราสาทเถิด.

แม่ดารา

"สาคร"

หยุดภาคปลายเมื่อคราวที่แล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่กำลังเริญอยู่ในวัย ของการศึกษา ด้วยพระเดชพระคุณอันสุดที่จะกล่าวขวัญได้ของคุณพ่อ ท่านได้ส่งให้เข้ามาศึกษาวิชาณกรุงเทพพระมหานคร อันหรูหรามโหฬารจากนครปฐม เป็นธรรมดาอยู่เองสำหรับนักเรียนที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด พอถึงคราวหยุดภาคทีไร เป็นต้องคิดถึงบ้าน— คิดอยากที่จะกลับบ้าน ไปพบญาติพี่น้องของตน เป็นก่อนอื่น ข้าพเจ้าก็เป็นคนหนึ่งที่รวมอยู่ในกรอบกฎข้อนี้ด้วยเหมือนกัน จิตต์พะวงยึดมั่นอยู่แห่งเดียวที่—บ้านเรานครปฐม—จะต้องไปเปลี่ยนอารมณ์ณถิ่นนั้น อันเป็นบ้านเกิดเมืองมารดร

วันที่ ๒๗ สิงหา เป็นวันที่ข้าพเจ้าออกจากมหานครอันรุ่งเรืองโอ่อ่าไปด้วยความเกษมสุขของชาวฟ้าชาวสวรรค์ กลับสู่ถิ่นเดิมคือบ้านนอกของชาวกรุง มาขับรถโดยสารที่สถานียางกอกน้อย ลงสนามจันทร์ในอันดับตั๋วชั้นที่สาม เพื่อเป็นการประหยัดกะเบ้าให้เบาบางลง ในเมื่อโรคไส้แห้งกำลังระบาดอยู่เช่นนี้

ข้าพเจ้าเข้าไปสงบอารมณ์อยู่ในรถโดยสารก่อนสัญญาณครั้งที่หนึ่ง ด้วยหัวใจอันร้อนรนอยากจะให้ถึงสนามจันทร์เสียเร็ว ๆ ข้าพเจ้าเปิดกะเป๋าหยิบไทยเขษมขึ้นเทียบกับสายตาเพื่อเป็นการฆ่าเวลาในยามที่นั่งเหงาอยู่แต่ผู้เดียวเช่นนี้ คนโดยสารอื่นก็เช่นกัน นอกจากจีน ดูเหมือนว่าทุกคนเอาใจใส่ต่อหนังสือพิมพ์ และเรื่องเริงรมย์ที่ราคาย่อมเยาแทบทั้งสิ้น

เสียงรองเท้าแตะกะทบพื้น—เสียงแพรสิ่ส่าย—เสียงพูดเสียงแหลม ปลุกประสาทข้าพเจ้าให้เปลี่ยนสายตาจากไทยเขษมรายเดือนไปยังเสียงที่ทำความรำคาญให้บังเกิดขึ้นนั้น โดยมิค่อยสู้จะสนใจเท่าไรนัก คล้ายบีศาจเข้าดลจิตต์ ไทยเขษมแทบจะตกจากมือ หากสติข้าพเจ้าค่อนข้างจะอ่อนอยู่สักหน่อย หัวใจข้าพเจ้าคงจะหยุดเต้นเสียแน่นอน อะไรงามยาดตาเช่นนั้น ข้าพเจ้าลงมติในทันทีนั้นทีเดียวว่า คงจะเป็นภาคดาวพระศุกร์ลงมา

ปฏิสนธิยังสากลภพเสียแล้วเย็นแม่นมั่น อย่าให้ข้าพเจ้าพรรณนาเลยหนา ว่าความงามของเขาเย็นเช่นไร — ยาคตามนุษย์เช่นข้าพเจ้าผู้เย็นพลโลกดิ ๆ เยี่ยงท่านเพียงไหน ขอให้ข้าพเจ้านำท่านต่อไปถึงเรื่องของเขาก่อนเถิด — ทรายแต่ว่าเขางามไม่มีที่ติ สมควรที่จะได้สวมมงกุฎตำแหน่งของดาวพระศุกร์ก็แล้วกัน

แม่ดาวพระศุกร์นำหน้าหญิงแก่ผู้หนึ่งผมหงอกประปราย ทำหน้าที่คล้ายกับว่าจะเย็นแม่นม หรือคุณย่า — คุณยาย อะไรเทือกนั้นฉะนั้น เขาผ่านข้าพเจ้าไปนั่งลงตรงที่นั่งถัดข้าพเจ้าไปสองที่ ตามความสังเกตของข้าพเจ้าโดยฉับพลัน รู้สึกว่าทุกส่วนสัดในตัวของแม่ภาควินัสผู้นี้ ช่างถูกตา ต้องใจข้าพเจ้าเสียจริง ๆ เขาอยู่ในชุดสีม่วงอ่อนหรูหราทันสมัย งามพร้อมหาที่ติมิได้ กะทั่งกิริยามารยาท ยามเยื้องกรายก็มิผิดพญาหงส์

รถใช้จักรแล้วเมื่อไร ข้าพเจ้าไม่รู้สึกตัวมัวแต่ใช้จิตต์ไปพะวงหลงใหลถึงแม่คนนี้เสียมากเกินไป ในรถโดยสารคันที่ข้าพเจ้ายืดเย็นหลักมั่น นอกจากเด็กหอยของรุงรังสองสามคน กับชายกลางคนสองคน คนหนึ่งมีราชสีห์ขนาดเขื่อง ติดอยู่บนปากกะเป๋าเสื้อนอกสีขาว ซึ่งกำลังจะแปลงสีเย็นสีน้ำตาลอยู่แล้ว นอกนั้นก็ไม่มีใครอีก เพียงแต่ข้าพเจ้ากับคณะของเขาสองคน รวมอยู่ด้วยเท่านั้น

เมื่อรถถึงบางระมาด เขาทอดสายตาออกไปชมธรรมชาติพฤกษาข้างนอกโดยอาการเฉื่อยชา มิสู้จะเอาใจใส่เท่าไรนัก ขณะที่หันกลับ เย็นครั้งแรกที่สายตาเขาประสานกับข้าพเจ้า — เสียวปลาบเข้าหัวใจ — ข้าพเจ้ากำความมิชัยแห่งสายตาไว้ได้อย่างรายริน ในการพบกันโดยบังเอิญครั้งแรกนี้ เขาริบหลบลงเบื้องต่ำ ทิ้งว่าอายเหนียมเหลือประมาณ ช่างเสงี่ยมและสุภาพน่าเอ็นดูเสียจริง ๆ สายตาข้าพเจ้าหยุดอยู่ที่ทรงหน้าเขา เย็นเวลานานตลอดระยะทางที่รถใช้จักรอยู่ในเขตต์ชุมทางตลิ่งชัน ส่วนจิตต์คิดไปร้อยแปดพันเก้า มิรู้จักสิ้นสุด สารภาพด้วยจริงใจ ข้าพเจ้ารู้สึกพอใจในความงามและมารยาทของเขาเย็นอย่างยิ่ง แม้ว่าจะเพิ่งพบกันครั้งแรกชั่วระยะไม่ถึง ๓๐ นาที และยังมิได้เคยวิสาสะกันเลยก็ตาม เขาจะรู้สึกบ้างไหมหนา ว่าขณะนี้กำลังมีผู้ที่กำลังใฝ่ฝันถึงเขาอยู่ด้วยหัวใจอันบริสุทธิ์ เขาคงไม่รู้สึกเช่นข้าพเจ้าคิดหรอก นอกจากข้าพเจ้าจะพุ่งซ่านไปแต่ผู้เดียวเท่านั้น เหลือที่จะยับยั้ง กระทำให้สมองคิดเลยเถิดไปอีกว่า หากได้ไว้เย็นหวานใจ

เย็นคู่โต้ตอบขอหมายที่เพราะพริ้ง และแลกรูปถ่ายต่อกันแล้ว ข้าพเจ้าจะรู้สึกหยิ่งในเกียรติยศอันนี้ใช่น้อย หาสำนึกไม่ว่าขณะนี้ตนกำลังอยู่ในวัยศึกษา วัยที่จำต้องใช้สมองจดจำตำรับตำรา — มิใช่เอาสมอง — ความทรงจำทั้งสิ้นมาฝักใฝ่ในนารี — คุณครูห้ามเย็นหนักหนาว่า สตรี คือ ศัตรูของการเรียน ข้าพเจ้าก็ศรัทธาอยู่ข้างหรอก แต่ขณะที่อยู่ใกล้ท่าน ส่วนยัดนี่สิ คุณครูท่านหาได้แบ่งภาคมาควบคุมข้าพเจ้าอยู่ไม่ นอกจากหัวใจของข้าพเจ้าควบคุมตนของข้าพเจ้าเองต่างหาก

ครั้งที่สอง และที่สาม ที่สายตาข้าพเจ้าสบกับเขา รู้สึกว่าหัวใจพองแทบจะคับโครงด้วยความยินดี มิทราบว่าอำนาจชะนิดไรเข้ารัดรึงจิตต์ให้เย็นเช่นนี้ได้ หรือจะด้วยอำนาจชะนิดหนึ่งที่นักประพันธ์เรียกว่า 'รัก' บ้างกะมัง เพื่อเย็นการป้องกันลักษณาการห้าแต้ม ข้าพเจ้าหยิบไทยเขษมขึ้นเทียบกับสายตาอีกครั้งหนึ่ง พยายามที่จะอ่านให้ตลอดเล่ม แต่ประสาทมันหาทำตามหัวใจปรารถนาไม่ ซ้ำตัวอักษรในหน้ากระดาษก็กลับกลายเย็นทรงหน้างามหรูกะทัดรัดน่าเอ็นดูของแม่วินัสผู้นั้นไปเสียอีก หมดศรัทธาที่จะอ่าน ลดลงวางคว่ำไว้กับตัก เหลือบสายตาไปยังแม่ชาวสวรรค์อีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าเขามองข้าพเจ้าอยู่ก่อนแล้ว การสบของสายตาระหว่างเขากับข้าพเจ้าครั้งนี้ ซึ่งตาข้าพเจ้าไม่ฝาดหรือผ้าฟางด้วยประการหนึ่งประการใด เขายิ้มน้อย ๆ ปรากฏรอยลักยิ้มเบื้องซ้ายเย็นรอยเด่นยวนสวาท ไม่ผิดกับแม่ชาวสวรรค์ในเรื่องภาพยนตร์เลย นอกจากข้าพเจ้าแล้วก็ไม่เห็นว่าจะมีใครอีกที่เขาจะยิ้มให้ในขณะนี้ อุปาทานยึดมั่นเอาทีเดียวว่าเขาจะต้องยิ้มให้ข้าพเจ้าแน่นอน ในการยิ้มของเขาครั้งนี้ ซึ่งเขาเย็นคนดี ๆ เชื่อว่าเขาคงจะไม่ยิ้มโดยปราศจากเหตุผล เมื่อการเย็นเช่นนี้ ข้าพเจ้าก็ไม่โง่พอที่จะทำหน้ายิ้งเย็นบีศาจที่ยอกบุญไม่รับเหมือนกัน กลัวจะเย็นสะพานชักโยงเสียอีกน่ะหนา หากขณะนี้ถ้าข้าพเจ้ามียิ้กคงจะกลายเย็นนกแน่ กะนั้นยังรู้สึกหวิวใจวะวาบหวำ ตัวเบาขึ้นอักโขด้วยอำนาจชะนิดหนึ่ง อันเย็นสัญชาติญาณกระทำให้ข้าพเจ้าปลูกยิ้มขึ้นที่ใบหน้าและริมฝีปาก เพื่อเย็นการตอบแทนทางไมตรีกับเขาเช่นกัน

เย็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าภพมนุษย์นี้ช่างน่าอยู่—น่าสราญรมย์ในขณะนี้เอง เราปลูกยิ้มขึ้นระหว่างกันเย็นการทักทายในขั้นต้น ดูเขาออกจะมีท่าขวยอายเจืออยู่มาก ด้วย

สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทยเขษมรัฐ

อรรมดาสตรีเพศ สร้างให้เขาอยู่กับลักษณะเช่นนั้น ผิวหน้าแปลงเย็นสีกุหลาบอ่อน บ่มสายเลือดนวลน่าเอ็นดู ยิ่งพิศยิ่งเพลินดูเหมือนว่าเขาจะเย็นแม่เทพธิดาวินัสเอาเสียจริง ๆ การยิ้มครั้งนี้ของเขา ปลุกหัวใจข้าพเจ้าให้พองขานประหนึ่งจะคับโครงอยู่แล้ว รอมร่อให้สดชื่นเย็นยิ่ง กระทำให้หวนคิดไปอีกว่า เสน่ห์ในตัวของข้าพเจ้าคงจะต้องมีอยู่บ้างไม่มากก็น้อย เลยคิดไปอีกว่า หากใช้ความพยายามรวมเข้าอีก บางทีจะมีหวังบ้างกะมัง เอาละ จะต้องพยายาม องชัยกำลังลอยอยู่ข้างหน้านั่นแล้ว ต้องพยายาม—พยายามที่ไหน จะต้องสำเร็จที่นั่นเสมอ นี่เป็นภาษิตฝรั่งเศสบทหนึ่ง ซึ่งตราอยู่ในสมองข้าพเจ้ามิรู้วาย

คล้ายเรื่องนิยาย ตัดสินใจเด็ดขาด ข้าพเจ้าลุกขึ้นด้วยท่าทางสง่าผ่าเผย อกผายไหล่ผึ่ง ประหนึ่งทหารเอกของชาติหรือพระเอกที่ห้าวหาญต่าง ๆ ในเรื่องเริงรมย์ ไปหยุดตรงหน้าเขา โค้งน้อย ๆ พร้อมกับกล่าวเขา ๆ พอเขากับข้าพเจ้าจะฟังกันได้ชัดเจน ยื่นไทยเขษมให้เขา “หากคุณจะให้อภัยในความหวังดีอันบริสุทธิ์ของผม ตามความเคารพอย่างกว้าง ๆ ผมคิดว่าคุณคงรู้สึกรำคาญและเงียบเหงาในขณะที่อยู่ในรถเช่นนี้มากทีเดียว ของลองให้เกียรติยศอ่านไทยเขษมของเขาดูบ้าง คงจะกระทำให้คุณหายเหงาในเรื่องของเขาซึ่งบรรจุรสแปลก ๆ ได้บ้างกะมัง

แม่ภาควินัสของข้าพเจ้ามองข้าพเจ้าเขม็งด้วยสายตาอ่อนโยน เจือความกรุณาปราณียิ้มรับมิตรจิตต์ของข้าพเจ้าน้อย ๆ “ขอบพระคุณค่ะ ออกจะกวนความสำราญของคุณเกินไปกะมังคะ ก้อขณะนี้คุณกำลังอ่านอยู่ไม่ใช่หรือ?”

ข้าพเจ้าหัวเราะซึ่งไม่มีเหตุผลเลย มิทราบว่าอะไรเป็นเหตุกระทำให้ข้าพเจ้าหัวเราะได้แปลกจริง ๆ เหงื่อเม็ดโป้งรู้สึกว่าระคมออกมาอยู่ที่หน้ากันเนืองแน่น “ขอบแล้วครับ หากคุณไม่รังเกียจในมิตรหน้าใหม่ของคุณจะให้เกียรติยศแก่ไทยเขษมสักเล็กน้อย ผมจะภูมิใจหาใดเปรียบมิได้เลย”

อิดเอื้อนพอเป็นที เขายื่นมือมารับหนังสือไปจากมือข้าพเจ้าด้วยอาการเหนียมสะเทินอายอยู่ในหน้า รู้สึกตื้น ๆ ข้าพเจ้าหมุนตัวกลับออกไปชมธรรมชาติภายนอกอยู่ท้ายรถด้วยหัวใจเต้นระทึกผิดปกติ

“เมื่อคุณเอาไทยเขษมให้ดิฉันเสียแล้ว คุณคงจะไม่มีอะไรอ่านเพื่อฆ่าเวลาอีก” เขา

กล่าวแก่ข้าพเจ้าด้วยวาจาอันนิ่มนวล ขณะที่ข้าพเจ้ากลับเข้ามาในรถอีกครั้งหนึ่ง และหย่อนตัวลงนั่งในที่เดิม “คุณลองชมสำนวนของ ‘มาลิ’ ผีปากผู้หญิงเขาดูบ้างซิคะ ไม่แพ้ผู้ชายเลย”

เรื่องของ ‘มาลิ’ เรื่องนี้ เคยผ่านสายตาข้าพเจ้ามาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง แต่มิทราบว่าด้วยมหิทธานุภาพสิ่งไร เข้าดลจิตต์กระทำให้ข้าพเจ้ายื่นมือไปรับหนังสือจากมือเขาด้วยอาการหวั่น ๆ กล่าวขอบใจอุบอิบอยู่ในลำคอ แม่ภาควินัสโปรยยิ้มให้น้อย ๆ ข้าพเจ้าหงายหลังขึ้นพิงพะนักม้านั่ง อยู่ในท่าทีมหาบุรุษด้วยลักษณาการคุณภาพ พลิกแผ่นปกด้วยดวงจิตต์เลื่อนลอย มิใคร่จะเอาใจใส่เท่าไรนัก ข้าพเจ้าเอาใจใส่อยู่อย่างเดียวในขณะนี้ก็แต่ใบหน้าอันหวานแฉล้มของเขาสิ่งเดียวเท่านั้นเอง สายตาผ่านมาอีกแผ่นหนึ่ง หน้านี้เองช่วยเรียกประสาทที่เลื่อนลอยให้กลับสู่แหล่งเดิมอีกครั้งหนึ่ง ด้วยอาการตื่นเต้นครื้นเครงสุดประมาณ ตอนหัวกระดาษมีรอยหมึกตัวงาม ๆ สีน้ำเงินเซ็นอยู่เย็นระเบียบเรียบร้อย ท่านเอ๋ย — นี่โลกที่ข้าพเจ้าอยู่นี้มันเย็นโลกอะไรกันแน่ ช่างเต็มไปด้วยการ ‘บังเอิญ’ เสียจริง ๆ ข้าพเจ้าทราบนามของแม่ภาควินัสผู้นี้แล้ว — ดีใจเพียงได้แก้วไม่ปาน ช่างสมกับตัว เข้ากับภาษิตที่ว่า รูปก็งาม — นามก็เพราะ ซ้ำยังมี น. ส. เติมข้างหน้าทำให้หัวใจข้าพเจ้าเพิ่มความยินดีขึ้นอีกเป็นทวีคูณ เขายังเป็น นางสาว — ยังไม่มีเจ้าของบางทีข้าพเจ้าจะยังมีหวังในเขาบ้างกระมัง ข้าพเจ้าหยุดสายตาอยู่ที่รอยหมึกนั้นเป็นเวลานานด้วยความสนใจ ข้าพเจ้าติดข่วงสวาทของแม่วินัสคาราเสียแล้วโดยราบรื่น

ข้าพเจ้ายื่นหนังสือส่งคืนให้เขา ขณะที่รถหยุดนิ่งที่สถานีวังวราย “คุณคงไม่ชอบสำนวนของผู้หญิงกะมังคะ?” เขากล่าวยิ้ม ๆ กับข้าพเจ้า ขณะที่เขาเอื้อมมือมารับหนังสือไปจากมือ สายตากะทบกันอีกครั้งหนึ่ง รู้สึกว่ากระแสไฟฟ้าที่ฉายอยู่ในตาดำทั้งสองของเขานั้น ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าของข้าพเจ้าเท่าไรนัก

“ชอบมากทีเดียวครับ — ว่า — ผีปากสตรี — ผมโปรดมากกว่าผีปากของเพศเดียวกับผมเสียอีก ใช่ว่าผมจะยกยอเพียงแต่ต่อหน้าคุณเมื่อไร ถึงแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ผมก็พูดเช่นนั้น” ข้าพเจ้าตอบเขาเช่นนี้

“งั้นคุณรังเกียจอะไรเล่าคะ — หรือรังเกียจคิฉันผู้เย็นเจ้าของ?” เขาแย้งแยบคาย

หนังสือพิมพ์ไทยเขษม

"ปากคุณยอกว่าชอบ แต่ใจคุณ—เย็นอย่าง เย็นครั้งแรก" ไรดิฉันก้อยอกไม่ถูก แต่ทำไมเล่าคะ คุณกลับส่งคืนให้ดิฉัน โดยแม้แต่ข้อความความนำในเบื้องต้นก็มิได้ผ่านสายตาคุณ"

"เปล่าเลย คุณดารา—ให้รถไฟตกรางไปเสียวันเถิด ใครเล่าจะเย็นผู้รังเกียจผู้หวังดีโดยอ้อมอารีเช่นคุณ—แต่สำหรับเรื่องนี้ ผมเคยผ่านมาแล้วหลายเที่ยว จนรู้สึกขัด"

"อ้อ!" เขาอุทาน พะยักหน้ารับน้อย ๆ "เอ๊ะ! คุณรู้จักดิฉันด้วยหรือคะ?"

"ครับ, รู้จัก" หัวเราะหึ ๆ พร้อมกับพะยักหน้า

"แต่ดิฉันไม่รู้จักคุณ"

"ก็ไม่แปลกนี่ครับ สำหรับเพศชายที่จะรู้จักเพศหญิง ซึ่งพระเจ้าเบื้องสวรรค์สร้างให้มาเกิดร่วมกันในโลกมนุษย์"

"เปล่าค่ะ—แปลกมากเสียด้วย คุณออกจะเอาเปรียบแก่เพศดิฉัน เช่นดิฉันเกินไป โดยรู้จักเขาแต่ข้างเดียว ถึงจะไม่น่าเกลียด ก็น่าตำหนิอยู่บ้างนะคุณ นี่เย็นอัตตโนมัติของดิฉันผู้ครองเพศคนละอย่างกับคุณแต่ผู้เดียวดอกนะคะ สำหรับผู้อื่นทั่วไป ดิฉันไม่อาจทราบได้ ในชีวิตดิฉันไม่เคยรู้จักหรือเห็นหน้าค่าตาคุณเลย นอกจากในขณะนี้เท่านั้น ดิฉันก็มิได้ตั้งใจจะรู้จักคุณเลย ในขณะนี้ก็เช่นกัน"

"โอ๊ะ! งั้นคุณดอดมารู้จักดิฉันได้แต่ครั้งปางใดกัน—คงไม่ใช่รู้จักมาแต่ก่อนกำเนิดแน่" เขาวางไทยเขษมลงบนตัก เบี่ยงสายตามาพิจารณาความจริงจากใบหน้าข้าพเจ้าด้วยความเอาใจใส่ ปราศจากการเอียงอาย คล้ายกับว่าเราเป็นมิตรที่คุ้นเคยกันมาแต่ก่อนแล้ว

"ครับ, ไม่ใช่แต่กำเนิด—ผมก็เพิ่งเคยพบคุณครั้งนี้แหละเป็นครั้งแรก และก็เพิ่งจะรู้จักคุณเป็นครั้งแรกเช่นกัน เมื่อสักครู่นี้"

"คุณเดาเก่ง" เขายิ้มจะแจ้ง เผยริมฝีปากให้เห็นไรฟัน

"ไม่ใช่เดา—รู้อย่างมีเหตุผล"

"เหตุผลของการเดาน่ะรึคะ?"

"จากปกหนังสือของคุณนั่นแหละ เป็นเหตุและผลของการเดาของผม ที่ค่อนข้างจะมีความจริงอยู่ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์"

"โอ! จริงละค่ะ ดิฉันออกจะสะเพร่าไปหน่อย ที่อุตริเซ็นชื่อเอาไว้ให้คุณเห็น" เขากระทำท่าตกใจได้อย่างสนิทสนม ไม่ผิดกับนางละครที่อยู่เหนือเวทีเท่าไรนัก

"หากจะให้ผมออกความเห็น ผมว่าไม่

อุตริเลย สมควรที่เดียว สำหรับผู้ที่มีไหวรอบคอบ ย่อมเซ็นนามไว้เพื่อกันหาย”

“คุณไม่รู้สึกละอายใจบ้างหรอกหรือคะที่รู้จักเขาแต่ข้างเดียว?” เขายิ้มมีนัย ซึ่งข้าพเจ้าหามองเห็นเหลี่ยมของเขาที่ยังอยู่ไม่

“ออกเย็นบ้าง” ข้าพเจ้าทำที่คล้อยตามคล้ายตกใจ “เกรงคุณจะรังเกียจในสภาพของชายเช่นผม อีกประการหนึ่ง รู้สึกว่าความสุภาพในสัญชาติญาณของผม ออกจะมีน้อยเกินไป ไม่คู่ควรกับการเย็นมิตรกับคุณผู้สุภาพ น่าเอ็นดู หาที่เปรียบมิได้”

“คุณ ออกจะเกี้ยวดิฉัน อย่างสำนวนนักประพันธ์ที่ล้นสมัยแล้วละค่ะ”

“ตายละ!” ข้าพเจ้าอุทานออกมาด้วยความตกใจ ซึ่งมิคาดฝันเลยว่าคำพูดเขาจะหลักแหลมถึงเพียงนั้น “ซาตานอะไรกันนะเข้าดลใจให้คุณคิดเห็นเย็นเช่นนั้นไปได้ ความจริง เจตนาผมไม่มีเลย—อ้อ, ผมเพิ่งรู้ขึ้นเองตั้งแต่เกิดมาว่า คำพูดเช่นนี้เขาเรียกกันว่า ‘เกี้ยว’”

“แหละคำพูดที่คุณกำลังพูดอยู่เดี๋ยวนี้เขาเรียกกันว่า ‘แก้’” เขาช่วยต่อ “ซึ่งเย็นศิลปอันแคล่วคล่องของเพศของคุณ จริงไหมคะ?”

“มันจะจริงได้อย่างไรกัน เมื่อผมยังไม่เข้าใจอะไรเลยในคำที่คุณเรียกว่า เกี้ยว ของคุณ ดูเถอะคุณ ผู้ชายละช่างโง่เช่นนี้เสมอ”

“คุณน่ะรักคะโง่?” เขาเลิกคิ้ว หัวเราะเสียงแหลม “ถ้าโลกเราอุดมไปด้วยบุคคลเช่นคุณทั้งสิ้น โลกจะมีวันที่จะแตกเลยจะเจริญรุ่งเรือง และเริงรมย์ด้วยถ้อยคำที่เรียกว่า ‘ลูกยอ’ และถ่อมตนมีรู้จักสิ้นสุด แม้ว่าคุณจะรับและออกตัวว่าคุณโง่ ดิฉันก็ยินดีที่รู้จักกับคุณไว้ในฐานมิตรที่ดิฉันควรไว้ใจ”

หูข้าพเจ้าได้ยินว่าเขาพูดเช่นนี้กับข้าพเจ้าจริง คำพูดของเขาคล้ายกับผูกปริศนาให้ข้าพเจ้าแก้ ในขณะนี้ท่านก็ทราบแล้วว่าหัวใจ—หัวสมองของข้าพเจ้าไม่มีความรู้สึกสิ่งใดปนอยู่เลย นอกจาก—เขาผู้เดียว ซึ่งประดิษฐานอยู่ข้างหน้าณขัดนี้ เมื่อปริศนาเขาผูกมาให้ข้าพเจ้าแก้เช่นนี้ ท่านลองตรองดูสิสำหรับคนหนุ่มที่เริ่มขึ้นเปลี่ยวจะมีหัวคิดเช่นไร นอกจากจะคิดว่า เขาคงจะไม่เกลียดข้าพเจ้าอย่างแน่นอน แม้ว่าขัดนี้เขาจะไม่กะซิบกับข้าพเจ้าว่า “รักค่ะ” ก็ยังมีหวังในขัดหน้าว่า เขาจะต้องให้ประโยคนี้แก่ข้าพเจ้าอย่างแน่นอน มิฉะนั้นเขาคงไม่ทอด

หอสมุดแห่งชาติ
ห้องหนังสือพิมพ์ไทยเชียงใหม่

สะพานมาให้ข้าพเจ้าข้ามเช่นนี้หรอก

ในฉับพลันข้าพเจ้าได้นำชิ้น "หากคุณไม่รังเกียจในการเป็นมิตรของผม ผมขอแนะนำตัวเอง เพื่อมิตรภาพของเราจะได้ดำเนินต่อไปอีกชั่วกาลนาน" ข้าพเจ้าหยิบนามบัตรจากกระเป๋าบนเบื้องซ้ายเสื้อนอกยื่นให้เขาด้วยท่าทางสุภาพรายเรียบ

เขาเหลือบสายตาขึ้นสบข้าพเจ้า หลังจากเก็บนามบัตรไว้ในกระเป๋าหิ้ว "นคร กุลปฐม เพราะและขยับใจดีฉันจริง" เขากล่าวเช่นนี้กระทำให้ความหวังของข้าพเจ้าแน่นแฟ้นขึ้นอีกเป็นกอง รู้สึกว่าข้าพเจ้ายิ้มแทบแก้มจะปริ

"คุณนคร, ดิฉันขอแนะนำให้คุณรู้จักกับป้าชุบ—คุณป้าของดิฉันด้วย"

ข้าพเจ้ายกมือขึ้นทำความเคารพคารวะคุณป้าของเขา แกยิ้มให้ข้าพเจ้าด้วยความปราณีฉายอยู่ในแววตา กระทำให้หัวใจข้าพเจ้าชื้นยิ่งนัก เสมือนกับชาวนาได้เห็นฝนฉะนั้น ต่อจากนั้น ข้าพเจ้ากับเขาและคุณป้าต่างสนทนาถึงเรื่องต่าง ๆ โดยกล่าวถึงดินฟ้าอากาศของอรรมชาติเป็นส่วนมาก จนกระทั่งถึงสถานีต้นสำโรง เขาบอกความประสงค์แก่ข้าพเจ้าว่า เขาจะลงที่สถานีนครปฐม แถมยังบอกอีกว่าเขาเป็นนักเรียนคอนแวนท์ที่หรูหราแห่งหนึ่งในพระนคร ขบเวลานี้เย็นคราวหยุดเรียน เขาจึงตั้งใจจะมาเปลี่ยนอากาศ และชมโบราณวัตถุที่นครปฐม แล้วก็จะเลยไปราชบุรี—เพชรบุรีอีกต่อหนึ่ง หากมีโอกาสบางทีอาจเลยไปถึง บ้านชะอำ หัวหินด้วยก็ได้ ด้วยคำพูดและท่าทางอันสนิทสนมของเขา กระทำให้ข้าพเจ้าคิดว่า เขาคงจะต้องเป็นบุตรท่านผู้มีบรรดาศักดิ์ อย่างน้อยก็คงพระหรือพระยานำหน้าสร้อยเป็นแน่นอน ร่ำ ๆ ชักคันปากเป็นกำลัง อยากจะถามให้รู้เรื่อง แต่แล้วก็ระงับไว้ได้ด้วยหัวใจไม่กล้าพอ เกรงเขาจะขุ่นเคือง และหาว่า 'สอด' หรือ 'อาสา' อะไรเทือกนี้ เนื่องด้วยเราเพิ่งจะรู้จักกันใหม่ ๆ ชั่วระยะไม่ถึงชั่วโมง การพักของเขาที่นครปฐม เขาบอกกับข้าพเจ้าว่า จะพักที่บ้านหลวงอะไร ข้าพเจ้าก็ฟังไม่ศัพท์ ด้วยเขาตอบอ้อมแอ้มอยู่ในคอเหลือเกิน ทั้งข้าพเจ้าก็ไม่สนใจที่จะถามให้เย็นที่รำคาญแก่เขาอีกด้วย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงมิทราบแน่ว่า เขาพักที่ไหนบ้านใคร คงทราบแต่ว่าเขาคงจะต้องพักอยู่แถวตลาดอย่างแน่นอน ไม่มีปัญหา

เขาเปิดกระเป๋าหิ้ว หยิบซองบุหรี่เงินกะทัดรัดแกะเย็นรูปเทพนมยื่นมาทางข้าพเจ้า

"ขอโทษค่ะ ดิฉันชอบอับดุลลา บางทีคุณ

ะมิชอบรสของมันก็เย็นได้”

ข้าพเจ้าหัวเราะ ส่ายหน้าเย็นเชิงปฏิเสธ “โฟรเอซ กะมังคะ ที่ถูกใจคุณ?”

ข้าพเจ้าคงหัวเราะอีก อยู่ในอาการคุยณิภาพ

“หรือไม่เช่นนั้นก็ การิค” เขากล่าวต่อ “คิก็จริงหรอก แต่ราคาของมันออกจะแรงเกินไป”

“ผมไม่ชอบทุกอย่าง ที่คุณกล่าวมาแล้ว”

“งั้นคุณชอบชะนิดไหนล่ะคะ เห็นจะเย็นสักกี๊กละกะมัง?” เขาหัวเราะคิก คล้ายกับว่าเคยรู้จักกันมาแต่กาลก่อนบ้างแล้ว

“ผิดอีกน่ะแหละ—ต่อให้คุณทายทุกชะนิดของยาก็ไม่ถูก เพราะผมสูบไม่เย็น”

“ขอโทษนะคะ ในการที่ดิฉันจะทำความรำคาญให้แก่คุณครั้งนี้ ด้วยกลิ่นไอของมัน หวังว่าคุณคงอภัย”

“ครับ—เชิญ”

“คุณจะลงที่สนามจันทร์ไม่ใช่หรือคะ?”

ข้าพเจ้าพะยักหน้ารับ “หะแรกก็คิดเช่นนั้น—แต่อยากจะลงที่นครปฐม ซื้อของสักเล็กน้อยก่อน”

“แหมดีทีเดียว ดิฉันจะได้มีเพื่อนคุยอีกระหว่างทาง คิดว่าคุณคงไม่รังเกียจนะคะ ในการเย็นมิตรของดิฉัน?”

“ตายละ! ถ้าผมรังเกียจคุณ” ข้าพเจ้ารู้สึกอึกอักอยู่ในลำคอ ชักจะงงในคำพูดของเขายิ่งขึ้น “—ผมจะไปคบมิตรกับใครอีกเล่าที่จะแม้นคุณ ไม่มีใครหรอกที่เขาจะอ่อนหวาน—และ———”

รถหยุดที่สถานีนครปฐมเมื่อไหร่ไม่รู้ตัว กะทั่งบ๋าชุบแกร้องเตือนขึ้น ข้าพเจ้าจึงได้รู้สึกริบหรี่แจ่งขนของ มิกะเบ๋าหนัง และชะลอมลงจากรถ ขนของตัวเองแล้วยังไม่พอ เพื่อแสดงน้ำใจสุภาพบุรุษให้เขาเห็น ข้าพเจ้ายังช่วยขนของให้เขาอีก เขากล่าวขอบอกขอบใจในการเอื้อเฟื้อของข้าพเจ้าเสียยกใหญ่

ที่สุด ข้าพเจ้าก็ต้องจำใจจากเขาที่มุมถนนซ้ายพระ ด้วยจุดหมายของเราไปคนละทางกัน ตอนที่จะจากกัน เขากระพุ่มมือขึ้นทำความเคารพข้าพเจ้าด้วยสายตา ละห้อยละเหี่ยด้วยความตื้นตัน ข้าพเจ้าพูดอะไรไม่ออก นอกจากจะยิ้มแห้ง ๆ ให้เขาเล็กน้อยเท่านั้น หากข้าพเจ้าเป็นนักประพันธ์ที่เคยชินต่อการสร้างคำพูดด้วยปลายปากกาแล้ว ข้าพเจ้าจะบรรยายไว้อาลัยในตอนนี้ให้หวนละห้อย ถึงกับผู้ที่ผ่านข้อยันทึกแทบจะหลั่งน้ำตาออกมาทีเดียว แต่นี่ข้าพเจ้าไม่ชำนาญ—และไม่เคยที่จะคิด

เย็นนักเขียน ฉะนั้น ความหวังที่ข้าพเจ้า กันหนักหนา

ตั้งใจจะเขียนให้เย็นยทโศกที่แสนสลด จึง เดินวนอยู่สักครู่_ว่า_หัวใจข้าพเจ้าเต้น
กระทำลงไปไม่ได้ ขอให้ข้าพเจ้านำท่านต่อไป แรง_นั่นแม่ดาราภาควินัสที่ไม่ฝันนั่นเอง อยู่
ถึงเรื่องของเขาให้ถึงที่สุดเถิด ในชุดชมพูอ่อน ยืนอยู่หน้าห้องขายตั๋ว สง่า
ราวกับนางพญา อำนาจชะนิดหนึ่งปลุกให้
◎ ◎ ◎ ข้าพเจ้าเดินยิ้มแย้มเข้าไปหาเขาด้วยลักษณะ
มหาบุรุษ

เย็นวันที่ ๕ ที่ข้าพเจ้าพักอยู่ในบริเวณ
พระราชวังสนามจันทร์

คืนนี้ที่โรงภาพยนตร์นครปฐมฉายท็อกกี้ ข้าพเจ้าก็พลอยฝน เห่ออยากจะดูกับเขาบ้าง แม้ว่าเรื่องที่จะฉายคืนนี้ เย็นเรื่องที่เคยผ่านสายตาข้าพเจ้ามาแล้วครั้งหนึ่งก็ดี แต่ใจก็ยังจะอยากดูซ้ำเย็นรอยสองอีกครั้งหนึ่ง อยู่นั่นแหละ ประจวบทั้งอยากจะทราบด้วยว่า ดารา ดวงเด่นแห่งนครปฐม จะตกเย็นกรรมสิทธิ์ของผู้ใดแน่ ในระยะเวลาที่ข้าพเจ้าจากไปอยู่เสียในพระนคร

เครื่องขยายเสียงก้องอยู่ในโรง ส่งเสียงออกมาข้างนอก เร้าใจผู้เตร่อยู่ภายหน้าโรงให้ตื่นเต้น คืนนี้ผู้คนค่อนข้างจะหนาตาอยู่สักหน่อย หน้าห้องขายตั๋วถึงกับต้องเบียดกันเสือแสงยับเยิน แม้เสือจะยับอย่างไม่มีชิ้นดีเช่นไรก็ตาม ข้าพเจ้าก็เย็นเข้าของตั๋วใบหนึ่งได้โดยสิทธิ์ขาด แต่ยังคงเตร่อยู่ภายนอกเพื่อชมวิวธรรมชาติที่หัวใจของคนหนุ่มนิยม

เดินวนอยู่สักครู่_ว่า_หัวใจข้าพเจ้าเต้นแรง_นั่นแม่ดาราภาควินัสที่ไม่ฝันนั่นเอง อยู่ในชุดชมพูอ่อน ยืนอยู่หน้าห้องขายตั๋ว สง่าราวกับนางพญา อำนาจชะนิดหนึ่งปลุกให้ข้าพเจ้าเดินยิ้มแย้มเข้าไปหาเขาด้วยลักษณะมหาบุรุษ

“แหม! คุณนคร!” เขาอุทานเย็นการเยือนข้าพเจ้าก่อนด้วยวาทะเช่นนี้ “คืนนี้เราพบกันได้อย่างเหลือคาด”

“ครับ—ออกจะประหลาดโขอยู่” ข้าพเจ้าหัวเราะ รับไหว้จากเขา เหลือบไปรอย ๆ กาย โอ้โฮ! หนุ่มชาวตลาดพากันมองข้าพเจ้าเขม็งด้วยสายตาประหลาดและความหมายแปลก ๆ เชียว กะนั้น ข้าพเจ้าก็หาสะทกสะท้านไม่ กลับหยิ่งในเกียรติยศขึ้นมาเสียอีกน่ะหนา

“ตั๋ว, คุณซื้อแล้วหรือยังคะ?”

“แล้วครับ—ชั้น ๒—คุณล่ะ?” ข้าพเจ้าสนองถ้อยด้วยคำถาม และตอบสั้น ๆ เช่นนี้ต่อเขา

“ยังเลยค่ะ_คุณช่วยกรุณาสักหน่อยนะคะ” ทำเสียงละห้อยน่าสงสาร เย็ดกะเข้าหยิบธนบัตรจะส่งให้ข้าพเจ้า

“โอ!_ไม่ต้องหรอกคุณ_นิดหน่อย”

ข้าพเจ้าริบปฏิเสธทันที แสดงท่าอาเสี่ยให้เขาเห็นนิดหน่อย

"อย่าเลยค่ะ ออกจะรบกวนคุณมากเกินไป"

สักครู่ข้าพเจ้ากับเขาและยายผู้ที่อปโลกน์ขึ้นเย็นย้ำชุบ ก็ขึ้นมาประดิษฐานอยู่บนเก้าอี้ชั้นสอง เราสนทนากันสนุกสนานตลอดเวลา ดูเหมือนเจ้าเสียงของท็อกกี้ที่ดังแว้ว ๆ ออกจากเครื่องขยายเสียงหน้าจอ เรามิได้นำพากันเสียเลย

"ออกไปหาอะไรรับประทานกันข้างนอกข้างไหมคะ?" เขาชวนข้าพเจ้า หลังจากภาพยนต์ฉายไปแล้วสักพักใหญ่ ๆ

ข้าพเจ้าพะยักหน้ารับ "ตามใจคุณ"

"ย้ำคอยอยู่นี่ก่อนนะคะ คิฉันจะไปหาอะไรรับประทานสักหน่อย ย้ำจะรับอะไรไหมคะคิฉันจะซื้อมาฝาก?"

"อย่าเลยหลาน" ย้ำชุบหันมายังเขาและข้าพเจ้าด้วยแววตากรุณาอยู่ในที "ย้ำไม่หิวหรอกกำลังอร่อยหมาก เคี้ยวยังไม่ทันจืด หลานไปเถอะ อย่ากลับให้ช้านักนะ พ่อนครฝากดาราด้วยนะ"

ข้าพเจ้าริบรับคำทันที รู้สึกภูมิใจเย็นลันพันล้นเหลือแกมแกมแทบปริในมหาโชคครั้งนี้ ใครเล่าจะไม่ภูมิใจ และหยิ่งติดขึ้นมาทันทีในเมื่อพบสิ่งที่ตนปรารถนา ย่อมเย็นธรรมดาอยู่เอง ถ้าผู้นั้นมิใช่สมเด็จพระโคดม ยินดีจนยอกมิถูกที่จะได้คุยกันสองต่อสองได้เต็มที่ โดยมิต้องเกรงใจผู้ใดจะได้เดินเคียงข้างกันไปตามถนนภายใต้ชวาลา พวกหนุ่ม ๆ คงจะมองด้วยความอิจฉา และบางทีจะพาลคิดเอาว่าข้าพเจ้าเย็นเทพยุตร แมนสรวงลงมาชมโลกมนุษย์เคียงข้างกับแม่เทพอิดาก็เย็นได้ เย็นใครบ้างที่จะไม่ภูมิใจ และหยิ่งในเกียรติยศของตนที่ประสพโชคเช่นข้าพเจ้าครั้งนี้

"ไปเดินเล่นทางถนนรายฎร์ดำเนินข้างไหมคะ?" เขาชวนข้าพเจ้าหลังจากออกจากร้านขายเครื่องว่างที่ถนนรถไฟแล้ว

ข้าพเจ้าอนุโลมตามเขามิขัดข้อง ผ่านมาตามถนนซ้ายพระคุยกันเรื่อยเปื่อย ถึงเรื่องดินฟ้าอากาศมาตลอดทาง รู้สึกว่าเขาช่างพูดเสียยิ่งกว่านกคิริบูรณ์เสียงหวานแจ้ว ๆ ช่างเสนาะหูข้าพเจ้าเสียจริง ๆ ฉายอาการยิ้มแย้มอยู่ตลอดเวลา บางคราวเขาก็สะกิดข้าพเจ้าที่ต้นแขนและตามร่าง ให้ชมโน่นชมนี่มิหยุดหย่อน ประหนึ่งเคยสนิทสนมกันมาแล้วนับเวลาแรมปีหรือคู่รักที่สดชื่นฉะนั้น รู้สึกสุขหัวใจและภูมิใจจริงที่ได้เทพอิดาวินัสอันหรูหรา

เช่นนี้มาคลอข้างในถิ่นชนบท เราทั้งสอง มิเยแสส่อสายตา และสะกิดเตือนกันของเหล่าหนุ่มสาวชาวตลาดเลย

เขาหัวเราะข้าพเจ้ายิ้ม หรือข่างที่เขายิ้ม ข้าพเจ้าก็หัวเราะคละเคล้าอยู่เช่นนี้ ช่างสุขเสียเหลือแสน

"ทางนี้ไม่ใช่หรือคะ_คุณ_ที่ไปสนามจันทร์?" เขาถามข้าพเจ้าขณะที่อยู่ ในถนนราษฎร์ดำเนิน

"ครับ_ไปสนามจันทร์"

"คุณคงมีครอบครัว และหลักฐานอยู่ในถิ่นนี้?"

"ครอบครัวของบิดาผม อยู่ในนครปฐมนี้มาแต่ปุรมปุราณ"

"คุณจะแต่งงานเมื่อไหร่คะ?"

คำถามของเขา ประโยคนี้เล่นเอาข้าพเจ้างงถึงกับนิ่งอั้น มิทรายว่าเขาจะมาไม้ไหนกันแน่ หาคำตอบไม่ทัน เลยโพล่งออกไปทั้ง ๆ ที่รู้อยู่แล้วว่าเขาถามว่ากะไร "อะไรนะครับ?"

"ไก่" เขาหัวเราะเสียงแหลมลากเสียงช้า ๆ "ถามว่าคุณจะแต่งงานกับคู่ทุนาหงันของคุณเมื่อไร?"

"คู่ทะนาหงัน_ของผมน่ะริ_ยังไม่มีกำหนด" ข้าพเจ้าหาคำตอบที่หรูกว่านี้มิทันจึงได้ให้คำตอบเช่นนี้แก่เขา

"เอ๊ะ! ทำไมยังไม่กำหนดเวลาอีกหรือคะ บางทีดิฉันจะได้มีส่วนช่วยเหลือคุณข้างสักเล็กน้อย"

"ก็คู่ยังไม่มี_จะให้ผมกำหนดเวลาลงไปก่อนได้หรือคุณ"

"อ้อ" เขาถึงบางอ้อและหัวเราะออกมาดัง ๆ คล้ายจะขบขันเสียเต็มทน "ทำไมไม่หาให้มีเสียเล่าคะ?"

"กำลังจะคิดอยู่เหมือนกัน" ข้าพเจ้าหัวเราะเบา ๆ ชักจะเริ่มไต่ตามสะพานที่เขาทอดมาให้

"ดิฉันคิดว่าคุณคงเคยผ่านและเชี่ยวชาญมาแล้วในเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ" เขาเปลี่ยนเรื่อง

คำถามของแม่วินัส กระทำให้ข้าพเจ้าถึงกับชะงักอีกครั้งหนึ่ง "ความรัก" ข้าพเจ้าทวนคำถามของเขา "ในเรื่องของหนุ่ม ๆ สาว ๆ ในชีวิตผมยังไม่เคยผ่านมันเลย _ ผมยังเด็กอยู่เสมอในเรื่องนี้ หนุ่มสาวที่เขารักกัน เขาก็พากันชื่นชมเย็นหนักหนา ว่ามันเย็นรสที่เอมโอช _ จะเอมโอชหวานหอมสักเพียงไร ผมก็หาทรายข้อไขเท่าจริงในเรื่องนี้ด้วยตนเองไม่ นอกจากจะทรายจากนิยายเริงรมย์ซึ่งแขยายอยู่ตามท้องตลาดเกลื่อนกลาดบ้างนิด

หน่อยเท่านั้น คุณกล่าวว่าผมเย็นผู้ที่เชี่ยวชาญเอ็กซุพิเริยลทุในทางนี้ และคงจะเลยเหมาเอาว่าผมคือเจ้าชู้ตัวกลั่น_นักล่าผู้หญิง”

“ บางทีก็อาจเช่นนั้น” เขาหัวเราะเยาๆ สบตาข้าพเจ้าครั้งหนึ่งทีจะยั่วให้เดือดดาล

“คุณดูลักษณะของคนด้วยรูปร่างหน้าตาภายนอก แต่ขอให้ผมกล่าวให้แน่นแฟ้นสักหน่อยเถิดว่า เย็นอาการเดาของคุณมากกว่าอื่น โดยมิทราบถึงหัวใจของคนอันแท้จริงหรอก”

“ อย่าถือโทษนะคะดิฉันเย้าเล่นน่ะ” เขาหัวเราะอีก ลูบต้นแขนข้าพเจ้าเยาๆ คล้ายมารดาปลอบบุตรคนน้องเมื่อถูกบุตรผู้พี่รำศิรษะ ฉะนั้นข้าพเจ้าแสยงหวาดๆ ร่ำๆ จะรอบเข้ามารัยขวัญโอยไว้ในอ้อมแขนเสียให้ได้ หากเย็นหวานใจแล้ว คงจะไม่ละเลยไว้ให้เย็นคนช่างพูดแจ้วๆ อยู่เช่นนี้โดยปราศจากการทำโทษหรอก

“ ผมก็รู้เหมือนกันว่าคุณชอบเย้า” ข้าพเจ้าหัวเราะผะสมโรงบ้าง เอื้อมมือขวามากุมมือซ้ายของเขาเยาๆ อ่อนนุ่มประหนึ่งนวมสำลี

แม่ดาราชำเลืองสายตาขึ้นสัมผัสส์วงหน้าข้าพเจ้าแวบหนึ่ง แล้วกลับหลบลงเบื้องต่ำดังมือที่ถูกกุมออกช้าๆ ข้าพเจ้าอนุโลมตามปล่อยมือเขาให้เย็นอิสระตามเดิม โดยมิอยากจะขัดใจในขณะที่เจ้าตัวเขาปรารถนาเช่นนั้น

“ดิฉันคิดว่าคุณคงจะอธิบายให้ดิฉันทราบได้บ้าง ในเรื่องรัก แม้คุณจะปฏิเสธอยู่จะแจ้งแล้วว่าคุณมิเคยผ่าน”

“ ให้ตายเถอะ_คุณดารา” ข้าพเจ้ากล่าวเสียงค่อนข้างจะดังอยู่สักหน่อย “ศาสตร์ทางนี้ผมไม่มีภูมิเลย จะให้ผมอธิบายได้อย่างไร”

“ ลมพัดอ่อนๆ จันทร์อยู่เบื้องบน สองแสงลอดต้นสนลงมาเช่นนี้_สนโยกต้นสะบัดกิ่งดังกิ๊กก้อง เสียงเรไรร้อง สภาพเช่นนี้หน้าสุขนะคะ ดิฉันอยากจะอยู่กับสภาพเช่นนี้ให้ตลอดชาติ_จริงหนาคุณ สภาพเช่นนี้มันเย็นตาและเย็นใจหยอกอยู่เมื่อไร”

“ เหมาะสำหรับหนุ่มสาวที่เขารักกันจริงไหมคุณ” ข้าพเจ้าโพล่งออกมาโดยเหลืออั้น

“ อุ๊ยตาย_แหลมจริงคุณ” เขาอุทานเสียงสูง

คิดว่าเขาจะโกรธข้าพเจ้าแย่เสียอีกที่พลุ่งออกมาเช่นนั้น ตรงข้ามเขากลับยิ้มเฉยด้วยอาการคุยณีภาพ จะให้หมายความว่ากะไร

ดิ นอกจากจะ คิดโดย ความคาด คะเนใน เรื่อง มิตรภาพเขาคงจะกรุณาข้าพเจ้าบ้างกะมัง

ขากลับขณะ ที่เดิน อยู่ หว่างถนนข้าง องค์ พระอันมืดคลุ้ม

"คุณดารา" ข้าพเจ้าขานนามเขาด้วย รู้สึกอบอ้าวในหัวใจเต็มทนเหลือที่จะอัดอั้นไว้ได้

"ขา" เขาขานเสียงหวาน ได้ฟังเสียง เข้าก็หน้ารับขวัญริมผีปากเขาอยู่หรือ หัวใจ ข้าพเจ้าเต้นระทึกผิดปกติ

"คุณดารา"

"ทำไมหรือคะ ?" เขามองข้าพเจ้าเย็น ทีว่าพิศวงสงสัยเย็นกำลัง

"ง่า_ผมรักคุณ" ข้าพเจ้าพูดประโยค สั้น ๆ เช่นนี้หนักแน่นในน้ำเสียง

ปรากฏยิ้มน้อย ๆ บนใบหน้าของเขาปลุก หัวใจข้าพเจ้าให้ร้องอยู่ในความหวังขึ้นอีกเย็น ตริคูณ "ออกจะเร็วเกินไปสักหน่อยกะมัง คุณ_เราเพิ่งรู้จักกันเพียง ๕ วันแท้ ๆ เท่านั้น หนาคุณ—เรายังไม่เข้าใจกันละเอียดแจ่มแจ้งเลย — คุณเชื่อแน่ด้วยหัวใจ ของคุณเอง แล้วหรือคะ ?"

"โอ_คุณดารา รักไม่จำเย็นจะต้องจำกัดเวลาหรอกคุณ รักที่บริสุทธิ์จะกำเนิดได้สองสถานทั้งเวลาเร็วและนาน ข้อสำคัญมันอยู่ที่หัวใจต่างหากเล่า _ ที่ผมรัก _ เย็นรักที่แท้บริสุทธิ์ _ รักด้วยหัวใจ มิใช่รักด้วยเวลาเร็ว และช้าลง คุณดารา คุณเคยคิดบ้างไหมว่ารักเกิดจากหัวใจอันแท้จริง"

เขานิ่ง

"คุณจะให้คำตอบผมได้ไหม ?"

เขาทำท่าอึกอักอยู่สักครู่ แล้วจึงปรากฏเย็นคำตอบออกมาจากปากเขาดังนี้ "ขณะนี้ดิฉันยังจะให้คำตอบอย่างไรแก่คุณไม่ได้ ให้เวลาดิฉันสักหน่อยนะคะ คุณนคร ให้เรารู้จักกันอย่างฐาน เพื่อนไป ก่อนไม่ดีกว่าหรือ คุณดิฉันคิดว่ามันคงเย็นการดีใช่น้อย ซ้ำจะไม่ทำให้หัวใจคุณเย็นกังวลวุ่นวายไปด้วย"

"เมื่อผมรักคุณ—คุณจะให้ผมคิดเย็นอย่างอื่นไปกะไรได้ _ นอกจากรักคุณด้วยหัวใจอย่างเดียว"

"ขอเวลาดิฉันตรองก่อนนะคะ เราคงยังจะพบกันอีกหลายวันหรอก" เขากล่าวช้า ๆ อยู่ในลำคอพอผู้ฟังได้ยินชัดเจน

"กะไรก็ดี หวังว่าคุณคงไม่ถึงกับตัดทางไมตรีของผมเสียทีเดียว"

"ค่ะ" เขาขานรับเช่นนี้ กระทำความหวังของหัวใจข้าพเจ้าให้สดชื่นขึ้นอีกอักโข

◎ ◎ ◎

จ. ม. ฉะบับหนึ่ง จ่าหน้าซองถึงข้าพเจ้า ใจความสั้น ๆ ดังนี้

คุณที่รักยิ่ง

คุณคงรู้สึกแปลกใจที่ได้รับ จ. ม. ฉะบับนี้ ใจความสั้น ๆ ของ จ. ม. คงจะทำให้คุณเข้าใจแน่มแน้งขึ้น ขณะที่คุณกำลังผ่านข้อความของ จ. ม. อยู่นี้ ดิฉันคิดว่าดิฉันคงถึงกรุงเทพฯ แล้วโดยสวัสดิภาพ จำเย็นจริง ๆ นะคะคุณที่รัก ในการจากอย่างกะทันหันของดิฉันครั้งนี้ โดยมิได้บอกให้คุณทราบล่วงหน้าเลย ดิฉันจะมีเวลาบอกให้คุณทราบได้กะไร เมื่อดิฉันได้รับโทรเลขจากกรุงเทพฯ ว่าคุณลุงตายนั้น มันเกือบสี่โมงแล้ว ฉะนั้นดิฉันจึงต้องรีบกลับโดยรถขบวนสุดท้ายวันนี้เอง

ตามที่คุณบอกว่ารักแก่ดิฉันคืนวันนั้นยังก้องอยู่ในประสาทของดิฉันเสมอมิรู้วาย คุณแน่ใจแล้วรึคะ ว่าคุณจะรักดิฉันจริง ๆ บางทีอำนาจอย่างหนึ่งอย่างใดอาจปลุกปล้ำหัวใจคุณให้คิดเย็นเช่นนั้นไปก็ได้ ดิฉันเห็นว่าออกจะเร็วเกินไป และคุณก็ยังเข้าใจในดิฉันน้อยเกินไปอีกด้วย สำหรับส่วนตัวดิฉันมิรังเกียจคุณหรอก คุณรู้สึกอย่างไรบ้างไหมคะ หากดิฉันจะบอกว่าดิฉันรักคุณ รักคุณด้วยหัวใจอันแท้จริง คำตอบทั้งนี้คงจะทำให้คุณยินดีบ้างไม่มากก็น้อยนะคะ แต่น่าเสียใจอยู่หน่อยหนึ่งที่โอกาสมิอำนวยให้เราได้อยู่สนทนาโดยใกล้ชิดกันอีก จะโทษอะไรได้นอกจากโทษกรรมและเวรแต่ชาติปางก่อนของเราทั้งสอง

หวังเสมอว่าเราคงจะได้พบกันที่กรุงเทพฯ ในโอกาสหลัง หากคุณคิดถึงอย่าลืม จ. ม. ถึงดิฉันบ้างนะคะ

จากสุดอาลัย

ดารา

จ.ม. ล่วงลงจากมือ งงคล้ายกับถูกทุบด้วยค้อนที่หัวสมอง นี่มันกรรมอะไรของข้าพเจ้ากันแน่ _ เออ _ พอรู้ว่า รัก _ ก็ร้างไปทันที ผลุนผลันในทันที ข้าพเจ้าตัดสินใจเด็ดขาดจะต้อง ไปพบกับแม่ภาควินัสผู้นี้ให้จงได้ ในกรุงเทพฯ

ที่สถานีนครปฐม ในวันที่ข้าพเจ้าจะจากนครปฐม

"ไงสบายดีหรือ" เสียงพูดอยู่ข้างหลังพร้อมกับรู้สึกว่าถูกตบเบา ๆ ที่บ่า

หันไปเจอะพอดี "อ้าว—ทวิชหรอกหรือ" หลังจากสนทนากันถึงเรื่องธรรมชาติที่เกี่ยวแก่นครปฐมอยู่สักครู่ เขาจึงเย็นผู้ตั้ง

ขั่ญหาขึ้น “เออ_นี่พยกับแม่นกต่ออิกข้างไหม หริ้อว่าตามเคย”

‘นกต่อที่ไหนกัน” ข้าพเจ้าย้อนถาม

‘ไก๊ละ”

“ก็เมื่อคืนหนังพูดไงเล่า”

‘นั่นมันแมคารานี่หว่า_ใครนะเหมาว่าเขาเบนนก”

“เชื้อ_ไปงมอะไรอยู่ถึงไม่รู้_ปล่อยให้ผู้หญิงคบตาเลนได้ การสมาคมของล้อออก ระน้อยเกินไป คนแถวตลาดเขามองล้อกันใหญ่ อั๊วก็รวมด้วย แต่ล้อคงไม่เห็นหรอก ทั้งก็ไม่อยากจะทักด้วย เห็นกำลังเพลิดเพลินอยู่กับแม่คาราตัวเอ้__”

“นก”

“เออ”

ข้าพเจ้ายิ่งงงหนักขึ้น นี่มันอะไรกันแน่_เออผู้หญิงสมัยนี้ดูด้วยสายตาภายนอกช่างยากเสียจริง ๆ สิ้นเคราะห์ไปที

อกฺขิกูฏานิ ภควโต โลหิตกานิ...มหานิ. ยุ. 355,5. =ไทย ๗๒๗ เย็น อุภยโต จ อกฺขิกูปานิ...เข้าใจว่าไทยจะพลาด เพราะในที่นี้ไม่ได้เล็งถึง อกฺขิกูป ทั้ง อ. ๒/๘๔ แก้ว่า อุภยโต จ อกฺขิกูฏานีติ เทฺว จ อกฺขิโกฏิโย.

อกฺขิกูป และ อกฺขิกูปก [อกฺขิ+กูป] ป. หลุมตา, กะบอกตา. อกฺขิกูเป ปติฏฺฐิโต ธมฺสอ. ๔๕๑. อกฺขิกูปเก ปติฏฺฐิโต...อุภโต อกฺขิกูเปหิ ธมฺสอ. ๔๕๐

อกฺขิโกฏิ [อกฺขิ+โกฏิ] อิ. 'ที่สุดแห่งตา', หางตา (หรือจะหมายถึงหัวตาได้ด้วย ยังสงสัย ดู อกฺขิกูฏ). สงฺกุนา อกฺขิโกฏิยา ภินฺนตฺตา ธมฺอ. ๔/๕๘๐. แต่ถ้าเข้ากับศัพท์อื่น เช่น อกฺขิโกฏิยา โอโลเกตฺวา หมายความว่า เล็ง 'แลดูด้วยที่สุดแห่งตา' ธมฺอ. ๔/๕๐๕. =อกฺขิกูฏ.

อกฺขิค [อกฺขิ+ค] นป. ขนตา, 'ไปเหนือตา' อช. ๒๕๙ (ปมฺหํ ปขุมํ อกฺขิคํ ขนตา ทั้ง ๓ ศัพท์).

อกฺขิคณฺห [อ°+ค°] ป. นป. ศัพท์นี้ยังหาคำไทยแปลให้เหมาะไม่ได้ อกฺขิ ก็คือตา, คณฺห ตามธรรมดาที่แปลกันว่า ผี หรือ ปม นั่นเอง, เย็นคำของ อ. ใช้แก้เรื่องลักษณะพระเนตรของพระพุทธเจ้า โดยความ ก็ว่าพระเนตรนูน หรือ กลมเต็ม พองามดี ไม่โปนไม่ลึก เหมือนสามัญสัตว์. อญฺเญสํ หิ อกฺขิคณฺโห อปริปุณฺโณ โหติ มชฺอ. ๓/๓๕๔. และยังมีใช้อีกคำหนึ่ง คือ จกฺขุคณฺห ในที่เดียวกันนี้.

อกฺขิคูถ, อกฺขิคูถก [อกฺขิ+คูถ] ป. 'คูถแห่งตา', มูลตา. สุตฺนิอ. ๑/๓๓๖.

อกฺขิตารกา [อ°+ตา°] อิ. 'ดาวคือตา, หรือตาดุจดาว' ดวงตา, ลูกตา. มชฺอ. ๒/๖๖.

อกฺขิตฺต[1] [อ (ปฏิเสธ)+ขิตฺต, จาก √ขิป] กค. ไม่ค้าน, ไม่ตำหนิ, ไม่ดูถูก, 'ไม่ซัดไป'. อกฺขิตฺโต อนุปกุฏฺโฐ ชาติวาเทน, =อนวกฺขิตฺต ที่อ. ๑/๓๔๗.

อกฺขิตฺต[2] [อา+ขิตฺต, จาก √ขิป เหมือนกัน, สก. อากฺษิปฺต] กค. ฉุด_ลากไปแล้ว, 'ซัดไปยิ่งนัก', ถ้าเย็นลมก็ว่า พัดพาไปแล้ว. สกุณา อกฺขิตฺตา วาตเวเคน (=อากฑฺฒิตา) ชาอ. ยุ. III 255,22 แต่ฉะบับไทย (๕/๓๗) เย็น อุกฺขิตฺตา.

อกฺขิทล [อกฺขิ+ทล] นป. 'กลิบตา', หนังตา. เหฏฺฐิมํ อกฺขิทลํ อโธสิทติ อุปริมํ อุทฺธํ ลงฺเฆติ มชฺอ. ๑/๓๖๐.

อกฺขินิมฺมีลน หรือ นิมีลน [อกฺ°+นิ°]

นป. 'กระพริบตา', กาลชั่วกระพริบตา, ทันที. มตฺตสทฺโท เขตฺถ อขฺณราสงฺฆาตสงฺขาตํ วา วิชฺชุปฺปาทสงฺขาตํ วา อกฺขินิมฺมิลนสงฺขาตํ วา กาลํ วทนฺติ ทฏฐพฺโพ. มุขมตฺ. ๔.

อกฺขิปฏล [อกฺขิ+ปฏล] นป. เยื่อแห่งตา. สตฺต อกฺขิปฏลานิ ธมฺสอ. ๔๕๑.

อกฺขิเภท [อกฺขิ+เภท] ป. ความแตกแห่งตา, ตายอด. อกฺขิเภทํ อายาจนฺติ ชาอ. ๕/๒๗๓.

อกฺขิมล [อกฺขิ+มล] ป. มูลตา. กากาปน อกฺขิมลํ หรนฺติ เปต. ๑๑๕-๒.

อกฺขิโรค [อกฺขิ+โรค] ป. โรคแห่งตา. ธมฺอ. ๑/๙.

อกฺขิโลม [อกฺขิ+โลม] นป. ขนตา. มหานิ. ๗๒๗.

อกฺขุทฺทาวกาส หรือ อขุทฺ° [อ+ขุ°+อวกาส=โอกาส] ค. คำนี้ต้องเข้าชุดกันจึงแปลได้ความดี คือ อกฺขุทฺทาวกาโส ทสฺสนาย น่าดูน่าชมไม่น้อยเลย, ถ้าจะแปลฉะเพาะคำว่าโอกาสไม่น้อยเลย ก็จะผิดความไป จำเป็นต้องหาศัพท์ประกอบเข้าด้วย. =สริรฺทสฺสนสฺส โอกาโส น ขุทฺทโก มหา ทีอ. ๑/๓๔๘. มชฺอ. ๓/๓๘๓.

อกฺขุล รูปต่างของ อกฺกุล. ดู อกฺกุล และคำต่อไปนี้.

อกฺเขตุ์ [อา+√ขิ+ตุ์ ในอรรถแห่งปจฺมา และ จตุตฺถิ] อพ. ความ_เพื่อให้สิ้นไป_ให้วินาศ_ให้ฉิบหาย หรือ เพื่อทำลาย เพื่อกำจัด. อกฺเขตุ์ เขเปตุ์ วินาเสตุ์ อุลฺลุมฺปตีติ อกฺขุโล อุทอ. ๘๖.

อกฺเขยฺย° [อา+√ขา อย่างเดียวกับ อกฺขาติ] ค. ที่เรียก, ที่กล่าว. นามเมวาวสิสฺสติ อกฺเขยฺยํ เปตสฺส ชนฺตุโน สุตฺนิ. ๔๑๔-๒. =อกฺขาตุ์ กเถตุ์ ... มหานิ. ๒๐๔, =สงฺขฺยาตุ์ กเถตุ์ อ. ๑/๓๑๔.

อกฺเขยฺย° [มูลอย่างเดียวกับคำขน] นป. ขันธบัญจก, ขันธ์ ๕, 'ธรรมชาติที่กล่าวถึง_พูดถึง' (เช่นพูดว่า เรา ของเรา เทพ มนุษย์ เป็นอาทิ). อกฺเขยฺยํ ปริญฺญาย รอบรู้หรือกำหนดรู้ขันธบัญจก อิติวุต. ๒๔๑, อกฺขายติ กถียติ ปญฺญาปียตีติ อกฺเขยฺยํ กถาวตฺถุ ฯ อตฺถโต รูปาทโย ปญฺจกฺขนฺธา ฯ ... อกฺเขยฺยสงฺขาเต ขนฺธปญฺเจ อหนฺติ ฯ มมนฺติ ฯ ... ปวตฺตสญฺญาวเสน อกฺเขยฺยสญฺญิโน ฯ อ. ๒๗๖. อกฺเขยยสญฺญี ค. ผู้มีสัญญาในขันธบัญจก. อกฺเขยฺยสมฺปนฺน ค. ผู้ถึงพร้อม (ด้วยความรู้เท่า) ในขันธบัญจก. อิติวุต. ๒๔๑. อกฺเขยฺยปริญฺญา

อิ. ความรอบรู้ หรือความรู้เท่าในขันธปัญจก อิติวุตฺอ. ๒๗๘.

อกฺเขยฺย นิ มิ.แก้ในที่อื่นอีก เช่น สำ. ๑/๕๔—๕. เป็นต้น.

อกฺโขพฺภ [อ+ ปขุภ=สญฺจลเน] ค. ไม่สะเทือน, ไม่ไหว, หรือไม่อาจให้ไหว =จาเลตุ อสกฺกุเณยฺย ขุ.นิ.อ. ๒/๓๒๓.

อกฺโขภณี, อกฺโขภินี [มูลเหมือนคำบน] อิ. (แปลก็เหมือนกัน). เสนา... อกฺโขภินี อปริยนฺตา สาครสฺเสว อูมิโย, =โขเภตุ น สกฺกา. ชาอ. ๘/๑๙๔. ยุ. เป็น อกฺโขภณี.

อกฺโขหิณี [สก. อกฺเษาหิณี] อิ. (๑) กองทัพอย่างใหญ่, กองทัพมหึมา. อช.๓๘๔ ให้ประมาณไว้ว่า สฏฺฐิวสกลาเปสุ ปฐเมกํ สฏฺฐิ-ทณฺฑิสุ ธุลิกเตสุ เสนาย ยนฺติยา อกฺโขหิณี ไม้ไผ่ ๖๐ มัด ๆ ละ ๖๐ ลำ กองทัพเดินเหยียบไปนั่นแหละเป็นธุลี เท่านี้เรียก อกฺโขหิณี. อกฺโขหิณีมหาเสนา มหาเสนา (กองทัพอย่างใหญ่) คือ อักโขหิณี หรืออักโขหิณี อันเป็นกองทัพใหญ่ มหว. XXV 108.

(๒) เป็นชื่อของสังขยา จำนวนสูงอย่างหนึ่ง, โกฏิ^{6} (=๑๐^{๖} ล้าน). อช. ๔๗๕. โกฏิสตสหสฺสานํ สตํ ปโกฏิ. ปโกฏิสตสหสฺสานํ สตํ โกฏิปฺปโกฏิ. โกฏิปฺปโกฏิส.ส. สตํ นหุตํ. นหุตส.ส. สตํ นินฺนหุตํ. นินฺนหุตสต-สหสฺสานํ สตํ อกฺโขหิณี. สทนิ. 699. อช. มิโนตว่าเป็น อกฺโขภิณี ก็มี ถ้าดังนั้น เค้ารูปจะเกี่ยวกับคำข้างบนข้างกระมัง? ถ้าเป็นการเกี่ยวกันแล้ว ก็ยากที่จะอธิบายให้ปัญหาสิ้นสุดลงได้อาจมีปัญหาร่ำไป.

อขณฺฑ (บางทีเป็น อกฺขณฺฑ บ้าง) [อ+ขณฺฑ] ค. ไม่เป็นท่อน, ไม่แตก, ไม่ขาด, ไม่ทำลาย, คือ บริสุทธิ์, ไม่เสียหาย. อขณฺฑานีติ อภินฺนานิ องฺ.อ. ๒/๑๓๑ อขณฺฑ-การี [อขณฺฑ+การิ] ป. ผู้ทำไม่ให้เป็นท่อน ไม่ให้แตก_ไม่ให้ขาด. อขณฺฑการิ อจฺฉิทฺท-การิ ... องฺ. ๒/๑๙๒.

อขณฺฑผุลฺล [อขณฺฑ+ผุลฺล] ค. 'ไม่ขาดและแตก', ไม่แตกขาด. สิกฺขาปทานิ ปญฺจ อขณฺฑผุลฺลานิ สมาทิยสฺสุ จงสมาทานสิกขาบท ๕ ไม่ให้แตกขาด ธมฺอ. ๑/๒๙. (ผุลฺล ถ้าเป็นคุณของดอกไม้ ว่า บาน ก็คือกิริยาบานนั้นแล เป็นกิริยาแตกออกจากกันชะนิดหนึ่ง ท่านจึงมาใช้ในเรื่องเช่นนี้ เทียบ ขณฺฑนฺติ ภินฺโนกาโส ฯ ผุลฺลนฺติ ผลิโต-กาโส ฯ วินอ. ๓/๓๖๐).

อขร [อ+ขร] ค. ไม่แข็ง, ไม่หยาบ, ละเอียด, อ่อน. ขเรน อขเรน จ ปาสาเณน

(ฝน) ด้วยหินทั้งหยาบ ทั้งละเอียด ชาอ. ๕/๗๔ เป็น ขเรน สเรน ปาˆ, ยุ. III 282,16 เป็น ขเรน อเรน ปาˆ, นับว่าพลาดด้วยกันทั้งคู่ เพราะไม่ได้ความ ที่ลงไว้ข้างบน ตามที่ ปด. ๒ ลงสันนิษฐานไว้เห็นจะถูกต้องดี ใครชำระ ชาอ. ๕ นี้ต่อไป ควรแก้ไขเสีย.

อขาต [อ+ขาต, จาก √ ขนฺ] กค. ไม่ขุดแล้ว; นป. เหมือง หรือ สระที่เป็นเอง (ไม่มีใครขุด). อช. ๖๘๐ (อขาตˆ, เทวขาตกˆ เหมือนกันทั้ง ๒).

อขิลˆ [อ+ขิล] ค. ‘ปราศจากช่อง, หรือไม่มีช่อง, ไม่มีโพรง’, คือ ทั้งหมด, ทั้งสิ้น, บริบูรณ์, สิ้นเชิง. อช. ๗๐๒ (สพฺพˆ สมตฺตˆ อขิลˆ). อฏฺฐารสาขิลา (วาทา วาทะทั้งหลาย) หมดด้วยกัน ๑๘ มหว. V 10. คณฺหิตฺวา ทมิเฬ ขิเล [ทมิเฬ+อขิเล] จับทมิฬทั้งหลายทั้งสิ้นแล้ว มหว. XXIII 13.

อขิล๒, อขีล [อ+ขิล หรือ ขีล] ค. (๑) (บ้านเมือง) ไม่มีเสี้ยนหนาม, ไม่มีผู้กระด้างกระเดื่อง. ...ปฐวิˆ สาครปริยนฺตˆ อขิลˆ... อชฺฌาวสติ (พระเจ้าจักรพรรดิ) ทรงครองแผ่นดิน ไม่มีเสี้ยนหนาม...(หมายว่า กยฏ หรือ ฆ่าศึก หรือโจร ก็ได้ แต่ อ. แก้ว่าโจรอย่างเดียว) ที. ๓/๑๓๐, =นิฺโจรˆ ฯ โจรา หิ ขรสมฺผสฺเสน ขิลา... อ. ๓/๑๔๐. (๒) ไม่แข็งกระด้าง, อ่อนโยน. อขิลˆ สพฺพภูเตสุ (จิตต์) ไม่แข็งกระด้างในสรรพสัตว์ สˆ. ๔/๒๐๖๒, =มุทุ อถทฺธˆ อ. ๓/๕๓. (๓) (พระอรหันต์) ผู้ไม่มีจิตต์กระด้าง, ไม่มีกิเลสเครื่องให้จิตต์กระด้าง. อขิลˆ อนาสวˆ สุตฺนิ. ๑๑๓๒, ปญฺเจโตขิลาภาเวน อขิลˆ ผู้...เพราะไม่มีแห่งเจโตขิละ ๕ อย่าง อ. ๑/๓๕๓. (เจโตขิล จิตต์กระด้าง, หรือความกระด้างแห่งจิตต์ หรือ กิเลสเครื่องให้จิตต์กระด้าง ๕ อย่าง คือ สงสัยในพระพุทธ์ ๑ ในพระธรรม ๑ ในพระสงฆ์ ๑ ในสิกขา ๑ โกรธแค้น หรือ คุมแค้นในเพื่อนพรหมจรรย์ ๑ องฺ. ๓/๒๐๕).

อขิลก, อขีลก [อ+ขิˆ ขีˆ] ก. (ผลไม้) ไม่มีหนาม. อขิลกานิ จ อวณฺฏกานิ... รุกฺขผลานิ ชาอ. ๘/๑๕ ยุ. เป็น อขิˆ เค้าเดียวกับคำบน (๑).

อเขตฺต [อ+เขตฺต] ค. ผู้ไม่มีนา. อเขตฺโต อพนฺธุ ชาอ. ๖/๒๘๓. — ผู้ใช่เนื้อนา (แห่งทาน), เทียบอย่างพระสงฆ์ผู้เป็นเนื้อนาบุญของโลก (ปุญฺญกฺเขตฺตˆ โลกสฺส). อตฺตานˆ ทานสฺส อเขตฺตˆ ชานาสิ ท่านรู้ตนว่าใช่เนื้อนาแห่งทาน ชาอ. ยุ. IV 372,26. ไทย

๖/๓๗๙ เป็น อตฺตนิ ทานำ อเขตฺตำ ชานาสิ (แปลไม่ได้ความ เห็นจะพลาด).

อเขตฺตญฺญู [อเขตฺต+ญู] ป. ผู้รู้จักผู้ใช่เนื้อนาแห่งทาน. อเขตฺตญฺญูสิ ทานสฺส ชาอ. ๖/๓๗๗.

อเขตฺตพนฺธุ [อ+เขตฺต+พนฺธุ] ค. ผู้ไม่มีนาและพงศ์พันธุ์, ผู้ไร้นาและพงศ์พันธุ์. ชาอ. ๖/๒๘๓.

ฯ อค=กุฏิลายำ คติยำ, อคติ 'ไปคด', คดไปคดมา, บิดไปบิดมา หมวด ภู. ธาตุปฺ.ก.

อค[อ+ค, จาก ฯ คมุ]ป. 'ไม่ไป หรือ ไปไม่ได้', ต้นไม้; ภูเขา. อช. ๕๓๙. ๑๑๑๗ (เสลรุกฺเขสุ อโค).

[อคติ๑ ก.] ดู ฯ อค.

อคติ๒ [อ+คติ, จาก ฯ คมุ] อิ. 'ความไม่ไป', ความไปไม่ได้, ความเป็นไป_เป็นอยู่ไม่ได้. อคติ ยตฺถ มารสฺส, ตตฺถ เม นิรโต มโน สำ. ๑/๕๔๔, ขุ. ๑/๒๒๕.

อคติ๓ [มูลเหมือนอคติ๒] อิ. 'ธรรมชาติไม่มีความไป', พระนิพพาน, โดยอธิบายว่า สังขตะ ชื่อว่ามีความไป คือ ความเสื่อม ความไม่เที่ยง พระนิพพาน เป็น อสังขตะ ตรงข้ามจาก สังขตะ จึงไม่มีความไป ไม่มีความเสื่อม คือเที่ยง มีอยู่ เป็นอยู่ เป็นนิรันตร์. สุคติญฺเว อคติญฺจ คจฺฉนฺโต เมื่อถึงสุคติและพระนิพพาน องฺอ. ยุ. III 158,4 =ไทย ๖/๑๔๐ (เป็น สุคติญฺเว นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺโต). ธมฺโม หิ สุคตึ วา อคตึ วา ปาเปติ, อธมฺโม ทุคฺคตึ จริงอยู่ ธรรมย่อมให้ถึงสุคติและอคติ (คือพระนิพพาน) อธรรม (ให้ถึง) ทุคคติ ชาอ. V 489,10 =ไทย ๘/๔๕๑ (เป็น... สุคตึ วา ปาเปติ นิพฺพานำ วา...).

นี้นัยว่าได้คำแปลกขึ้นคำหนึ่งจากฉะบับยุ. ในเมืองไทยยังไม่เคยพบ และมีอยู่ในหนังสือต่ำๆ เช่นธรรมบท สันนิษฐานว่าคงเป็นศัพท์ที่มีแน่ เพราะการใช้ศัพท์ อคติ ในที่แห่งพระนิพพาน ท่านไม่ใช้ในที่อื่น ใช้ในที่ๆ พูดถึงทั้ง ทุคคติ สุคติ อคติ (พระนิพพาน) ดูสนิธสนมดีในทางรูปศัพท์ เทียบพระนิพพานที่พระพุทธองค์ตรัสว่า "เนว อาคตึ วทามิ น คตึ..." อุท. ๑๕๘. แต่ยังไม่เคยพบในพระไตรปิฎก อีกอย่างหนึ่ง ฉะบับ ยุ. เขามักปล่อยไปตามของเดิม เป็นมาอย่างไรก็เป็นไปอย่างนั้น ส่วนฉะบับไทยโดยมากมักแก้ไขถือเอาความเป็นที่ตั้ง การแก้ อคติ เป็น นิพฺพาน ในที่ข้างบนนั้น นัยว่า ความไม่ผิด แต่ศัพท์เสียไปศัพท์หนึ่ง บางทีท่านจะเห็นว่า อคติ

เคยใช้ในทางไม่ดีโดยมากจึงแก้เสีย และข้าพเจ้าเชื่อว่าคงแก้กันมานมนานแล้ว แม้จะดูฉะบับครูเดิมและทองใหญ่ ก็คงเย็นอย่างที่แก้แล้วทั้งนั้น.

อคติ[๔] [มูลเหมือนคำบน] อิ. 'ความไป_ความดำเนิน ไม่ควร_ไม่ชอบ_ไม่ถูก', ความลำเอียง. อคติคมน ความถึงซึ่งอคติ มี ๔ อย่าง คือ ฉนฺทาคติ ความลำเอียงเพราะชอบกัน ๑ โทสาคติ ความลำเอียงเพราะโกรธ๑ โมหาคติ ความลำเอียงเพราะเขลา๑ ภยาคติ ความลำเอียงเพราะกลัว ๑ องฺ. ๒/๑๗_๘_๙. อคติ[๔]นี้แล มีใช้มากในที่ทั้งปวง.

อคฉิต, อคธิต [อ+คฉิต, อ+คธิต] กค. 'ไม่ผูกแล้ว', ไม่ติด_ไม่ทะกละ_ไม่ละโมภแล้ว. ลทฺธา จ วิวรํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ องฺ. ๒/๒๘. ที. ๓/๒๓๗. อคธิโตติ วิคตโลภคนฺโถ องฺอ. ๒/๓๖๘. อคธิโตติ วิคตโลภคิทฺโธ ที่อ. ๓/๒๖๖.

ศัพท์ทั้ง ๒ นี้นับว่ามีปัญหาอยู่ เมื่อถอดปฏิเสธออกแล้ว เย็น คฉิต, คธิต ฉะบับไทยทั้งสิ้นเย็น _ธิ_ ยุ. โดยมากเย็น _ฉิ_, ถ้าเย็น _ฉิ_ ออกจาก √คนฺถ ว่า ผูก, รัด. ถ้าเย็น _ธิ_ จะออกจากธาตุอะไร มีปัญหา, ในเมืองไทยเรา อคธิต เคยแปลกันมาว่า ไม่กำหนัด, ไม่ยินดี ดูคล้าย ๆ กับ คิทฺธ เคย ซึ่งทั้ง ๒ ศัพท์นี้ ออกจาก √คิธุ, จะว่า คธิต ออกจากธาตุนี้ด้วยดูห่างเหินนัก. ปด. ๒ ถือว่าเย็นคำเดียวกันนั้นเอง คือ รูปเดิม คฉิต (เทียบ สก. คฺรถิต) รูปกลาย คธิต ถ้าดังนี้ก็หมดปัญหาได้.

อคท [อ+คท, คท=โรค] ป. 'ฆ่าศึกแก่โรค', ยา. อช. ๓๓๐ (เภสชฺชํ อคโท). อคทคนฺธ ป. กลิ่นแห่งยา. อคทคนฺธํ ฆายิตฺวา สงฺขิตฺตผโณ นาคราชา วิย มชฺอ. ๓/๖๒๕. อคทงฺคาร [อ°+องฺคาร] ป. นป. ถ่านแห่งยา คือ ยาที่เผาเย็นถ่านแล้วยดให้ละเอียด. =ฌามหริตกสฺส วา อามลกสฺส วา จุณฺณํ มชฺอ. ๓/๔๑๘.

อคมานิ [อ+ √คมุ+อานิ (ปจฺ.)] อก. ไม่พึงไป, ไม่ควรไป. =น คนฺตพฺโพ—พา—พฺ. อคมานิ เต ชมฺม เทโส แน่ะคนเลว ประเทศเองไม่ควรไป สทนิ. 761 และว่า ตัวประธานของ อคมานิ นั้นจะเย็น เทโส เทสา นานาเทสา ราชธานิ ราชธานิโย นครํ นคราณิ ได้ทั้งสิ้น ไม่ห้าม. ควรถือเย็นศัพท์พิเศษ ให้ดู อกรานิ เย็นอย่างเดียวกัน.

อครุ๑ [สก. อครุ, อคุรุ] นป. กฤษณา. กาฬาครุ กฤษณาดำ. อช. ๓๐๒. ดู อกลุ อคลุ.

อครุ๒ [อ+ครุ] ค. ไม่หนัก, เบา; ไม่ยาก, ไม่ลำบาก, ไม่สำคัญ. (อช. ๙๒๙ =ลหุ). _ ไม่เย็นที่เคารพ, ไม่เย็นที่นับถือ. ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารินฺ อปฺปิโย... อครุ ภิกษุ ไม่เย็นที่รัก ไม่เย็นที่เคารพ... องฺ. ๔/๑.

อคลุ หรือ อคฬุ นป. กฤษณา. อช. ๓๐๒. ดู อครุ อกลุ—ฬุ.

อคห, อคิห, อเคห [อ+คห, คิ, เค] ค. ผู้ไม่มีเรือน, ไม่มีบ้านเรือน. (ที่เย็น คห เทียบ คหปติ เจ้าแห่งเรือน. ที่เย็น คิห อาจเย็นด้วยอำนาจแห่งฉันทานุรักษ์ เพราะใช้ในคาถา. ที่เย็น เคห เย็นรูปธรรมดา) สงฺฆาฏิวาสึ อคโห วรามิ; กาสายวาสึ อคหำ วรนฺตำ สุตฺนิ. ๓๕๙, ๓๖๒, อคโหติ อเคโหฯ นิตฺตณฺโหติ อธิปฺปาโย อ. ๒๕๙. ยุ. เย็น อคิห ทุกแห่ง.

อคาร และบางที่เย็น อาคาร บ้าง [สก. อคาร อย่างเดียว] นป. เรือน. อช. ๒๐๕. สทฺนิ. (๘๐๘) แสดงว่า อคารำ_อาคารำ เย็น มตฺตาเภท ต่างมาตรา ใช้ได้ด้วยกัน ดูอาตุปฺ.ก. ๓๙๓. ในที่ทั้งหลายที่พบโดยมาก เย็น นป. อย่างเดียว แต่ ยว._ นามแสดงว่าเย็นทั้ง ป. นป. อคาโร อคารำ. อคารมชฺเฌ ในท่ามกลางแห่งเรือน หมายว่า ในระหว่างที่เย็นคฤหัสถ์หรือฆราวาส(ไม่ใช่ยรรพชิต)สุตฺนิอ. ๒/๔๓๐. ธมฺอ. ๑/๖.

อคารก [อคาร+ก] นป. เรือนน้อย, กะท่อม. ปวิสตุมำ อคารกำ จงเข้ามาสู่กะท่อมนี้ ชาอ. ๓/๓๕๙. ก ที่เย็นเครื่องหมายแห่งความเล็ก—ความน้อย นี้ คล้ายคำว่า ยานก ยานเล็ก, ยานน้อย. อิมำ ยานกำ ปาเชหิ ธมฺอ. ๒/๒๖๕.

อคารมุนิ [อคาร+มุนิ] ป ปราชญ์ผู้ครองเรือน, ปราชญ์คฤหัสถ์, คู่กับ อนาคารมุนิ ปราชญ์ผู้ไม่มีเรือน, ปราชญ์ยรรพชิต. อคารมชฺเฌ วสนฺตา อคารมุนิโนฯ ปพฺพชฺชูปคตา อนาคารมุนิโนฯ มหานิอ. ๑/๒๑๙.

อคาริก และ อาคาริก ป. คนครองเรือน, คฤหัสถ์. อช. ๔๔๖. อาคาริโก กามโภคิโหติ คฤหัสถ์ย่อมบริโภคกาม สุตฺนิอ. ๒/๔๓๗.

อ— และ อาคาริกรตน [อำ หรือ อาำ+รตน] นป. รัตนคือคฤหัสถ์. คู่กับ อน—หรือ อนาคาริกรตน รัตนคือยรรพชิต. ปุริสรตนมฺย ทุพฺพิธำ อาคาริกรตนำ อนาคาริกรตนญฺจ ฯ

หนังสือพิมพ์ไทยเขษม

ขุทฺปอ. ๑๙๔. ยุ. เขียน อ ฺ อน ฺ.

อคาริกวิภูสา [อ ฺ+วิภูสา] อิ. เครื่องประดับ—เครื่องตกแต่งของคฤหัสถ์. อคาริก-วิภูสา ฯ สาฏกเวฐนมาลาคนฺธาทิ, อนคาริก-วิภูสา ฯ ปตฺตมณฺฑนาทิ สุตฺนิอ. ๑/๑๓๙.

อ— และ อาคาริย ป. =อ— และ อาคาริก. มีใช้ทั้ง อ และ อา สลับกันทั่วไปดังนี้. อคาริยอนคาริยานำ แห่งคฤหัสถ์และบรรพชิต ท. สุตฺนิอ. ๒/๒๑๔. อาคาริยวินโย อนาคาริยวินโย วินัยของคฤหัสถ์ วินัยของบรรพชิต สุตฺนิอ. ๒/๑๐๑.

อ_ และ อาคาริยมุนิ [อ ฺ, อา ฺ+มุนิ] ป. มุนีครองเรือน, ปราชญ์คฤหัสถ์, ปราชญ์บ้าน. คู่กับ อน_และ อนาคาริยมุนิ มุนีไม่มีเรือน, ปราชญ์บรรพชิต, ปราชญ์วัด. อาคาริยมุนิติ คิหิ อาคตผโล วิญฺญาตสาสโน ฯ อนาคาริย-มุนิติ ตถารูโปว ปพฺพชิโต ฯ ชาอ. ๑/๑๖๙.

อคารี ป. 'มีเรือน, ครองเรือน', คฤหัสถ์. =คิหี. พหุ. อคาริโน. อคาริโน อุปาสกา สุตฺนิอ. ๒/๒๑๔. อคารินี อิ. หญิงแม่เรือน. อคารินี สพฺพกุลสฺส อิสฺสรา วิม. ๕๒๒.

ฯอคิ=คมเน, องฺคติ องฺเคติ, 'ไป' หมวด ภู. อาตฺปฺ.ก.

อคิห ดู อคห.

อคุณ๑ [อ+คุณ] ค. (ธนู) ไม่มีสาย, ปราศจากสาย. อคุณำ ธนุ, อคุณนฺติ ชิยารหิตำ ชาอ. ๘/๓๖๕.

อคุณ๒ [อ+คุณ] ป. 'ใช่คุณ', โทษ, ความผิด. อวณฺโณติ อคุโณ วินอ. ๒/๕๑๑. ธมฺอ. ๒/๒๖๑. อคุณคเวสก [อ ฺ+คเวสก] ป. ผู้แสวงสิ่งใช่คุณ_โทษ ชาอ. ๓/๓. อคุณวาที ป. ผู้กล่าวสิ่งใช่คุณ_โทษ ชาอ. ๓/๒ (เม โกจิ อวณฺณวาที).

อเคห ดู อคห.

ฯอคฺค=กุฏิลคติยำ, อคฺคติ, 'ไปคด', คดไปคดมา, บิดไปบิดมา หมวด ภู. อาตฺปฺ.ก.

อคฺค๑ [สก. อคฺร และ อคฺรฺย] (๑) ค. เลิศ, ประเสริฐ, เบื้องที่ ๑. อช. ๖๙๖, ๘๔๓ (=วร). ดังคำว่า อคฺคสาวก สาวกเลิศ, สาวกที่ ๑. ธมฺอ. ๑/๘๖. อคฺโคติ เสฏฺโฐ เชฏฺโฐ คุเณหิ สพฺพปฐโม มชฺอ. ๓/๕๙๓.

(๒) นป. ต้น, เบื้องต้น, ก่อน. อช. ๗๑๕, ๘๔๓ (=อาทิ). ดังคำว่า อชฺชตคฺเค ในกาลมีวันนี้เป็นต้นไป หรือ เป็นเบื้องต้น วิน. ๑/๔, อชฺชตคฺเคติ เอตฺถ อยำ อคฺคสทฺโท อาทิ โกฏิ-โกฏฺฐาส เสฏฺเฐสุ ทิสฺสติ ฯ อชฺชตคฺเค สมฺม โทวาริก ... อาทิสฺหิ อาทิมฺหิ ทิสฺสติ ฯ เตเนว องฺคลคฺเคน ตำ องฺคุลคฺคำ ปรามเสยฺย อฺุฉุคฺคำ